

Comunicat de presă

FUNDAȚIA PENTRU DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII CIVILE

anunță lansarea programului de finanțare a proiectelor organizațiilor neguvernamentale
Acest program este o componentă a Programului PHARE pentru Dezvoltarea Societății Civile

Programul va contribui la dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din România și are următoarele obiective:

- îmbunătățirea condițiilor în care activează ONG-urile prin informarea publicului, mass-mediei, factorilor de decizie și funcționarilor publici despre rolul și funcțiile ONG-urilor într-o societate democratică;
- dezvoltarea capacității ONG-urilor de a funcționa eficient prin oferirea de programe de instruire, cooperare, asistență managerială, strângere de fonduri și relații cu publicul;
- diversificarea scopurilor, tipurilor și calității activităților ONG-urilor;
- încurajarea responsabilității colective a ONG-urilor pentru dezvoltarea pe termen lung și consolidarea în cadrul societății civile a sectorului neguvernamental;
- o mai mare recunoaștere publică a rolului și funcțiilor acestora;
- dezvoltarea comportamentului asociativ și a participării cetățenilor.

Programul de finanțare are un buget total de 3,75 milioane ECU și va finanța proiecte ale organizațiilor neguvernamentale din România ce se vor desfășura în următoarele 30 de luni.

Prima dată limită pentru depunerea proiectelor este 15 iulie 1996.

PROGRAME DE FINANȚARE PENTRU ONG-URI

Fundația va finanța proiecte ale ONG-urilor în următoarele domenii de activitate:

1.1. Activități de instruire

ONG-urile vor putea propune spre finanțare programe de instruire în diverse domenii de interes pentru ele. Programele de instruire vor fi destinate membrilor acestora în vederea îmbunătățirii activității lor.

1.2. Activități de informare

Proiectele de activități de informare vor fi destinate promovării activității organizațiilor neguvernamentale și sectorului neguvernamental și vor facilita comunicarea între acestea și alte sectoare ale vieții sociale.

1.3. Activități de cooperare

Proiecte de cooperare între organizațiile neguvernamentale și între acestea și autorități publice, media, comunitatea de afaceri etc., cu scopul dezvoltării pe termen lung a sectorului neguvernamental.

1.4. Finanțarea dezvoltării de proiecte și programe

În cadrul acestei componente se vor finanța proiecte și programe ale ONG-urilor prin care acestea lansează activități sau folosesc noi metodologii destinate creșterii impactului activității lor în societate.

PROCEDURA DE PREZENTARE A PROIECTELOR SPRE FINANȚARE

Proiectele se vor prezenta spre finanțare pe formulare standard. Formularele se obțin la cerere și pot fi ridicate personal sau prin poștă. Cererea se va prezenta în trei exemplare. În cazul în care organizația are dificultăți în realizarea copurilor (nu posedă copiator), poate solicita ca acestea să fie realizate de secretariatul Fundației. Proiectul (formularul completat) se va trimite pe adresa:

Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile – pentru programul de finanțare, CP 22-219, București, sector 1

SELECȚIA PROIECTELOR

Selecția va fi organizată după fiecare dată limită. Decizia privitoare la acordarea finanțării va fi luată de Consiliul de Administrație al Fundației. În cazul în care un proiect a fost selecționat spre finanțare, organizația va semna acordul de co-finanțare și va primi prima tranșă a finanțării nu mai târziu de două luni de la data la care Consiliul a decis selecția proiectului.

CONDIȚII DE ELIGIBILITATE A ORGANIZAȚIILOR

Sînt eligibile pentru finanțare organizațiile autonome, non-partizane, fără scop lucrativ (non-profit) legal constituite în România. Sînt considerate eligibile organizațiile care activează în domenii ca: educație civică, protecția mediului și protecția consumatorului, cultura, social și sanitar (cum ar fi organizații ale handicapaților, de protecția copurilor și bătrînilor etc.), organizații care promovează drepturile omului (incluzînd drepturile refugiaților și ale minorităților), organizații ale femeilor și de tineret etc.

Nu sînt eligibile:

- instituțiile publice, ale administrației publice centrale sau locale
- filialele unor organizații străine
- partidele politice
- sindicatele
- organizațiile patronale
- organizațiile finanțate majoritar de la bugetul Statului.

Sprijinul acordat organizațiilor academice și științifice se va limita la activitățile de formare/ instruire și la accesul la centre de resurse.

Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile va organiza sesiuni informative de prezentare a programului în țară. Organizațiile din București și din țară interesate să participe la aceste întâlniri sînt rugate să trimită o scrisoare de solicitare pe adresa CP 22-219, București, sector 1, sau prin fax, la numărul 01-642 20 66, pînă la data de 10 iunie 1996. Prezentările programului de finanțare în diverse orașe din țară se vor face în perioada 1 iunie-30 iunie 1996.

Pentru detalii suplimentare și formulare vă puteți adresa zilnic între orele 9.00-13.00 la sediul Fundației, dnei Anca DANTES, coordonator Programe de Finanțare, Str. Plantelor 77, ap. 2, București, sector 2, tel. & fax 642 20 66.

38

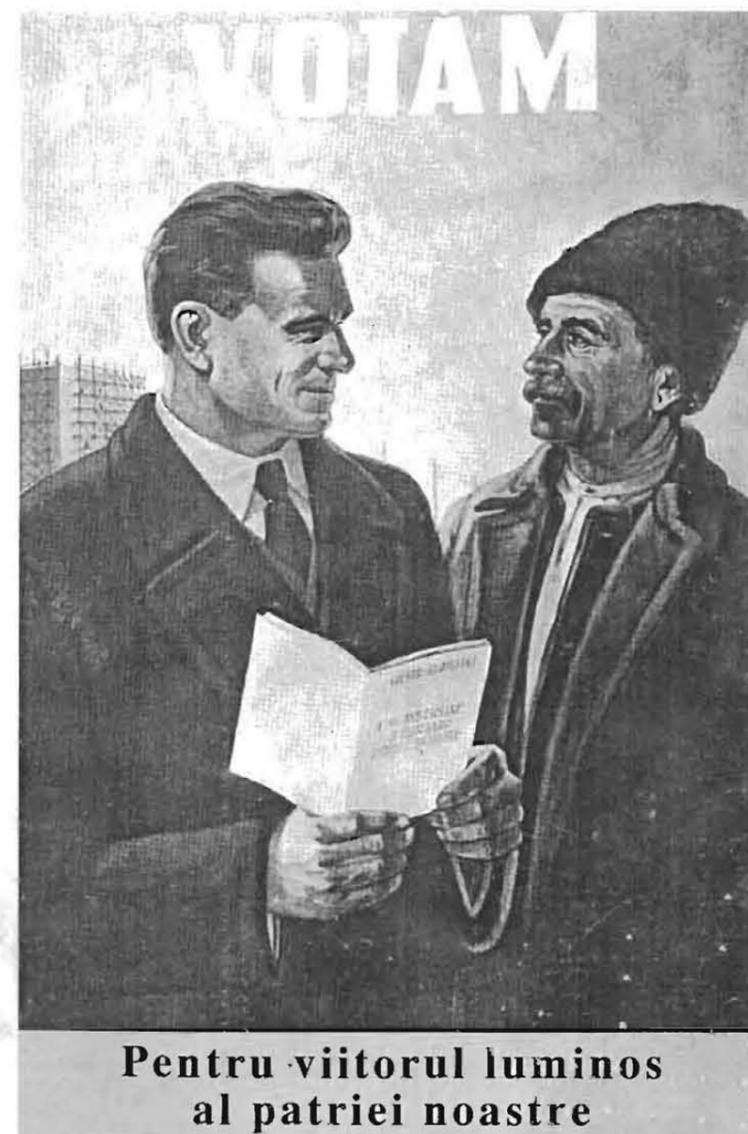
Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

64 pagini - 2.000 lei

POPULISM

POPULISM

Pentru viitorul luminos
al patriei noastre

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația
Societatea Civilă

President DAN GRIGORE

Editors

Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăiuțu
Mihail Dobre
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Victor Neumann
Dan Pavel
Cristian Preda
Cristian R. Pîrvulescu
(Deputy Editor)
Valentin Stan
Louis Ulrich

Graphics

Tomnița Florescu
Manager
Alice Dumitrache

Desktop Publishing

Ω PRESS '93

Manuela Gheorghiu
Mirela Palade

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

IMPRIMAT LA ROMCARTEXIM S.A.
Tel: 211.27.52; 211.39.90 Fax: 211.34.21

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni - 15.000 lei, plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.

Cont FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ
Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETII

În atenția cititorilor:

noua adresă a Fundației Societatea Civilă este:
Intr. Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni-joi; 11-13 vineri

Tel: ● Sediul Fundației: 211 4923 ● Administrație: 673 6186
● Tehnoredactare: 614 0827 ● Fax: 223 3389

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria Copiilor: București, Piața Romană 9
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Librăria Bihaci Naplo: Oradea
Librăria Omniscop: Craiova
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
SC San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației,
Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Grupajul "Populism" este parte
dintr-un micro-proiect al Fundației "Societatea Civilă"
finanțat de Programul PHARE pentru Democrație

Cuprins

2. Editorial	Stelian Tănase	Riscuri în Europa Centrală și de Est
4. Populismul	Daniel Barbu	Scurtă istorie a populismului românesc
9.	Cristian Preda	Testul populist
13.	Sabina Fati	Arta de a fi din popor, pentru popor
16. Aspecte ale tranziției	Alina Mungiu Pippidi	Problemele democrației tranșnice (III)
23.	Dumitru Sandu	Încrederea ca resursă a tranziției postcomuniste (I)
28.	Steven Sampson	Reforma administrației și societatea civilă în România
30.	Laurențiu Ștefan Scalat	Cît de democratice pot fi elitele românești
33. Anatomia comunismului	Document	Plenara CC al PCR, 22 octombrie 1945
39.	Document 1956	Scrisoarea lui Szanto Zoltan
41. Politică internațională	Mihai Dobre	Extinderea structurilor occidentale
46.	Louis Ulrich	În numele antiterorismului
50.	Anca Ionaș	Între imperialism și democrație
52.	Adrian Niculescu	Alegeri în Italia
54. Cărți și autori	Cătălina Ulrich	Marcuse sau spiritul lui 1968
55.	Marius Dobre	Herbert Marcuse, Eros și civilizație
56.	Oana Valentina Suciu	Dumitru Sandu, Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România
58.	Nicolai Mardar	Andrei Comea, Platon. Filosofie și cenzură
60.	Laurențiu Panaite	Constantin C. Kirîțescu, România în al doilea război mondial
61.	Virginia Blîndă	Sud-Estul și contextul european. Buletin III
62.	Dan Rădulescu	Arhivele totalitarismului
64. Semnale		

Riscuri în Europa Centrală și de Răsărit

STELIAN TĂNASE

Într-o succesiune de pericole potențiale ar trebui avută în vedere chiar zona Europei Centrale și de Răsărit – un spațiu eterogen (în ciuda trăsăturilor comune și a unei istorii cu multe similarități). Fragmentarea, decalajele în nivelurile de dezvoltare, clivajele mai noi și mai vechi (unele având o durată de secole) constituie sursele tensiunilor și conflictelor în care se pot vedea implicate statele din zonă. Intrarea sub control sovietic la mijlocul anilor '40 a unei părți din Europa a găsit aceste societăți cu niveluri de dezvoltare diferite. Între experiența cehoslovacă (deja industrializată) și cea românească (o țară agrară) existau diferențe marcante. Nu numai în parametri economici, dar și culturali și istorici. Aceste distanțe s-au mărit în ultimii 50 de ani. Poziția post '89 a Republicii Ceha (dar și a celei Slovace) trădează prezența unor *trend-uri* specifice care au ușurat procesul desprinderii din structurile vechiului regim comunist. Am putea prelungi analogiile. Aș aminti totuși numai una. Cea cu Polonia. Existența unei Biserici independente în raporturile cu statul a limitat influența ideologiei marxiste mai târziu. Statul unitar polonez are o vechime de un mileniu, cel român de numai câteva decenii. Asta înseamnă câteva zeci de generații de magistrați, profesori, preoți, militari, funcționari publici etc. Împărțirea Poloniei la sfârșitul secolului al XVIII-lea a potențat conștiința riscurilor slăbirii din interior, ca și a celor venite din mediul extern. România s-a confruntat cu sfidările unui mare stat după 1918. A fost o experiență ratată, nu numai datorită agresiunii externe, dar mai ales datorită unei defectuoase politici de integrare. S-a practicat o politică de subordonare a intereselor societății, intereselor statului. Au fost cultivate prioritățile elitei (economice/culturale/politice) și au fost ignorate în bună măsură cele ale societății, fapt care a dus la apariția unor largi segmente neintegrate. Dezvoltarea mișcărilor radicale s-a produs în aceste zone din afara "comunității naționale". Elitele au preferat să agite stindardul "unității", manevrat în folos propriu, în dauna proceselor de democratizare. Ele s-au mulțumit să-și satisfacă propriile lor interese în anii '20, să triumfe asupra altor elite până atunci dominante și au ignorat dimensiunea națională, participativă a proceselor de după 1918. Înghetarea re-

formelor pe temeiul pericolului bolșevic (de după reforma agrară) a fost o proastă inspirație. O elită triumfătoare la finele primului război mondial și-a pregătit sfârșitul în anii '40. În 1920, ca și în 1940 (ca și în 1989), România s-a aflat pe poziții care-i relevă înapoierea la aproape toți indicatorii, de la procentul de populație urbană la gradul de alfabetizare, de la venitul pe cap de locuitor la speranța de viață și mortalitatea infantilă. Înainte de a recupera înapoierea față de Occident, România are de recuperat decalajele care o despart de țările vecine din Europa Centrală.

A doua sursă de risc provine din afara regiunii și este conturată de evoluțiile din spațiul ex-URSS. Se adaugă dinamica proprie a desfășurărilor din Orientul Apropiat. Se adaugă metamorfoza instituțiilor occidentale destinate să asigure stabilitatea în Europa (UEO, NATO). Evoluția situației din Rusia pare să fie principala sursă de risc percepută astfel atât de SUA, cât și de Europa Occidentală. Nu altfel consideră și țările din zonă; determinarea în ofensiva lor de a fi primite în NATO de aici provine. Ca și reticența NATO de a-și lărgi componența. În Orientul Apropiat există pericolul configurării unei axe Arabia Saudită/Turcia (la care se poate adăuga Egiptul sau un Iran mai pragmatic) care să controleze în interes propriu sursele de petrol sau care, în caz de criză, să strângă gâtul alimentării cu petrol a lumii industriale, cerând un preț politic/militar/strategic. Deocamdată, regiunea este divizată și dependentă economic și tehnologic de Occident. E posibil ca situația să nu mai dureze, odată realizat un *take-off* în procesul de modernizare, dublat de o lărgire a influenței fundamentalistilor. Un Orient Apropiat consolidat economic și militar ar modifica agenda politică a Europei Occidentale cu efecte contradictorii asupra celeilalte Europe.

Prăbușirea comunismului într-o perioadă de recesiune economică a Occidentului l-a făcut pe acesta puțin capabil să susțină reconstrucția Europei Centrale și de Răsărit. A survenit apoi *putch-ul* de la Moscova, din august 1991, care a schimbat direcția politicii externe a SUA și apoi a Occidentului. Dezintegrarea URSS i-a făcut pe unii lideri să considere că este mai util să aloce resurse în CSI și că este prioritară menajarea Rusiei, pre-

zervarea intereselor ei în zonă. Dacă în intervalul 1989/91 prioritatea a fost consolidarea democrațiilor din fostul bloc sovietic, sustragerea acestor țări de sub influența, controlul și amenințarea URSS, după august 1991, atenția Occidentului s-a îndreptat în special în susținerea anumitor forțe interne din Rusia, care prezentau mai multe garanții pentru Occident. Un alt aspect este acela că instituțiile vest-europene și NATO trec printr-o criză de identitate, de redefinire a scopurilor și mijloacelor lor. Războiul Rece le făcea clare; dispariția Cortinei de fier a pus în fața UEO și NATO chestiunea schimbării principiilor fondatoare.

Pentru România, riscurile în ce privește propria securitate provin în primul rând din (in)capacitatea ei de a-și moderniza instituțiile – deci de a corela necesitățile societății, a diferitelor ei segmente cu potențialul instituțiilor de a le rezolva. Tot legat de instituții trebuie să amintesc potențialul instituțiilor de a se schimba în ritmul și în direcțiile în care evoluează mediul extern, de a se ajusta la dinamica raporturilor între provocările acestui mediu și propria lor natură. Discrepanțele, contratiimpul au înfriziat după 1989 adaptarea noastră la mediul extern; iar procesul de reforme a fost grav afectat.

Un alt risc provine din percepția eronată a realităților interne. Un singur exemplu: există părerea – împărtășită de mulți oameni politici, ca și de analiști cu audiență – că reforma politică s-a încheiat. "Există un sistem multipartid, avem o constituție, alegerile sînt libere și organizate la termen." În ce măsură sistemul electoral corespunde procesului de transformări structurale a societății românești? În ce măsură Constituția din 1991/decembrie este adecvată unui stat modern? Afî sistemul electoral (proporțional pe listă pentru ambele Camere ale Parlamentului), cât și Constituția (cu definierea imprecisă a proprietății, cu lipsa unei formulări explicite a separării puterilor, cu ambiguități flagrante în ce privește raporturile dintre instituții etc.) sînt deja depășite. Ele frînează procesul de transformări structurale de care aminteam mai sus. Reforma politică în România este încă departe de a fi încheiată, insuficiențele sistemului politic constituie astăzi principalul obstacol în calea depășirii vechiului sistem politic și integrarea României în lumea modernă. Societatea românească este lipsită de posibilitatea creării unei voințe politice reformatoare și, în consecință, de posibilitatea accelerării procesului de transformări structurale, de deschidere a societății românești spre mediul extern.

Un alt aspect este funcționarea propriei-zise a instituțiilor. Ele funcționează parțial sau nu funcționează deloc. Ele sînt încă un hibrid între structurile statului centralizat comunist și forme incipiente de instituții descentralizate, organizate pe orizontală, de tip occidental. So-

cietatea este mult mai dinamică, pune probleme cu un grad tot mai înalt de complexitate și este tot mai frustrată de caracterul rudimentar al funcționării instituțiilor desemnate s-o servească. Caracterul excesiv de centralizat al statului denunță existența unui puternic grup de interese – birocrația, deloc interesată în limitarea atribuțiilor sale și a puterii sale politice și economice. Această structură pe verticală nu corespunde procesului de integrare europeană. Descentralizarea este prioritatea numărul unu a viitoare guvernări. În forma actuală, statul și-a atins limitele până la care poate duce reformele post-decembrie '89. În faza sa actuală, cu gradul său înalt de centralizare a resurselor și deciziilor, cu dominația sa asupra legislativului, statul este o piedică majoră a procesului de tranziție și consolidare democratică. Reformarea sa este un obiectiv de primă urgență, o condiție *sine qua non* a accelerării dezvoltării României în perspectiva secolului XXI.

Un alt risc, conturat în ultimii 3-4 ani, este deriva oligarhică tot mai pronunțată a regimului. În loc să apară o clasă mijlocie puternică (garanție a stabilității), s-a creat o polarizare extrem de riscantă între o elită politică/culturală/economică restrînsă numeric, care trăiește după standardele occidentale, și o populație săracă, neconectată la aceste standarde nici politic, nici cultural, nici economic. Abusul dintre elită și societate este o fatalitate a societății românești? ne întrebăm, de vreme ce ea a fost pusă în evidență de mulți comentatori și cercetători din secolul al XIX-lea și prima jumătate a acestui secol. Fără depășirea acestei "fatalități", o Românie integrată dinamicii lumii moderne este de neimaginat. Gradul de participare a societății în afacerile publice este scăzut, fapt ce facilitează dominația statului și a clientelei sale asupra unei populații încă masificate și prea puțin stratificate. Situația este neliniștitoare pentru că face vulnerabilă democratizarea și, poate, în conjunctura unei crize, să compromită acest proces cel puțin pentru o generație.

Concluzia nu lasă loc decât unui optimism prudent, atunci cînd privim riscurile încă nedepășite ale procesului de transformări structurale în care ne aflăm. Marile dificultăți nu au fost încă depășite. Lipsește încă o abordare strategică. Clasa politică este preocupată exclusiv cu problemele zilei, iar omul politic de propria supraviețuire.

STELIAN TĂNASE (1952) – Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Vice-President of the Romanian Political Science Association. He authored several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994.

Currently, he is Editor of *Sfera Politicii*.

Scurtă istorie a populismului românesc

DANIEL BARBU

The populism has, in recent romanian political culture, a very short history. In 1990 and, to some extent, in 1991 populist policies and strategies were used by the government in order to organise a popular consensus against the intelligentsia. The intellectual elite was, at that time, the only real opposition, but one leading the political debate on the ground of ideology. At stake were not the issues of transition, but the evaluation of the communist past. Thus, the political initiative belonged mainly to the government who was able to turn to his advantage the domestic ideological coldwar by embarking upon a policy of popular front.

Sensuri ale populismului

În limbajul politic românesc de astăzi, populismul trece, de regulă, drept un sinonim al demagogiei. Ca populist este perceput, în mod curent, acel politician care face promisiuni fără acoperire încercând să obțină bunăvoința unui public cât mai larg, care fletează pornirile cele mai elementare și mai fruste ale marelui număr, care răsfăță în discursurile sale calitățile poporului, care îi dă întotdeauna dreptate și îi transformă defectele în virtuți.

De fapt, în sens strict, prin termenul "populism" știința politică desemnează o practică istorică specifică Americii Latine: mobilizarea, sub controlul unui șef charismatic, a sectoarelor celor mai defavorizate și mai puțin educate ale societății împotriva clasei și instituțiilor politice constituite și a formelor tradiționale de manifestare a prestigiului și autorității.

Populismul propriu-zis pune accent pe rolul eminent al conducătorului, care, deși provine întotdeauna din rândurile elitei, se adresează în special deposedaților și marginalilor în numele unei egalități ce presupune, de cele mai multe ori, suspendarea libertăților civile și instaurarea unui regim de factură dictatorială. Fără îndoială, președintele argentinian Juan Perón este figura emblematică a populismului sud-american, singurul sinonim autentic pentru populism fiind, la drept vorbind, peronismul.

Cu toate acestea, termenul "populism" este folosit uneori și în contextul regimurilor liberal-democrate. A fi populist înseamnă a avea pur și simplu o bază populară largă, a căuta sprijinul politic al maselor nemulțumite de prestația politicianilor în funcție, ori frustrate de polarizarea excesivă a averilor.

Prin urmare, populismul nu este, adesea, decât un mod de a formula, cu sinceritate sau doar în scopuri electorale, o atitudine anti-guvernamentală: societatea este chemată să-și retragă încrederea într-un guvern înfățișat ca ineficient, chelțuitor, birocratizat, corupt, prădător al muncii și partizan al celor bogăți.

Drept populism poate fi calificată, pe de altă parte, și preferința pentru democrația plebiscitară în defavoarea celei deliberative, adică utilizarea sistematică a recursului la popor, fie prin intermediul referendumului, fie prin adoptarea de către partide a sistemului alegerilor primare. În primul caz, populismul nu se poate feri să întrețină, ca în gaullism bunăoară, o anumită complicitate cu tradiția cezaristă și bonapartistă, iar în cel de-al doilea n-ar fi decât descrierea lungului proces de refondare a bipartidismului american, care a avut loc între 1952 și 1972.

Populistă este socotită, de asemenea, orice referință, într-o cultură politică dată, la valorile împărtășite încă de clasele inferioare și care nu mai au curs la nivelul elitelor. Se consideră, de pildă, că un promotor al liberalismului de talia lui Margaret Thatcher s-a angajat totuși într-o politică populistă atunci când, sub imperiul circumstanțelor, și-a afirmat atașamentul pentru valori de tipul moralei, patriei, familiei și ordinii.

În nici una din aceste situații posibile, dacă nu și legitime într-un sistem de guvernare reprezentativ, populismul nu are o conotație peiorativă. Toate denotă însă un element ce evocă în registrul democratic populismul pur și dur al Americii de Sud: între popor și conducătorul său se stabilește o legătură directă și privilegiată, ce nu depinde de medierea elitelor politice.

Într-o democrație consolidată cum este cea nord-americană se conturează chiar, tot mai limpede, un "nou populism" (*new populism*) ce se prezintă ca destin inevitabil al unei vieți politice marcate de conjuncția a trei factori:

- revoluția informatică, menită să aducă mesaje politice în orizontul imediat al cetățenilor, fără a mai fi necesară întruparea și interpretarea acestor mesaje de către o elită;

- transformarea alegerilor într-un spectacol ce combină regia concursurilor de frumusețe cu entuziasmul bine planificat al sărbătorilor populare;

- cinismul educat al politicianilor care nu mai sînt preocupați de interesele naționale și de binele comun, ci doar de tehnicile de persuasiune și seducție a electoratului.

În general și într-o accepțiune destul de puțin riguroasă, populismul nu este totuna nici cu demagogia naționalistă și nici cu autoritarismul. Populismul n-ar fi decât incapacitatea sau lipsa intenției de a discerne, atît în actul de guvernare, cît și în strategia de cîștigare a puterii, între "interesele poporului" (*the interests of the people*) pe care guvernul se cuvine să le slujească și "înclinațiile poporului" (*their inclinations*) cărora guvernul trebuie să li se opună cu tărie, potrivit unei distincții fondatoare a doctrinei clasice a democrației reprezentative.¹ Iar prețul unei asemenea confuzii voite între ceea ce în mod rațional poate fi identificat drept util pentru societate și pornirile iraționale ale populației este plătit în chip necesar de elite.

Populismul românesc după 1989

O astfel de confuzie s-a instalat în România în primele luni după decembrie 1989. Restructurarea funcției politice în societatea românească nu s-a produs în urma confruntării unor proiecte alternative de viitor, ci s-a desfășurat în jurul unor teme de natură ideologică. Elita politică și administrativă constituită a privit schimbarea

de regim doar ca pe o operație de autoselecție și de redistribuire a sarcinilor de comandă dinspre aparatul de stat spre cel economic. În fața ei, singura elită alternativă care s-a putut manifesta fără întârziere a fost cea intelectuală.

Ca pretutindeni în Europa Centrală și Răsăriteană, numai intelectualii și, în primul rînd, scriitorii, erau în măsură să-și justifice angajamentul politic printr-o tradiție, oricît de firavă, de dizidență, activă sau pasivă, dacă nu de opoziție.² Or, această elită intelectuală nu avea, prin definiție, proiecte, ci doar idei și încă de un ordin extrem de teoretic. Imediat după căderea regimului comunist, intelectualii legați, real sau virtual, de istoria incertă a dizidenței românești și-au conjugat acțiunile exclusiv la timpul trecut: la mai-mult-ca-perfectul României interbelice, la perfectul compus din scrisori și petiții al rezistenței la comunism și la imperfectul revoltelor spontane din 16-21 decembrie.

Faptul că singurii adversari coerenți ai clasei politice comuniste care, sub presiunea străzii, declanșase în dimineața zilei de 22 decembrie 1989 un proces de asigurare a viitorului prin autoselecție, s-au recutat la început aproape exclusiv din mediile intelectuale a căror legitimitate politică se bizaia pe contopirea, entuziasată dar lipsită de inocență, a mai multor trecuturi, a avut cel puțin patru consecințe majore.

Mai întîi, asalturile ideologice coordonate de intelectuali, care, deși participau la guvernarea provizorie prin doi membri ai Grupului pentru Dialog Social, se constituiseră simultan ca opoziție anti-comunistă, au constrîns clasa politică să-și înghețe pentru o vreme procesul de autoselecție, după eliminarea, ce nu putea fi evitată, a lotului de înalți responsabili de partid aflați în funcție în decembrie 1989.

Elita conducătoare nu a fost deci provocată să se articuleze în conformitate cu un proiect global de reformă, ci doar să explice și să-și denunțe propriul trecut. Din această pricină, conflictele sale interne și competiția pentru reaşezarea ierarhiilor nu au putut fi consumate și duse pînă la capăt. Amenințate permanent cu o punere sub acuzație ideologică nediferențiată, elitele comuniste au fost constrîns să-și recupereze vechile rețele de solidaritate și să-și extindă, în final, protecția chiar și asupra membrilor fostului Comitet Politic Executiv, ale căror procese penale au căpătat un aspect parodic. Autoselecția, ce se manifestase inițial sub forma unui conflict destul de violent între generații, a trebuit

blocată pînă după martie 1992, cînd majoritatea prezidențială s-a despărțit definitiv de minoritatea fidelă lui Petre Roman.

În al doilea rînd, această bipolarizare ideologică cu totul nefirească într-o societate care nu era frămîntată de opinii politice adverse și în care toate categoriile de notorietate publică, inclusiv cele intelectuale și culturale, fuseseră dobîndite în cadrul oferit de regimul totalitar, este responsabilă de succesul reinventării partidelor "istorice". Și în alte țări din Europa Centrală și de Sud-Est, în Ungaria sau în Macedonia de exemplu, au reapărut, după prăbușirea regimurilor totalitare, partide care preluau un nume și o istorie pre-comuniste. Aceste partide, atunci cînd nu au făcut obiectul deriziunii, au avut o carieră relativ marginală.

În schimb, în România, războiul ideologic care a izbucnit la 12 ianuarie 1990 s-a purtat exclusiv în jurul trecutului și a avut nevoie de soldați care să știe să mîniască arsenalul memoriei. Somînd clasa politică să-și asume o istorie de care era oarecum jenată și pentru a nu ieși din logica înfruntării dintre neo-comunism/anti-comunism, intelectualii au fost nevoiți să-i opună, în lipsa unui proiect politic, un program ideologic, cel al României interbelice ca model de pluripartidism și democrație parlamentară. În acest fel, dizidența se situa ea însăși într-o continuitate istorică, cea a rezistenței la comunism inaugurată în perioada 1944-1947 de Partidul Național Țărănesc și de Partidul Național Liberal și continuată apoi în închisori.

Drept urmare, animată de necesitatea de a avea o istorie mai veche decît cea a epocii totalitare, elita intelectuală a încurajat transferul de competență dinspre spațiul ideologic anti-comunist spre cel politic, creditînd fără rezerve organizarea partidelor de opoziție după modelul interbelic. Cu toate acestea, înainte de alegerile din 1990, PNT și PNL nu au funcționat în spațiul public ca partide politice, ci doar în calitate de simboluri ușor de recunoscut ale unei bipolarități ideologice ce mima funcția politică. Ceea ce explică, în bună parte, eșecul lor înaintea unui electorat care nu avea motive să înțeleagă miza disputei ideologice. Chiar și atunci cînd, după lecția primită la 20 mai, intelectualii au încercat să construiască o mișcare politică alternativă, înrădăcinată în societatea civilă, ei au ezitat să deconstruiască în prealabil bipolarismul motivat ideologic, lăsînd Partidul Alianței Civice să se sufoce în atmosfera încărcată de trecut a Convenției Democratice.

În al treilea rînd, primatul de care s-a bucurat ideologia în dezavantajul politicului și importanța acordată memoriei colective în defavoarea proiectului de viitor în anii 1990 și 1991 au făcut ca reflecția asupra sistemului constituțional și arhitecturii instituționale a noului regim politic să treacă pe planul al doilea. Întrebarea reală la care societatea a fost chemată să răspundă la 20 mai nu a fost, așa cum s-au încăpăținat să creadă intelectualii, "cine și cum va face procesul comunismului românesc", ci "ce fel de constituție și ce tip de instituții politice va avea România". S-a întîmplat însă ca întreaga dezbateră ce a însoțit elaborarea Constituției să se epuizeze aproape complet pe pista fără ieșire și, în fond, neînsemnată sub raportul structurării noii democrații, a dilemei monarhie/republică.

Și în această privință, discuțiile care ar fi trebuit să se desfășoare în mod normal și fără grabă sau patimi pe temeiul solid al analizei instituționale, al studiului tradițiilor constituționale și culturii politice românești, al strategiilor legislative în societățile de tranziție, al calculului macroeconomic, al dreptului și politicilor comparate, al anchetelor de teren și sondajelor de opinie, s-au concentrat exclusiv pe terenul ideologiei și al mitizării valorilor trecutului.

Rezultatul acestei deplasări de planuri a fost blocarea pe termen lung a reformei statului. Inabil redactată, confuză în concepție, ambiguă ca doctrină, Constituția din 1991 a fost investită de autorii ei cu unica funcție de a înfățișa sub trăsăturile statului de drept tipul de organizare statală pe care regimul comunist l-a fabricat timp de cinci decenii. Deși România a trecut printr-o situație revoluționară, statul a rămas fundamental același, beneficiind doar de o altă încadrare juridică.

În sfîrșit, clasa politică aflată în posturile de comandă ale statului în timpul și după evenimentele din decembrie 1989 a știut să întoarcă în propriul ei avantaj faptul că a fost obligată de către elita intelectuală să-și arate actele de identitate pe terenul ideologic și nu pe cel al dezbaterii politice. Căci niciodată în conflictele ideologice nu contează cu adevărat de partea cui se află dreptatea și cine este cu adevărat mai devotat binelui comun. Important este ca cel prins într-o astfel de înclăștare să înțeleagă mai repede decît adversarul său cum trebuie procedat pentru a da impresia majorității că interesul ei istoric este să se lase în voia tuturor înclinațiilor, pomirilor și idiosincraziilor care-o frămîntă.

Cu alte cuvinte, dacă ideologia conduce rar către soluții politice, populismul, ca strategie de legitimare politică, se hrănește adesea din ideologie. Frontul Salvării Naționale a deschis succesiunea politică a Partidului Comunist în calitate de moștenitor firesc tocmai prin organizarea consensului popular împotriva intelectualilor.

Elite și populism

Adoptînd, din 28-29 ianuarie 1990, o strategie populistă de legitimare a guvernării provizorii, FSN s-a bizuit pe neîncrederea tradițională pe care larga majoritate a românilor o nutrește față de cultura elitelor și de educația superioară. Într-adevăr, de voie sau de nevoie, românii se arată deferenți față de ierarhiile politice și administrative, iar averea le impune întotdeauna respectul, chiar și atunci cînd acesta este amestecat cu invidia. În revanșă, învățătura care nu este dublată de o poziție de forță în burocrăția statului sau de bunăstare este, de obicei, tratată cu dispreț. Puterea asupra cuvintelor și valorilor din care este făcut capitalul simbolic al intelectualilor rămîne, de obicei, neputincioasă într-o cultură politică în care valorile nu au nici un fel de cotă, iar argumentele raționale nu conving niciodată pe nimeni.

Cultura de elită și educația înaltă au fost întotdeauna privite ca exterioare normalității, ca o îndelnicire clericală, ca o patologie a unui grup ce trăiește după alte reguli decît majoritatea societății. Cel mai vechi observator al acestui fenomen este Dimitrie Cantemir: "Moldovenii nu numai că nu iubesc învățătura, dar aproape toți o urăsc... Ei cred că învățării nu pot fi cu mintea întreagă în așa măsură încît, atunci cînd vor să laude știința cuiva, spun că a ajuns nebun de prea multă învățatură. În această privință o vorbă proastă, care se aude des în gura moldovenilor, este că învățătura e treaba preoților, mireanului îi este de ajuns să învețe să citească și să scrie, să știe să-și semneze numele".³

Această rezervă populară față de învățatură, așa cum este descrisă de Cantemir sau de Creangă, nu este nici folclorică și nici revoluționară. Statisticile o aduc pînă pe pragul noii democrații românești. Clasa superioară educată este, în România, mai puțin numeroasă, proporțional, decît în celelalte țări central- și est-europene. În 1989, rata de încadrare în învățămîntul superior (i.e.

procentul studenților la toate formele de învățămînt superior din totalul tinerilor între 20 și 24 de ani) era în România de 9%, în timp ce în Ungaria se înregistrau 15%, în Cehoslovacia 18%, în Polonia 20%, iar în Bulgaria 26%.⁴

Împotriva unei astfel de elite însingurate, clasa politică a mobilizat propria elită populară, eșantionul cel mai puțin educat, dar și cel mai bine plătit al "popoului" pentru care intelectualii "nu pot fi cu mintea întreagă".

În 1990, anul în care Ion Iliescu a făcut apel în cîteva rînduri la sprijinul "popoului" și al "clasei muncitoare", în ierarhia europeană a cîștigurilor relative pe ocupații, minerii români desfășurau cea mai bine remunerată muncă cu 250% (100% fiind cîștigul mediu în industria chimică), față de 200% minerii cehoslovaci și 220% cei vest-germani, în vreme ce cîștigul mediu în construcții, de pildă, era de 140% (150% în Cehoslovacia și 125% în Germania Federală), iar în sănătate de 170% (180% în Cehoslovacia și 210% în Germania Federală).⁵

Nu trebuie căutate conspirații și manipulări oculte pentru a explica mineriadele. Alegînd ideologia ca teren de înfruntare cu puterea constituită în decembrie '89 și afirmîndu-se, prin grupuri, reviste și, mai ales, prin Piața Universității, drept singurul adversar redutabil al acesteia, elita intelectuală s-a desemnat de la sine ca victimă a neînțelegerii și violenței straturilor populare ale societății legate de conducătorul statului printr-o relație de tip populist.

Extrema vizibilitate publică pe care și-au oferit-o intelectualii în 1990 a fost privită ca o amenințare de către elitele populare instalate cu gelozie în privilegiile cu care fuseseră răsfațate de regimul comunist și care nu se simțeau descalificate social de precaritatea nivelului lor de instrucție.

Contribuția românească la tipologia populismului constă în aceea că, în 1990-1991, nu avem de-a face cu un conducător harismatic care ia cu asalt pozițiile elitei politice și economice în fruntea unei armate de marginali și dezmoșteniți, ci cu șeful unui aparat politic care stîrnește masele, îngrijorate de soarta umilelor privilegii pe care le acumulasă în epoca totalitarismului, împotriva elitei intelectuale.

Ion Iliescu a reușit să evolueze politic ca un conducător de expresie populistă atîta timp cît a lăsat impresia că nu este purtătorul unor opțiuni partizane, ci generalul unui front popular, strategul unei mișcări de masă.

Iar blocarea procesului de autoselecție în rîndul clasei politice pînă în martie 1992 i-a îngăduit să joace ne-stingherit acest rol în primii doi ani după Revoluție.

În clipa în care deznodămîntul conflictului între generații din sînul elitei conducătoare n-a mai putut fi amînat și sistemul de partide s-a cristalizat în preajma alegerilor de la 27 septembrie 1992, președintele a fost nevoit să-și asume deschis condiția pe care a avut-o, de fapt, întotdeauna, cea de înalt funcționar de partid.

De aceea, istoria recentă a populismului românesc este scurtă. Ea nu a durat decît cei doi ani în care, angajată într-o luptă ideologică cu elita intelectuală, clasa politică a guvernat țara în regim de front popular. Constituirea sistemului de partide și declinul bipolarismului ideologic au condus, în cursul anului 1992, la o schimbare de regim. Frontul popular, care recursese pe cale naturală la strategii de factură populistă a fost înlocuit de o partidocrație⁶ pentru care tactica coalițiilor și tehnica utilizării majorităților parlamentare a devenit principiul fundamental de guvernare.

Împreună cu Frontul a apus și ideologia, iar intelectualii s-au văzut, încă o dată, excluși ca atare din spațiul politic. Paradoxal, autoritatea publică a elitei intelectuale pare să aibă, în România, aceeași speranță de viață ca și practicile populiste. □

NOTE:

1. *The Federalist*, ed. E.M. Earle, New York, 1937, No. 71, p. 465.
2. S-a dezvoltat, în ultimii șase ani, un complex al inferiorității efectivelor și eficienței dizidenței românești în raport cu cea din celelalte țări central-europene. În România, se spune de obicei, regimul a fost mai dur decît în alte părți, iar cei care au avut curajul să se expună, individual sau organizat, represiei au fost mult mai puțini numeroși și influenți. Există desigur diferențe de la o țară la alta, dar se uită că nicăieri dizidența nu a avut o pondere cu adevărat semnificativă înainte de 1989. În Cehoslovacia, de exemplu, unde societatea civilă trece drept cea mai solidă și mai veche, doar 1.864 de persoane au îndrăznit să semneze Charta '77 și chiar în iunie 1989, cînd regimul era într-un evident proces de descompunere, doar 39.000 de cehi și de slovaci au fost interesați să semneze "Cîteva propoziții", Tony Judt, "The Past is Another Country: Myth and

Memory in Postwar Europe", *Daedalus*, 121, 1992, p. 102.

3. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Guțu, București, 1973, p. 311. Aceeași referință paremiologică și la Ion Creangă: "dacă-i copil să se joace, dacă-i bou să tragă, dacă-i popă să cetească".
4. *Labor Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe. The Transition and Beyond*, ed. N. Barr, Oxford University Press, 1994, p. 262.
5. *Ibidem*, p. 130.
6. Am aplicat deja în context românesc acest termen, familiar științei politice italiene, în Daniel Barbu, "Partidocrația", *Realitatea Românească* III/543, 21 octombrie 1992, p. 1.

DANIEL BARBU (1957) - Dr. Phil., Dean of the Department of Political and Administrative Sciences of the University of Bucharest.

Director of the Center for Political Research of the University of Bucharest

Testul populist

CRISTIAN PEDA

The author has as a basic prerequisite the fact that Populism in its current meaning is in no way linked to Narodnicism. Populism has to be assessed from within the anti-Western pattern and not from that of the revolution.

Thus to be populist means to flatter the virtues of democracy. The disruption of the electoral promises must not be considered Populism. This confusion is the result of the identification of the choice mechanism among programmes suggested by political actors with Populism.

Nici poporul, nici revoluția nu există. Ce consecințe decurg de aici.

În înțelesul său actual, populismul nu are nici o legătură cu narodnicismul rusesc din secolul trecut, cu toate că termenul traduce cuvîntul rusesc derivat din *narod*. De fapt, narodnicismul s-a născut în contextul agitatei dispute legate de statutul marxismului, o concepție politică pur occidentală ce fusese importată în Rusia pentru a pregăti Revoluția. Așa cum se poate deduce și din critica aspră pe care le-a făcut-o mai tîrziu Lenin, Herzen sau Cernîșevski, apoșetii narodnicismului, au substituit virilei clase muncitoare, pe care mizau marxistii puri, țărănimea "eternă" a Rusiei ca actor principal al Revoluției socialiste¹. Disputa din secolul trecut, legată de actorii veritabili ai revoluției nu mai are astăzi nici o miză, în primul rînd pentru că fundamentul teoretic care o susținea s-a dovedit fragil: într-adevăr, în complet dezacord cu credințele secolului al XIX-lea, nimeni nu mai susține astăzi, cum nimeni nu a mai susținut în mod serios înainte de secolul al XIX-lea, că istoria e un lanț de revoluții în care sînt antrenate popoare, fie ele "muncitorești" sau "țărănești", în orice caz corpuri compacte, fără fisură, mîinate de doctrine, ideologii sau științe ale societății. Serii întregi de categorii (popor, clase, grupuri, societate etc.) au devenit inutile odată cu discreditarea teoretică a paradigmei revoluționare în interiorul căreia ele funcționau și căpătau sens.² E, în consecință, tot atît de inutil să căutăm răspuns la întrebarea "cine formează poporul?" pe cît e de inutil să căutăm răspuns la întrebarea "cine a făcut revoluția?". Motivul este că revoluția există în aceeași măsură în care există și poporul. Cu alte cuvinte, ele sînt ficțiuni de același grad.

Discreditarea modelului teoretic al revoluției impune deci regîndirea statutului acțiunii politice, a poziției actorilor și a motivațiilor lor. În opinia noastră, știința istoriei va cunoaște o fundamentală schimbare de perspectivă atunci cînd ea va deveni conștientă de consecințele discreditării modelului revoluției, atunci cînd ea va realiza că nu există nici ceea ce se cheamă popor, nici ceea

ce se cheamă Revoluție. Multe dintre judecățile acestei științe vor trebui revizuite. Domeniul științei și filosofiei politice trebuie reformat ținînd cont de același fapt decisiv: discreditarea fără apel a modelului revoluției. De altfel, schimbările petrecute în ultimele trei decenii în filosofia și știința politicii ne sugerează deja că modelele epistemologice și logice ale contractului și pieței, modele care au concurat în istoria intelectuală a modernității modelul revoluției, au redevenit, după o lungă eclipsă, paradigme generale ale examenului politic. Chestiunea populismului trebuie resituată în această perspectivă. Cu alte cuvinte, populismul trebuie judecat în interiorul paradigmei contractualiste sau al celei, zise "economiste", a pieței, iar nu în interiorul paradigmei revoluției. Ceea ce înseamnă că nu avem a ne ocupa de populism ca doctrină (în particular, revoluționară), ci de populism ca un comportament politic. Nu de populism ca o doctrină adresată clasei, grupurilor sociale sau masei (nici una din aceste entități nu există), ci de populism ca un tip de judecată și ca un tip de acțiune - ambele, strict individuale - care alcătuiesc o societate înțeleasă ca un contract sau ca o piață.

O primă delimitare: populismul și paradigma economistă

La un examen sumar, devine manifest faptul că modelul pieței nu ne este de nici un folos în definirea populismului ca tip de comportament. Motivul este următorul. Piața definită ca sistem de schimb sau ca sistem de reguli abstracte nu poate integra comportamentul populist, pentru că orice comportament populist presupune discursul. Ceea ce nu se întîmplă în interiorul paradigmei economice, unde, de o manieră generală (excepțiile vor fi discutate mai jos), discursul nu mai apare ca unul din atributele individului. Într-adevăr, *homo oeconomicus* este un individ care nu cuvîntă. *Homo oeconomicus* este, pur și simplu, individul care schimbă în mod tacit bunuri sau informații, pentru a elimina inconfortul stării prezente.³ Adaptat în mod spontan regulilor schimbului, reguli

în ultimă analiză morale, cum credea Hayek⁴, individul economic are o viață lipsită de cuvânt. Societatea însăși este definită ca sumă a relațiilor întreținute de acești inși care caută să elimine inconfortul, fără a avea nevoie de discurs, de *logos*. Unul din cei mai mari filosofi economiști ai secolului nostru, Friedrich von Hayek precizează chiar, pe urmele lui Adam Ferguson, că societatea este un rezultat al acțiunii indivizilor, dar nu al planurilor lor⁵, deci – am putea adăuga – nu al discursurilor lor. Iată în ce fel unul dintre atributele pe care filosofii clasici le asociau actului uman prin excelență, actului politic, și anume discursul, dispare cu totul în această viziune despre Cetate. Cetatea economiștilor este, de bună seamă, una din variantele Cetății omului⁶; mai precis, ea este o Cetate a omului care nu cuvântă. În contrast, populismul se dovedește a fi mult mai aproape de comportamentul politic clasic decât s-ar putea crede la prima vedere: el are încă acces la cuvânt.

Singura dificultate este următoarea: discursul economist impune totuși cel puțin două contexte în care discursul ca atribut uman re apare. Existența acestor două contexte ne impune revederea examenului voit-sumar din rîndurile de mai sus, referitor la disjuncția absolută dintre modelul economist și populism, înțeles ca tip de comportament. Vom urma aici două sugestii din opera lui Ludwig von Mises: gînditorul austriac sugerează subzistența modernă a discursului în două contexte foarte diferite. Primul este legat de statutul general al liberalismului în varianta sa utilitaristă⁷, cel de-al doilea este legat de statutul publicității⁸. În ceea ce privește primul punct, tratat într-un registru marxizant (cu singura deosebire că ideologia este concepută de Mises ca o chestiune strict individuală, și nu socială ca la Marx), Mises nu a scăpat niciodată ocazia de a sublinia că liberalismul (utilitarist) este înainte de toate un discurs ideologic învingător, un discurs care a fost capabil să elimine obstacolele din calea pieței. Acesta este punctul în care viziunea economistă și populismul se pot intersecta: dacă liberalismul este discurs triumfal, participînd la eliminarea barierelor (politice) din calea schimbului liber, atunci el poate fi considerat susceptibil de o transfigurare populistă. Nu vom duce mai departe raționamentul nostru, căci deocamdată definiția populismului cu care lucrăm este mult prea vagă (ea va fi precizată abia în secțiunea despre modelul contractualist). În orice caz, economiștii sînt obligați să reflecteze la consecințele acestei paradoxale posibile reintrări a populismului în Cetatea indivizilor care caută să elimine inconfortul prezent fără a se folosi de cuvînt: *homo oeconomicus* pare a fi avut nevoie de cuvînt (de *logos*-ul utilitarist) doar pentru a trăi mai tîrziu, din plin, realitatea în care cuvîntul este inutil (piața). Cel

de-al doilea context asupra căruia am vrea să stăruim o clipă este legat, așa cum spuneam, de conceperea publicității în opera economiștilor de felul lui Mises: pentru gînditorul austriac, publicitatea, instituție indispensabilă a pieței, are ca funcție esențială informarea publicului, adică a consumatorilor; de fapt, în paradigma economistă, publicul este exclusiv spațiul în care se consumă. În total dezacord cu credințele comune, care văd în publicitate un caz tipic de instanță manipulatorie, discursul economiștilor afirmă caracterul strict limitat al rațiunii de a fi a publicității, anulînd astfel, dintr-o singură mișcare, orice speranță de reintroducere a unui comportament populist între comportamentele economice: publicitatea este un accident al individualității umane, care nu mai cuvîntă decît pentru a-i informa pe semenii săi ce anume produce. Populiștii nu pot deveni astfel cetățeni ai *Polis*-ului economic, pur și simplu pentru că ei fac altceva decît să informeze.⁹ Avem deci la dispoziție două contexte care sugerează, în interiorul paradigmei economiste, pe de o parte, o posibilă inserție a comportamentului populist, pe de altă parte, imposibilitatea unei asemenea inserții în țesătura de relații umane pe care o alcătuiește piața. Cum coerența discursului economist nu e tema care ne interesează aici, ne vom mulțumi să remarcăm doar caracterul paradoxal al populismului înțeles ca un tip de comportament: el poate funcționa ca un adevărat test teoretic. Identificarea, respectiv imposibilitatea identificării comportamentului populist cu un comportament de piață devine criteriu de judecată a coerenței unei teorii.

A doua delimitare:

populismul și modelul contractualist

Pînă aici, populismul a fost luat în considerare într-o manieră strict formală (ca tip de comportament) și într-un mod foarte abstract (ca un tip de comportament ce presupune discursul). E nevoie să definim acum conținutul acestui tip de comportament. Această operație devine necesară în măsura în care vom invoca în cele ce urmează legăturile populismului cu contractualismul, deci cu modelul intelectual prin excelență al politicii moderne. Într-adevăr, dacă paradigma revoluționară este o iluzie teoretică (aceasta identifică, de altfel, pînă la confuzie planurile acțiunii și discursului), dacă paradigma economistă este una ce face, în principiu, imposibilă nașterea populismului (căci ea interzice cuvîntul în Cetatea modernă), în schimb, modelul contractualist se dovedește a fi perspectiva politică pură a modernității. Această afirmație este justificată nu numai de un fapt istoric (și anume de apariția modelelor concurente ale pieței și ale

revoluției ca replici, ca substitute ale modelului contractualist), ci mai cu seamă de un fapt strict teoretic: contractul social este finalmente un act fondator care se servește exclusiv de cuvînt. Insistența cu care contractualiștii au subliniat formele care articulează – verbal, înainte de toate – acest act fondator este cea mai bună probă ce ne stă la îndemînă.¹⁰ Sîntem deci siliți să definim conținutul populismului pentru că perspectiva în care intenționăm să-l judecăm este o perspectivă politică, este perspectiva *logos*-ului politic modern.

Cea mai banală, dar și cea mai profundă manieră de a defini populismul (aici profunzimea se află la suprafața lucrurilor, cum sugera Leo Strauss că se întîmplă atunci cînd e vorba de politică), cea mai banală, cea mai profundă definiție a populismului ni se pare a fi următoarea: populismul nu este decît un alt nume pentru demagogie. Mai precis, populismul este numele modern al aceluși comportament politic care are drept țintă și drept unic conținut flatarea virtuților democrației. *A fi populist e a flata virtuțile democrației.*

Ce înseamnă acest lucru? Nu putem menționa aici, nici măcar sumar, felurile înțelegeri ale democrației în epoca modernă. Putem totuși distinge două mari epoci, două mari "valuri" ale filosofiei politice moderne, în funcție de sensul dat democrației: primul val este cel cuprins între Bodin și Tocqueville, cel de-al doilea este cel de la Tocqueville la noi. Primul val se distinge prin efortul de a face din democrație un regim pur reprezentativ: Bodin este primul gînditor politic ce renunță la sensul antic al democrației, vehiculat pînă la el, iar de la Bodin la Tocqueville asistăm la efortul de a fixa noul tip de regim (termenul clasic fiind păstrat); cel de-al doilea val începe cu Tocqueville pentru că la el găsim identificarea democrației nu doar cu un tip de regim, ci și cu o stare a societății (un *etat social*). În interiorul paradigmei specifice primului val al gîndirii democratice, populismul trebuie deci legat de o definiție a democrației ca regim, în vreme ce al doilea val al gîndirii democratice necesită judecarea populismului în contextul confuziei create între democrație ca regim și democrație ca stare a societății.

Primul examen ne obligă să luăm în considerare raporturile dintre mecanismele democrației reprezentative și flatarea virtuților democrației înțelese ca fiind "cel mai bun regim". Chestiunea poate fi tranșată rapid: nașterea reprezentativității moderne, în contextul definirii suveranității populare, nu putea evita derapajul populist. Exemplul impunerii votului universal, o consecință a acestei teorii, este edificator: lărgirea accesului la vot înseamnă automat favorizarea unui discurs care face finalmente din democrație nu doar cel mai bun regim, ci și unicul

regim (în concurență cu regimurile clasice, în special cu monarhia).

Al doilea examen, cel care necesită punerea în legătură a populismului cu democrația înțeleasă ca regim, dar și ca stare socială ne oferă ocazia refutării unei grave erori: e vorba de greșita identificare a populismului cu acel discurs, adresat masselor de electori, care e contrazis de actul guvernării. De fapt, nerespectarea promisiunilor electorale nu e echivalentă cu populismul. Dacă lucrurile ar sta așa, atunci toate partidele politice de azi ar fi populiste. Explicația nașterii acestei confuzii este simplă. Identificarea nerespectării promisiunilor electorale cu populismul – identificare posibilă doar acolo unde societatea se îndreaptă irezistibil către abolirea oricărui fel de inegalitate de statut sau de rang¹¹ – respectiva identificare este o eroare pentru că mecanismul democrațiilor moderne presupune alegerea pe baza unor programe, deci "promisiunile" făcute de actorii politici în fața celor care vor fi guvernați. Însă orice act politic este mai puțin decît discursul politic, actul guvernării nu devine niciodată, într-o democrație, copia exactă a discursului. Motivele sînt numeroase: unele sînt de logica generală a acțiunii umane, altele de tipul de acțiune guvernamental. În orice caz, numai un spirit totalitar poate crede că discursul politic trebuie integral transformat în realitate, indiferent de combinarea voințelor individuale guvernate. În opinia noastră, această confuzie este favorizată și întreținută astăzi de propagarea unei imagini a statului-providență, stat care ar trebui – în principiu – să se substituie complet acțiunii individuale. Concepția unui stat-judecător, a unui stat-arbitru, care își vede limitate funcțiile la tranșarea eventualelor conflicte intervenite între actorii individuali este singura capabilă să îndepărteze confuzia dintre populism și nerespectarea promisiunilor electorale.

A fi populist e a flata democrația, adică a face din ea unicul regim posibil. Astfel înțeleasă, democrația tinde să nu se mai distingă de totalitarism. Un spirit cu adevărat liberal nu poate accepta această unicitate. Diferența dintre lumea în care democrația e cel mai bun regim și lumea în care democrația e singurul regim posibil este diferența dintre liberalism și totalitarism. Criteriul care permite această distincție este comportamentul populist.

Rezultate parțiale: nevoia unui ideal politic

Aș vrea să rezum rezultatele anchetei desfășurate aici, pornind oarecum în sens invers, adică de la sensul dat populismului, pentru a ajunge la semnificația celor trei mari paradigme ale politicii moderne (cea contractualistă, cea economistă și cea revoluționară).

Dacă populismul este echivalat cu flatarea virtuților democrației, atunci legătura sa cu paradigma revoluționară devine, într-adevăr, ininteligibilă. Acest fapt este datorat opoziției funciare dintre democrație și revoluție, mai precis dintre democrație și acțiunea justificată în numele ficțiunii revoluției. (În paranteză fie zis, această opoziție nu a fost percepută în primii ani de după 1989, atunci când edificarea democratică era descrisă în termenii unui proiect... revoluționar.) Dacă există o opoziție absolută între democrație și ficțiunea revoluției, atunci orice flatare a democrației diminuează șansele acțiunii radicale (aceasta constituind esența "revoluționară"), pentru că flatarea virtuților democrației zămislește un spațiu în care se poate negocia. Cu alte cuvinte, ficțiunea revoluției e pusă la lucru atunci când populismul este exclus din Cetate, atunci când compromisul nu mai e posibil. În intervalul dintre comportamentul populist și acțiunea radicală, își află locul idealul democratic. Felul în care e trăit acest ideal depinde doar de indivizii care îi dau corp.¹²

Pe de altă parte, dacă acceptăm că populismul este flatarea virtuților democrației, atunci vom putea descoperi de ce piața și contractul devin idealuri politice incomensurabile. Motivul este următorul: a flata virtuțile democrației înseamnă a face din discurs unul din atributele individualității.¹³ Piața este însă realitatea care face inutil cuvântul, în vreme ce contractul e realitatea întemeiată de cuvânt. De aici, imensele dificultăți pe care le-au ridicat, pe de o parte, descrierea condițiilor de posibilitate ale unei coabitări a societății liberale (a Cetății economice) cu idealul democratic, ca și, pe de altă parte, trasarea limitelor acestei coabitări, ținând cont de eventualitatea – considerată a fi dezirabilă – a producerii revoluției.¹⁴ Idealul politic este, cu alte cuvinte, inconvertibil. □

NOTE:

1. Din enorma bibliografie a temei populismului rusesc reținem aici două titluri de neocolit: un foarte bun rezumat al concepțiilor populiste, la Isaiah Berlin, *Russian Thinkers*, The Hogarth Press, London, 1979, trad. fr. *Les Penseurs russes*, Albin Michel, 1984, pp. 263-293 și, pentru un punct de vedere diferit asupra lui Cernîșevski, Alain Besançon, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Calmann-Lévy, 1977, trad. rom. *Originile intelectuale ale leninismului*, Humanitas, 1993, pp. 108-119.
2. Discreditarea teoretică a paradigmei revoluționare nu este legată în mod strict de căderea regimurilor totalitare din Estul Europei, la sfârșitul anilor 1980: acest moment istoric reprezintă doar infirmarea categorică (valabilă deci, prin caracterul ei spectacular, pentru simțul comun) a uneia din

variantele filosofiei revoluționare. În opinia noastră, discreditarea modelului revoluționar era deja încheiată în anii 1960, când filosofia liberală a unui Hayek sau Röpke începe reconstrucția unei paradigme a modernității plecând de la certitudinea că totalitarismul este mort.

3. Urmăm aici schema generală a doctrinei lui Mises, expuse în *Human Action*, Mises fiind influențat în acest punct de definiția lockeană a individului, pusă însă în valoare într-o paradigmă economistă.
4. Vezi Fr. von Hayek, în special *The Fatal Conceit*, Routledge, 1988, cap. 4-5.
5. Friedrich von Hayek, "Résultats de l'action des hommes, mais non de leurs desseins", în Emil M. Claassen (ed.), *Les Fondements philosophiques des systèmes économiques. Textes de Jacques Rueff et essais rédigés en son honneur*, Paris, Payot, 1966, pp. 98-106.
6. Vezi Pierre Manent, *La cité de l'homme*, Fayard, Paris, 1994, lucrare ce va apărea în curând în românește la prestigioasa editură Babel.
7. Mises, *Human Action*, IX, 1.
8. Mises, *Human Action*, XVI, 7.
9. Modelul teoretic care analizează scena politică pornind de la asimilarea ei cu o piață e destinat de bună seamă să brujeze această delimitare netă.
10. Examenul cel mai complet al acestei chestiuni se găsește la Hobbes, *Leviathan*, XIV.
11. Aceasta e sensul pe care Tocqueville îl dădea democrației ca *état social*.
12. Popper a expus câteva din dificultățile acestei situații a democrației între populism și acțiunea revoluționară, fără să fie atât de radical în judecarea celei de-a doua. Vezi "Observations sur la théorie et la pratique de l'Etat démocratique", în *La leçon de ce siècle*, Anatolia Editions, 1992, pp. 95-125.
13. Aceasta este tema principală a reflecției liberale din secolul nostru.
14. Aceasta este tema principală a reflecției socialiste din secolul nostru.

CRISTIAN PREDĂ (1966) – He graduated the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He holds a DEA of the University of Sorbonne and is preparing his Ph.D. thesis with Pierre Manent at the EHESS.

Currently, working as Teaching Assistant at the FISH, University of Bucharest.

He published articles and studies in *Sfera Politicii*, *Polis*, *LAI*, *Dilema*.

Arta de a fi din popor, pentru popor

SABINA FATI

The author defines Populism as a political attitude which aims to gather popular support by stimulating the feelings of group appartenance.

President Iliescu's message is analyzed from this perspective.

Exercițiul puterii asigură, de cele mai multe ori, și dominația discursului, cu atât mai mult cu cât acesta este preluat și difuzat în același timp de mai multe medii de informare în masă. Condiție în care liderul politic urmărește să aibă o audiență cât mai mare și totodată să contracareze criticile, deci eventualele răspunsuri negative și, bineînțeles, să elimine în mod eficace atitudinea de neangajare față de discursul său. În România, acest lucru se poate face mai lesne ca în alte părți atunci când este vorba de reprezentări ai puterii, dat fiind că radioul și televiziunea națională au încă cea mai mare audiență (RRA are o audiență de 64 la sută, iar TVR are una de 87 la sută, conform sondajului de opinie dat publicității de ICCVL în martie '96). După ultimul raport de monitorizare făcut public de către Centrul Independent de Sondaje, pe primele șase locuri ca frecvență de apariție la TVR se situează exclusiv reprezentanții ai puterii, în fruntea lor fiind președintele Ion Iliescu.

Pentru o analiză a mesajului politic, Harold Lasswell propune discutarea celor cinci întrebări comunicabile: "Cine spune, ce, cu, cu ce efecte?". Discursurile președintelui Iliescu adresate maselor sînt structurate pe mai multe paliere; pe de o parte, ele emit semnale care indică apartenența sa la un sistem democratic, pluralist, economie de piață etc., iar pe de altă parte, acestea fac apel la aspirațiile și dorințele imediate ale electoratului, locuri de muncă, nivel de trai etc. Însă, de-a lungul celor șase ani de când ocupă funcția de președinte, Ion Iliescu a folosit, cu oarecare succes, o alternativă cu o oarecare continuitate a vechilor discursuri, alternativa populistă cu nuanțe naționaliste. Altfel spus, a fost ales naționalismul ca mutant al comunismului. Ura față de străini a fost de altfel cultivată cu asiduitate în timpul vechiului regim, iar așteptările populației au fost stimulate nerealist

după căderea lui Ceaușescu, pe fondul unei situații economice în continuă degradare.

S-a produs astfel un înalt nivel de frustrare și o stare de neputință care reclamau existența unei supape de manifestare; după cum explică și Linden, "atracția naționalismului este parțial reziduală, adică este rezultatul eșecului altor idei și idealuri de a stimula sprijinul popular și a activa sentimente puternice de loialitate sau de a crea instituții eficiente și atrăgătoare".²

Exerciții de legitimare a conflictului

Discursul președintelui Iliescu devine mai mult sau mai puțin naționalist, funcție de diverși factori care influențează fie imaginea președintelui, fie o chestiune socio-economică la ordinea zilei. Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a devenit de notorietate la noi, nu atât prin discutarea ei în forul european, cât mai cu seamă datorită aducerii ei în scenă de către puterea de la București în diverse momente.

O campanie mediatică bine susținută în acest sens a avut loc în aprilie 1995, cam în același timp când au avut loc și majorări semnificative de prețuri. Ion Iliescu a susținut această campanie prin discursuri și declarații a căror conotație naționalistă poate fi analizată după teoria propagandei descrisă de Clyde Miller (*ABC's of Propaganda Analysis*) și preluată de Alina Mungiu³.

Etichetarea presupune aplicarea unei etichete unanim recunoscută ca defavorabilă unei idei/persoane sau unui grup, în scopul provocării unei reacții de respingere instantanee, fără a mai face necesară examinarea vreunei dovezi: Traian Chebeleu susține, pe 30 ianuarie 1995, într-o conferință de presă, că "Ion Iliescu critică perseverența diabolică a unor lideri UDMR în procesul de tensionare a stării de spirit interetnice și ideile cu caracter reacționar vehiculate, care încalcă legalitatea". (Fluxul

Agenciei Mediafax, 30 ianuarie, 1995). Sintagmele "perseverență diabolică", "idei cu caracter reacționar", "care încalcă legalitatea" fac parte deopotrivă din vocabularul populist și cel naționalist, indicând destinatarului că președintele, deși îi tolerează, dat fiind că îi critică, totuși îi consideră pe liderii UDMR vinovați de tensionarea relațiilor interetnice.

Generalizarea strălucitoare presupune asocierea unui element de propagandă cu o virtute absolută sau cu un păcat/defect absolut. Rezultatul, la fel de firesc: aprobare/acceptare fără examinarea unei dovezi sau, dimpotrivă, respingere promptă: Ion Iliescu, aflat în vizită la Baia Mare (26 aprilie, declarație preluată de Mediafax) – "Impunerea Recomandării 1201 ca document juridic se datorează presiunilor continue exercitate de diaspora ungară, lobby-ului permanent pe care Budapesta și-l face în cercurile puterii europene". Președintele vrea să lase să se înțeleagă că această recomandare a devenit importantă doar fiindcă oamenii Budapestei au făcut presiuni la instituțiile europene.

Fenomenul de transfer presupune valorizarea unor elemente prin asocierea cu valori sau persoane unanim respectate/detestate: Ion Iliescu, referindu-se la tratatul politic de bază româno-ungar: "este inacceptabilă includerea, într-un document bilateral cu Ungaria, a Recomandării 1201 a Consiliului Europei, care conține prevederi total ne-europene, care nu au fost acceptate nici de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei" (21 martie 1995, Oltenița). Președintele face referire la instanța decizională a Consiliului Europei, fără însă a spune nimic despre faptul că România s-a angajat, la primirea sa în CE, să respecte Recomandarea 1201.

Mărturia (directă prin declarație) unei persoane respectate/detestate (sau față de care există această prezumție) cu privire la elementul vizat: Ion Iliescu (*Adevărul*, 27 aprilie): "Ceea ce cer pentru maghiarii din alte țări nu sînt capabili să ofere minorităților de la ei (din Ungaria – n.n.). E clar că ce a declarat dl. Martinez (atunci președintele Adunării Parlamentare a Consiliului Europei) aici a fost din inimă și că acolo a intrat sub o presiune puternică politică și a cedat". Miguel Angel Martinez declarase pe 13 aprilie, la București, că "Recomandarea 1201 este caducă", dar întors la Strasbourg a negat această afirmație. Dl. Iliescu urmărește să justifice propriul punct de vedere folosindu-se de declarația persoanei celei mai marcante din Adunarea Parlamentară a CE.

Oameni de bine – metoda prin care vorbitorul încearcă să convingă audiența că el sau ideile lui sînt bune, deoarece sînt ale oamenilor cinstiți, "de bine": "Fiecare

își gîndește interesele așa cum crede de cuviință", declară Ion Iliescu, aflat în vizită la Oradea și încercînd să justifice de ce Slovacia a semnat Tratatul cu Ungaria, iar România nu. "România nu a incitat minoritățile române din afara granițelor împotriva țărilor în care trăiesc și nici nu a făcut din chestiunea minorităților un element de discordie cu alte state." Referindu-se la nesemnarea Tratatului de bază româno-ungar, președintele Iliescu a precizat că "Nefinalizarea acestui document nu înseamnă o înfrîngere a diplomației românești". (Preluat din discursul președintelui Ion Iliescu, ținut pe 17 septembrie 1995, la Oradea).

Măsluirea cărților presupune selecția fie a unor falsuri, fie a unor elemente reale prezentate după o logică inversată sau lacunară, în scopul obținerii celei mai bune/proaste imagini a elementului vizat. Purtătorul de cuvînt al Președinției (la conferința de presă din 1 iunie 1995): "Președintele Iliescu consideră că pretențiile de autonomie etnico-teritorială pentru etnicii maghiari din România sînt în contradicție cu ordinea constituțională din țara noastră și reprezintă o aspirație antieuropeană și antidemocratică. Inițiativele anunțate la Cluj de liderii maghiari se traduc prin proclamarea constituirii unui stat în stat, intenția de schimbare a statutului social-politic al minorității maghiare și crearea de reprezentate tip ambasadă proprie peste hotare". În realitate, la Congresul UDMR de la Cluj (26-27 mai) s-a decis introducerea în Programul formațiunii a conceptelor de "autonomie individuală, locală și teritorială". Deși liderii UDMR au explicat de mai multe ori semnificația acestor "autonomii", care nu sînt în contradicție cu Constituția, totuși, Președinția acuză UDMR că urmărește "constituirea unui stat în stat".

Metoda "saltul pe platforma vagonului" face apel la conformismul membrilor grupului, solicitîndu-le aderența la opinia majorității – trenul opiniei majoritare (subînțeles corectă, din moment ce întrunește acceptul unui mare număr de membri ai grupului) s-a urcat deja, toată lumea s-a urcat în el, iar avertizatul ar face bine să se ralieze "bunului simț de grup" ca nu cumva să se plaseze el însuși într-o poziție minoritară, deci disprețuită – sau, în cel mai bun caz, fără pondere. Președintele Iliescu (*Adevărul*, 27 martie 1995): "Nu sîntem obligați să o respectăm (Recomandarea 1201). Sînt țări care nici Convenția (cadru pentru drepturile omului) nu au semnat-o. Bulgaria, Franța au refuzat s-o semneze! Convenția, nu Recomandarea! Iar Recomandarea eu cred că nici Ungaria nu e în stare s-o aplice".

Persuasiunea de la necesitate la faptă

Atunci cînd subiectul relațiilor româno-ungare este abordat în discursul președintelui Iliescu la tema Recomandării 1201 este abordată într-unul din felurile prezentate, cu toate amănuntele necesare auditorului, care trebuie să considere că România știe cum să se ferească de "cursele" întinse de Budapesta.

Acest tip de discurs devine populist cînd este rostit (așa cum, de altfel, s-a și întîmplat) în ieșirile, mai mult sau mai puțin electorale, ale d-lui Iliescu, atunci cînd mesajul se vrea lămuritor cu tot dinadinsul.

Persuadarea este o acțiune acceptată și în democrațiile occidentale. Charles Larson explică în *Persuasion: Perception and Responsibility* care sînt regulile după care ar trebui să se desfășoare acest proces. Astfel, prima regulă ar fi că în orice discurs, în orice prezentare publică trebuie ca punctele de vedere să aibă o pondere egală (președintele Iliescu nu explică însă niciodată care sînt punctele critice ale Recomandării 1201 și cum ar putea acestea afecta drepturile majorității); apoi este nevoie ca persoanele expuse persuasiunii să fie conștientizate și să poată privi critic ceea ce li se expune; și, în cele din urmă, arată Larson, ar fi ideal dacă *a priori* s-ar face o prezentare a scopului urmărit.

Am văzut așadar "ce" și "cum" prezintă președintele Iliescu în discursurile sale, sub un pretext sau altul, minoritatea maghiară, încercînd fie să deturneze atenția de la problemele socio-economice, fie să atragă atenția asupra unui pericol iminent, pe care "vecinul-dușman" îl pregătește.

În genere, astfel de declarații, preluate imediat de mass media centrală, au fost făcute cu ocazia vizitelor de lucru pe care Ion Iliescu le-a făcut în județele din vestul țării, acolo unde se presupune că oamenii au încă o frică remanentă față de unguri.

În ce privește a cincea dintre întrebările comunicabile, "cu ce efecte", nu am putea cuantifica, dar s-ar putea face o analiză pornind de la condițiile influențării atitudinale, enunțate de Wilbur Schramm⁵:

1. pentru a înfăptui schimbarea atitudinii, trebuie ca destinatarul să fie receptiv la sugestia dată (auditorul președintelui Iliescu, atît cel direct, cît și cel indirect, deci care a preluat mesajul prin mass media, era înclinat să-i dea dreptate președintelui, dat fiind că "dușmanului" nu-i lua nimeni partea);
2. este mai probabil că sugestia va fi acceptată dacă înfîlnește, răspunde la nevoi și impulsuri ale destinatarului (am arătat deja că frica de străini și mai ales de

"străinul-vecin" a fost cultivată și înainte și după '89, dar de data aceasta "pericolul" era evident de vreme ce însuși președintele declară că UDMR vrea să-și facă stat în stat);

3. sugestia va prinde cu atît mai bine cu cît emitentul este un om de încredere (iar șeful statului este, dat fiind că reprezintă sufragiile majorității);
4. în condiții egale, o sugestie transmisă prin mass media și întărită prin comunicarea personală este mai lesne acceptată decît o sugestie transmisă exclusiv pe o cale sau pe cealaltă (mesajele președintelui, gata decodate și favorabil comentate, au făcut obiectul editorialelor și paginilor unu ale cotidianelor centrale);
5. este mai probabil să se producă o schimbare de atitudine dacă sugestia este însoțită de schimbarea unor factori ce stau la baza atitudinii destinatarului (frustrările de ordin economic, după cum arată și Ronald Linden, creează toate condițiile pentru ca mesajul emitentului să aibă un efect maxim).

În aceste condiții, putem spune că mesajul populist emis de președintele Iliescu pune în opoziție "suveranitatea națională" (care prin Constituție aparține poporului) cu "străinii" (minoritatea maghiară) care atentează la ea. Cele mai multe dicționare definesc, de altfel, populismul politic drept o atitudine care face referire în general la "popor" în opoziție cu elita sau cu minoritățile și străinii. (*The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*)

NOTE:

1. Harold D. Lasswell, *The Structure and Functions of Communications in Society*, Harper, New York, 1948, p.37-40.
2. Ronald Linden, "The Appeal of Nationalism", în *Report on Eastern Europe*, nr. 34/1991.
3. Alina Mungiu, *România după 89, istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, 1995, București, p. 203-204.
4. Charles U. Larson, *Persuasion: Perception and Responsibility*, Wadsworth Publishing Company Inc., Belmont, California, 1973.
5. Wilbur Schramm, *The Process and Effects of Mass Communication*, University of Illinois press, 1961.

SABINA FATI - Post-Graduate Studies in Journalism and Political Sciences.

Currently, working as press-correspondent of Radio Free Europe.

Problema democrației transetnice (III)

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

Actorii politici

1. UDMR

Formațiunea-umbrelă a etnicilor maghiari din România s-a organizat în 1990 într-un timp record. Valul revendicativ de după Revoluția din Decembrie i-a divizat pe români în suporteri ai regimului post-comunist și adversari, dar a contribuit o dată mai mult la solidarizarea maghiarilor. Astfel, UDMR a devenit al doilea partid al României ca reprezentare în Parlamentul ales la 20 mai, apoi parte a Convenției Democratice din România – alianța partidelor de opoziție.

În 1990, problemele societății românești păreau încă rezolvabile într-un viitor apropiat. Actualmente se pare că nici alegerile viitoare nu vor aduce schimbări importante. Reprezentanții maghiarilor au ajuns astfel la concluzia că nu mai pot aștepta rezolvarea acestor probleme în ritmul societății românești și au decis să urmeze o cale proprie. Faptul nu pare să le fi adus vreun progres, ba dimpotrivă: odată cu declanșarea acestei strategii, UDMR și-a înstrăinat aliații din Convenția Democratică, tratatul româno-maghiar a intrat în impas, partidele extremiste românești și-au atras o mare parte din electoratul PDSR etc. Prezentăm toate acestea deocamdată drept coincidențe și nu drept consecințe, dar, în orice caz, evoluția UDMR în contextul vieții politice românești în 1995 nu este încurajatoare. Există câteva cauze principale care au dus la izolarea UDMR, izolare ce nu aduce avantaje nimănui, decât poate partidelor naționaliste. Aceste cauze ar fi:

1. ritmul extrem de lent și traseul sinuos al procesului general de democratizare al societății românești, stagnarea în procesul reformelor de fond de care întreaga societate are nevoie;
2. alianța partidului de guvernământ, PDSR, cu partide naționalist-șovine, ca PUNR și PRM, care a convins definitiv UDMR că statul nu este un arbitru la care să

- caute dreptate, ci un manipulator al propagandei și actorilor naționaliști pentru a se menține la putere;
3. necesitatea UDMR de a se înfățișa ca o formațiune unică și omogenă ducând la reflectarea asupra întregii uniuni a declarațiilor cele mai naționaliste ale unor lideri, ceea ce a adus prejudicii electorale Convenției Democratice în ansamblu;
4. existența în UDMR a unui larg curent de opinie autonomist, nedeclarat față de partenerii din Convenția Democratică;
5. inexistența în Convenția Democratică a unor specialiști în probleme de naționalism, minorități etc, care să fi furnizat materialul documentar și soluțiile necesare negocierii unui acord pe baze reale între partenerii maghiari și români din CDR;
6. apariția unui al treilea partener de negociere – instanțele europene –, dată fiind campania românească de aderare la structurile europene, ceea ce a determinat UDMR să-și declare toate pretențiile în acest moment excepțional, de adaptări legislative, în care statul român are tot interesul să capete o notă de trecere de la CE și UE.

Izolarea UDMR pe scena politică românească este un fenomen negativ, și ea nu trebuie minimalizată, nici nu se rezolvă dacă UDMR consideră că vina este exclusiv de cealaltă parte (Anton Niculescu – "Isolation of the RMDU", unpublished paper). Toate fenomenele semnalate mai sus trebuie remediate pentru ca UDMR să-și regăsească locul printre partidele românești, să facă acceptat faptul că este un partid etnic – ceea ce nu e tocmai firesc într-o democrație – și să nu contribuie la creșterea sentimentelor antimaghiare prin alianța exclusivă cu organizații internaționale.

Este evident că, fie și justificate, plîngerile UDMR la instanțele europene, larg popularizate de către guvern, nu fac nici un serviciu bunei înțelegeri româno-maghiare. Ce să mai spunem despre intervenția Budapestei, în condițiile în care propaganda naționalist-comunistă din România vede mîna Budapestei și acolo unde nu este?!

Dezamăgirea UDMR cu privire la înțelegerea aliaților referitor la tratamentul minorităților într-o democrație pot fi pînă la un punct justificate, deși sînt mult exagerate. Nu se poate generaliza, spunînd că "mai toate partidele de opoziție și ziarele au început să reflecte mare parte din retorica naționalistă a coaliției guvernamentale" și că, din acest motiv, depărtarea PDSR de aliații săi extremiști nu "aduce vîntul în pînzele UDMR". (Anton Niculescu, textul citat). Este o mare greșeală să pui toți românii în aceeași tabără, comparabilă cu aceea pe care o fac național-comuniștii români atunci cînd supun aceluiași tratament pe maghiari. Este, în plus, o atitudine care – presupunînd că reprezintă concepția UDMR – va face imposibile orice negocieri, chiar cu prietenii UDMR din lumea politică românească. Pentru că acești prieteni există, iar UDMR ar trebui să încerce să se explice mai clar și să înțeleagă mai bine de unde provin rezervele românilor, chiar ale celor mai democrați. Fără acest efort de înțelegere reciprocă, poziția formațiunii politice maghiare, cu tot suportul internațional – de altfel, limitat –, va deveni din ce în ce mai delicată și, mai ales, UDMR va contribui la creșterea tensiunilor interetnice la fel cum contribuie Gh. Funar și partidul său.

Din păcate, gruparea care gîndește astfel în UDMR pare să fi pierdut pentru moment poziția conducătoare. Cum decia Imre Borbely într-un interviu, partea "colaboraționistă" din UDMR, reprezentată prin Domokos Geza, a avut un rol istoric, care însă nu mai este actual (cf. *Magro Press*, mai 1995, sub titlul "Candidații la președinție se prezintă"). Extrem de regretabil, clasa politică românească nu a realizat și nu realizează valoarea umană, vocația democratică și excelenta calitate umană a unor lideri maghiari și, tratîndu-i la fel ca pe ceilalți, contribuie, poate, la această schimbare de generații, de înlocuire a moderaților cu radicali. Pentru că pretenția lui Imre Borbely, că radicali sînt doar cei care vor să schimbe granițele prin forță, este nejustificată. Ca și în cazul Quebecului, sîntem îndreptății să numim radicali pe cei care urmăresc suveranitatea regională.

Dacă această schimbare de strategie a UDMR nu i-a favorizat în nici un fel pe români, ea nu pare să-i fi favorizat însă nici pe maghiari. Conform analizei sociologice "Relațiile dintre români și maghiari", de Mara Ileana Galat și Mircea Kivu (publicată de *Magro Press*, octombrie 1995), numărul maghiarilor care au o părere bună sau foarte bună despre UDMR a coborît de la 66,7% la 53,5% între 1993 și 1995 (martie). Pe de altă parte, procentul celor care cred că UDMR nu se implică în problemele locale sau nu-și pot spune opinia în această privință este de aproape 40%. Desigur, pot exista multe

explicații pentru aceste cifre, dar părerea noastră este că electoratul maghiar ar dori mai puțină vorbărie politică și mai multă eficacitate în rezolvarea unor probleme, mai ales economice și sociale – la urma urmei, UDMR este un partid regional. 56% dintre maghiari consideră că revendicarea de autonomie locală este rezonabilă, iar 43% cred că aceasta le va îmbunătăți viața. Sondajul nu testează, din păcate, părerea maghiarilor despre autonomia teritorială pe bază etnică, dar chiar și din aceste date ni se pare destul de limpede că UDMR nu s-a radicalizat din pricina electoratului ei, ci în urma unui transfer de putere la vîrf către un grup mai radical. Cifrele mai dovedesc și că discursul de legitimare al UDMR – bazat mai ales pe tema supraviețuirii ca și comunitate, pe ceea ce Horowitz numește fobia extincției și o descrie ca temă dominantă a elitelor etnice minoritare – nu mai este suficient. Deși comunitatea maghiară are de suferit din cauza condițiilor economice proaste și a ratei ridicate de emigrare – ca și cea română, de altfel: în 1995, în România, sporul natural a fost negativ –, nici conștiința sa etnică nu este atît de fragilă, nici Ungaria nu este destul de primitoare pentru ca supraviețuirea comunității maghiare din România să fie amenințată. Teamă UDMR în ce privește asimilarea este exagerată. După cum bine spune Bela Marko, comunitatea maghiară din România are o conștiință națională extrem de puternică. Exemplele date de maghiari privitor la "dispariția" sașilor și evreilor din România nu numai că nu sînt relevante – cele două comunități au emigrat din pricina comunismului, nu a persecuției etnice –, ba chiar dimpotrivă, destul de răuvoitoare. Singura etnie diferită asimilată în istoria Transilvaniei a fost cea secuiască – de către maghiari.

Din răspunsurile sale la anchetele sociologice, comunitatea maghiară se arată mai curînd pragmatică decît naționalistă. Comunitatea română se arată, pe de altă parte, mai mult anxioasă decît șovină.

Partida național-comunistă

Ideologia național-comunistă, ca discurs de legitimare a clasei conducătoare post-comuniste, a avut un succes impresionant după 1989, dar numai în țările post-comuniste cu probleme naționale. Țări în care omogenitatea etnică a fost atinsă prin varii procedee, ca Polonia sau Republica Cehă, au fost mult mai puțin atinse de această boală, care întuneacă prognosticul procesului de democratizare. Serbia este, probabil, exemplul extrem; dar și România este, din păcate, un caz destul de relevant. Așa cum discursul naționaliștilor post-comuniști de la Belgrad s-a întemeiat pe doriința secesionistă a celor-

alte state iugoslave, cel românesc, articulat de la apariția precoce a organizației "Vatra Românească" în 1990, s-a dezvoltat în jurul disputei privind posibilitatea teoretică a reînvierii Regiunii Autonome Maghiare. Dincolo de această dezvoltare de jos în sus, de altfel infiltrată și controlată de agenții autorității (Dennis Deletant – "Convergence versus Divergence in Romania: The Role of the Vatra Românească Movement in Transilvania", în *Towards a New Community*, University of London, 1993), naționalismul post-comunist românesc a fost aproape de la început unul "de stat". Așa cum am demonstrat și cu altă ocazie, puterea de la București a folosit problema maghiară ca o diversiune în toate circumstanțele de criză (Alina Mungiu – *Românii după '89 – istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, 1995, p. 182) a tolerat și a sprijinit apariția unor partide naționalist-extremiste. Ca multe alte politici ale regimului post-comunist românesc, și politica național-comunistă pare să fi fost mai ales una de circumstanță, necesară menținerii puterii și anihilării opoziției. În vederea acestui scop au fost refolosiți mai toți cei care au contribuit la crearea tentei naționaliste a ceuașismului, dar și alții – oportuniști de ocazie.

După consolidarea regimului, pentru care putem fixa ca dată aproximativă finele anului 1994, cu primele rezultate economice mai bune – deși tranzitorii –, președintele Iliescu și PDSR au intrat într-o nouă etapă politică. În interior, alianța cu partidele extremiste le asigurase o majoritate parlamentară confortabilă, iar politica de racolare masivă de cadre strategice în teritoriu prelungea liniștea parlamentară și la nivelul provinciei. În noua etapă, România avea nevoie de suport extern, de integrare în organismele euroatlantice. Combaterea izolării internaționale a României a devenit prioritatea numărul 1. Și anul 1995 a adus câteva succese în acest sens.

Vârful de lance al acestei politici a devenit Ministerul de Externe (de aici înainte, ME). Prin natura sa, acest minister este oricum cel mai liberal și mai prooccidental din guvernul Văcăroiu, ceea ce îi pune pe funcționarii săi, cel mai adesea, într-o poziție ingrată. Ei pregătesc vizite la Srasbourg ale unor parlamentari cu mentalitate național-comunistă, care de multe ori nu vorbesc decent nici o limbă străină. Ministerul de Externe este prins la mijloc, între organizațiile internaționale și puterea politică de la București, și nu este de mirare că politica noastră externă are acest aer de "tras-împins" care o face adeseori ininteligibilă: este o rezultantă a unui joc perpetuu de influențe și mentalități contrarii.

În ceea ce privește tratatul româno-maghiar, ME are probabil politica cea mai conciliantă din toată partea românească. Dar e o naivitate să ne închipuim că ME are

vreo putere de decizie reală asupra semnării tratatului. În ultima vreme, rolul său a fost mai mult cel de *lobby* intern pentru tratat. Incluziunea unei mențiuni la Recomandarea 1201, care nu va lua statului român libertatea de a se opune autonomiei administrative, pare să fi cîștigat suport din partea celor mai înalți funcționari ai statului. Cum însă "jucăriile" naționalist-comuniste s-au transformat din partide-satelit în partide autonome, PDSR nu va avea curajul să provoace o dezbatere pe această temă pe durata campaniei electorale, de teamă să nu piardă voturi în favoarea foștilor sau (încă) actualilor săi aliați, ca PRM și PUNR. Dacă alegerile din 1996 vor aduce victoria partidului de guvernământ, părerea noastră este că tratatul va fi încheiat cu incluziunea acestei mențiuni la Recomandarea 1201, fără însă ca aceasta să producă vreo îmbunătățire a vieții maghiarilor din România sau o scădere a tensiunii interne dintre români și maghiari.

În ce privește speculațiile asupra unor negocieri PDSR-UDMR în vederea unei alianțe de guvernare, prognosticul nostru este negativ. Dincolo de varii încercări politicianiste, PDSR rămîne un partid cu o viziune puternic centralist-etatistă, care se menține doar datorită fermității acestei politici. Interesele sale și cele ale UDMR, merg în această chestiune centrală, în sensuri diametral opuse.

Mai mult decît naționalismul parlamentarilor – care este considerabil – contează naționalismul forțelor de ordine (armată, poliție, servicii de informații). Din păcate, dacă sondajele de opinie ne arată un public românesc conservator, dar nu extremist sau șovin, organele de ordine reprezintă partea cea mai naționalistă a statului. Poate unica evoluție pozitivă – considerabilă însă – este pierderea partidei de către grupul de generali anti-NATO, mai ales de către comandantul armatei de Transilvania, Paul Cheler. Armata pare decisă să intre în Alianță, și acesta este un fapt liniștitor.

2. CDR

Alianța UDMR cu partidele și formațiunile civice românești grupate sub denumirea CDR a fost una dintre cele mai bune realizări din politica românească post-comunistă. Din păcate, a fost o alianță nu atît conjuncturală, cum o denunță ambele tabere, cît formală, o alianță care nu s-a bazat pe o reală cunoaștere și înțelegere a celor doi parteneri. Cu toate acestea, refacerea unei forme de cooperare între UDMR și forțele democratice din România este de importanță vitală pentru viitorul democrației românești.

Răspunderea pentru eșecul acestei alianțe este dublă. Pe de o parte, UDMR a ales să rămînă un bloc, susținîndu-l pe pastorul Tokes și declarațiile sale radicale, deși era evident că opoziția pierde voturi din acest motiv. Susținerea a mers pînă la momentul penibil al discuției în jurul colaborării lui Laszlo Tokes cu Securitatea din România înainte de 1989.

Deși a fost dovedit amestecul unor foști agenți de securitate în incidentele de la Tîrgu Mureș, nici partea română, nici partea maghiară nu par să fi tras suficiente învățăminte din această împrejurare. Mare parte din radicalismul naționalist din România este creația forțelor care se opun procesului de democratizare, fie române, fie maghiare.

O altă greșală a UDMR a fost discursul său extern, niciodată acordat cu partenerii români, și care a pus CDR într-o poziție ingrată.

Pe de altă parte însă, în plan pur politic, UDMR a fost un partener excelent. A susținut toate acțiunile CDR în Parlament, chiar cele cu care nu era de acord. (cf. Anton Niculescu, textul citat). Profesionalismul parlamentarilor și *staff*-ului UDMR este oricum incomparabil mai mare față de cel al CDR, așa că, fie și din motive de calitate profesională, alianța nu putea fi altfel decît formală. Este dificil să urmezi politica generală a unei formațiuni care acționează practic fără experți și nu ține seamă de expertiza altora. De exemplu, UDMR a considerat, pe bună dreptate, că moșiunile de cenzură sînt inoperante, ba chiar contraproductive, dar a trebuit să se supună acestei politici greșite a CDR.

Pe de altă parte, CDR a greșit tratînd superficial problema maghiară. În primul rînd negînd-o, discurs moștenit de la GDS: problema maghiară nu există, ea este creația exclusivă a Securității, dorința de autonomie este o calomnie a național-comunismului etc. Discursul acesta nu numai că a făcut-o vulnerabilă la atacul partidelor post-comuniste, dar a împiedicat-o să caute soluții reale unei probleme reale. În programul din 1992 al CDR, partea privitoare la minorități, în afară de vădita bunăvoință față de acestea, nu cuprindea nici o delimitare a problemei, nici o strategie și nici un fel de soluții. Anul 1995 a adus, finalmente, revelația CDR că din pricina UDMR pierde voturi. Au urmat declarații pur reactive anti-autonomie și anti-separatism. Cum se împacă acestea cu noul crez al democrației consensuale descoperit de PNȚCD, probabil *via* Internaționala Creștin-Democrată, este greu de ghicit. CDR nu are, deocamdată, un proiect alternativ de lege a minorităților și nici de reorganizare administrativ-teritorială, deși crearea unui asemenea proiect, just față de minorități, dar și față de statul român, este imperios necesară.

Actori secundari

La această oră, singurii factori politici care au luat poziție publică mai apropiată de punctul de vedere al UDMR sînt PD și PL '93. Acest lucru este firesc, întrucît aceste două partide tind să devină cel mai puțin conservatoare și tradiționaliste. Retorica naționalistă a lui Petre Roman ar putea însă reveni pe parcursul acestei campanii electorale, iar PL '93 este el însuși într-o gravă izolare. Construcția unei alianțe pornind de la acești factori nu este imposibilă, dar va fi destul de laborioasă și supusă multor riscuri.

Modele pentru viitor

Dincolo de modelele teoretice ale rezolvării conflictului dintre statul român și minoritatea maghiară (cum ar fi adoptarea unor principii de democrație consensuală), există un număr de dezvoltări posibile, deci de modele reale, pe care trebuie să le atingem în această discuție. Unele sînt mai probabile decît altele, dar este mai bine să le discutăm pe toate, precum și probabilitatea lor.

Unele le-am atins deja în treacăt. Un model probabil este *Quebecul*. Situația și tendințele par aproape "trase la indigo": cultură dominantă, mai veche, raport demografic inversat în cursul istoriei, susceptibilitate naționalistă, fobia de extincție, teza celor două societăți diferite etc. Diferența apare între guvernul de la Ottawa și cel de la București. Regimul de la București este mult mai intolerant, mai ales că și toleranța celui de la Ottawa nu a dus în ultimii 20 de ani decît la îngroșarea rîndurilor separatiștilor. Cu toate acestea, modelul Quebec face parte din spectrul pozitiv de dezvoltări, deoarece, deși este un model al unei evoluții care pune în pericol statul, este și rămîne pașnic, ba chiar se păstrează în cadru constituțional. Sublinierile frecvente ale UDMR – juste, de altfel – că protestele sale nu depășesc cadrul constituțional, tind și ele în această direcție. Acesta ar fi, după părerea noastră, modelul cel mai probabil pentru cazul în care opoziția democratică ar ajunge la putere, iar UDMR ar continua linia sa politică actuală.

La cealaltă extremă se află polul negativ al acestei posibile dezvoltări: modelul *iugoslav*. Multe elemente din tablou sînt prezente: partide național-comuniste la putere sau asociate cu puterea; o tendință separatistă puternică; forțe represive ale statului, puternic implicate în mișcarea naționalistă. Din fericire, lipsesc alte elemente importante: maghiarii nu au o formă de organizare teritorială, cu pretenții statale, care să poate secede. Mulți analiști au prezentat Transilvania ca potențial al unei e-

voluții de tip iugoslav. Părerea noastră este însă că această dezvoltare ar trebui să reunească un număr de condiții, care la această oră lipsesc, făcând-o destul de improbabilă:

1. posibilitatea organizării maghiarilor într-o formațiune transteritorială, dar autonomă, supusă UDMR (necesită o perioadă de liberalizare);
2. câștigarea alegerilor de la București de către o alianță cu un caracter național-comunist mai pronunțat decât al celei actuale, care să se izoleze de Comunitatea Europeană;
3. regiunea maghiară să încerce să obțină suveranitate după această dezvoltare;
4. regimul de la București să reacționeze prin forță la această tentativă.

Dacă este însă să căutăm un model teoretic de mijloc, deci cel mai probabil, acesta este cel descris de Juan Linz ca democrație multiethnică fără consens (Juan Linz, *Authoritarian and Totalitarian Regimes*, *Handbook of Political Science*, Fred Greenstein ed., volumul *Macropolitics*, p. 330-332). Democrația multiethnică fără consens este o variantă de regim autoritar. De fapt, ea reprezintă mai curând un regim potențial autoritar, un regim care nu reușește să-și îndeplinească intenția reală de democratizare și recurge la practici autoritare frecvente din cauza existenței unei minorități etnice care nu este loială Constituției.

Din fericire, descrierea nu corespunde perfect României actuale (exemplele date sînt Israelul și Irlanda de Nord), dar potențialul acestei deveniri există. Izolarea suplimentară și radicalizarea UDMR pot conduce în această direcție. Deja, vreme de șase ani menținerea la putere a regimului a fost justificată prin amenințarea maghiară. Alte proiecte nedemocratice ale regimului (împiedicarea descentralizării administrative, legi represive – cea a secretului de stat, a circulației cetățenilor altor state în România etc – sînt justificate tot prin pretența amenințare maghiară. Existența unei minorități puternice, cu o conștiință națională și un program politic de "autodeterminare internă" – în plus, condusă de clasa sa politică în direcția "nesupunerii civile" – este în orice caz un element negativ al evoluției procesului de democratizare din România și așa va rămîne pentru un timp neprecizat.

Această problemă nu poate dispărea, deși se poate amplifica sau atenua în perioade diferite. Ea rămîne însă acolo, la dispoziția oricui va vrea s-o utilizeze pentru a manipula electoratul românesc, pentru a contribui la izo-

larea internațională a României, pentru a provoca divergențe trecătoare și conflicte de durată. Nu este vina maghiarilor, nu este vina UDMR. Dar UDMR trebuie să țină seamă de acest lucru și să acționeze în consecință, deoarece răspunderea sa este enormă. În sinteza sa, deja citată, Horowitz ajunge la următoarea concluzie: "Partidele care încep prin a reflecta diviziunile etnice ajută la adîncirea și extinderea lor".

În căutarea unei soluții

Nu am dori ca din rîndurile de mai sus să rezulte că situația este irezolvabilă, că problemele vor trena vreme îndelungată – în cel mai bun caz – sau că vor evolua către situația catastrofică – în cel mai rău caz. Așa s-ar întâmpla dacă partenerii implicați nu ar realiza gravitatea acestor probleme și nu ar căuta împreună o cale pentru a le rezolva. Începutul indispensabil este renunțarea la escaladare, de ambele părți.

Tactica UDMR – de a cere mult în speranța de a obține cît de cît ceva – nu este potrivită într-o materie atît de delicată cum este conflictul interetnic, unde susceptibilitatea este enormă. La fiecare pretenție a UDMR, naționaliștii români reacționează printr-o atitudine provocatoare (de exemplu, Gh. Funar cu propunerea constituirii județelor Covasna-Harghita sub titlul de județul Avram Iancu). Desigur că nu se pot compara cererile UDMR cu provocările extremiștilor naționaliști români, dar acest lucru are cel mult o importanță academică. Resentimentele interetnice sînt greu reversibile. Zeci de ani nu reușesc să refacă ceea ce poate provoca o declarație grăbită.

După cum a reieșit deja din cuprinsul acestui material, sîntem sceptici față de o încheiere a tratatului româno-maghiar în acest an electoral. Dar acest lucru ne preocupă mai puțin, ca orice alt aspect formal al problemei discutate. Problema trebuie să-și găsească o rezolvare de fond, iar pentru aceasta sînt necesare o viziune și un cadru de comunicare noi.

Societatea plurală, cu o etnie dominantă, și multiculturalismul segregacionist par, la finele acestui secol, procedee nesănătoase pentru o societate, fie ea democratică și prosperă. Într-o societate care doar încearcă să fie democratică și prosperă, ambele căi reînvie spectre ale unui trecut niciodată vindecat. Ele trebuie substituite printr-o viziune transetnică, care să combine o politică activă de egalizare a șanselor individuale ale tuturor cetățenilor defavorizați – membri ai grupurilor minoritare, femei – cu o politică de întîlnire, și nu de segregare culturală. Acestea trebuie însoțite de o politică guverna-

mentală activă în favoarea creării unei clase mijlocii transetnice, care să devină cu timpul majoritară și bază a noii democrații românești, o democrație care să treacă de la stadiul multinațional la cel transetnic. (Termenii sînt adaptați după Michael Lind, "An American Nation?", în *Dissent*, vara, 1995.) Acesta este oricum viitorul nostru european, și prea des se uită că drumul României prin Europa trebuie să treacă și prin Ungaria.

Ce poate face puterea politică

Președintele Iliescu, dar mai ales Parlamentul și guvernul pot face multe pentru conciliere. Dar nu materialele propagandistice în momente ce aniversează un trecut nefast pot rezolva problema (vezi și Alina Mungiu Pippidi, "Reconciliere națională sau campanie electorală?", în *România liberă*, 12 septembrie 1995). Trecutul trebuie complet îngropat dacă vrem ca relația armonioasă dintre români și maghiari să aibă vreun viitor și nici un fel de documente formale nu se pot substitui unor acte concrete. Aceste acte concrete ar trebui să includă și următoarele:

- Împiedicarea unor extremiști ca Gh. Funar, al cărui comportament violează de altfel legea fundamentală a statului, să practice o politică antimaghiară. Acest lucru este mai complicat decît pare și necesită pentru început doar încetarea protecției unor personaje ca Funar sau Vadim Tudor de acțiunile justiției. Va fi suficientă condamnarea unui naționalist șovin ca întregul grup să devină mai prudent. Deocamdată însă, ei par să se bucure de o anumită imunitate, deși unii pași în direcția contrară par să fi început. În cazul în care partidul de guvernămînt are intenția să continue alianța cu PUNR, trebuie să ceară ferm acestui partid să aleagă oameni care să nu fi făcut parte din aparatul represiv și să nu promoveze o retorică șovină și provocatoare;

- Promovarea unei politici de egalizare a prezenței UDMR în toate sectoarele în care este defavorizată; evident, în primul rînd în sectorul public;

- Descentralizarea masivă a administrației locale, permiterea organelor administrației locale de a colecta direct o parte din impozite, care să acorde comunităților locale posibilitatea finanțării propriilor priorități;

- În regiunile locuite de maghiari în procente considerabile, nu neapărat majoritare, poliția trebuie să conțină un procent similar de angajați maghiari. Armata este cea care protejează statul. Poliția protejează pe cetățean. Cetățenii români de naționalitate maghiară din Covasna,

Harghita trebuie să simtă că poliția locală este acolo pentru a-i proteja de infractori, nu pentru a-i ține ostateci. Armata poate rămîne în regiune, dacă este deja stabilită în zonă, discretă în cazările sale și fără paradă de forțe;

- În județele Covasna, Harghita și în toate județele în care există o populație maghiară importantă, prefectii numiți de guvern trebuie să fie români din partide democratice, cît mai liberale în problema maghiară, sau – pentru primele două cazuri ar fi chiar mai bine – maghiari care să aibă o poziție antiseparatistă. Impulsurile către autonomie și separație vor scădea pe măsură ce maghiarii vor avea impresia că sînt regiunile lor, comunitățile lor, că nu sînt cetățeni de rangul doi, acceptabili doar dacă sînt conduși și supravegheați de români, că libertatea lor nu este mai mică decît a celorlalți cetățeni români;

- Acolo unde statul consideră că nu vrea și nu poate să finanțeze învățămîntul minoritar de stat, trebuie să facă posibilă, nu să obstrucționeze, crearea unor instituții private alternative;

- Promovarea și finanțarea unor proiecte interculturale pe scară cît mai largă, proiecte care la această oră cad în sarcina organizațiilor neguvernamentale finanțate din străinătate. Interculturalitatea nu poate fi doar programul și răspunderea Fundației Soros și a responsabililor de programul PHARE în România – ea trebuie să devină politica guvernului român;

- Renunțarea la o contrapropagandă externă de tip ceaușist. Descentralizarea lobby-ului cauzei românești, "desecurizarea" sa pe cît este posibil. Oricum, un lobby de asemenea tip nu se poate opune celui făcut de asociațiile particulare și de personalitățile individuale maghiare din diaspora, pentru că nu este convingător. Statul român are dreptate să se teamă de propaganda maghiară de peste hotare: este într-adevăr antiromânească și se desfășoară pe o scară foarte largă. Dar, pe de o parte, maghiarii din România nu trebuie să sufere pentru ceea ce nu ei fac; iar, pe de altă parte, dovada că România este o țară civilizată, capabilă să-și protejeze minoritățile, nu poate fi făcută de aceleași vechi echipe: istorici din grupul Ilie Ceaușescu, agenți ai fostei Securități din diaspora, instituții direct finanțate de statul român. Polemici recente din lumea intelectuală românească au arătat că există și un naționalism "bun" românesc, unul liberal. Nu vom explica aici esența sa, deoarece am făcut-o în altă parte (Alina Mungiu Pippidi, "Autonomie și fundamentalism", *Dilema*, 160/2-8 februarie 1996). Cauza propagandei pentru o Românie democratică și transetnică trebuie trecută de către stat unor reprezentanți ai societății civile, pentru a avea succes în Occident. Imaginați-vă credibilitatea unui Octavian Paler față de un Paul Everac! Dar,

pentru aceasta, prăpastia dintre stat și personalități ca Octavian Paler ar trebui să dispară. Statul trebuie să redevină al românilor, nu doar al maghiarilor, deoarece, la această oră, este al nimănui – poate doar al unei clase conducătoare;

- Statul trebuie să înlocuiască actuala sa politică economică, care nu favorizează decât o mafie restrânsă, și să promoveze activ și folosind posibilitățile de intervenție pe care le are orice stat occidental un capitalism *middle-class friendly*.

- Trebuie creat un departament guvernamental care să se ocupe de minorități, fie separat, fie sub forma a două secretariate de stat, la Cultură și la Învățământ;

- Dacă toate acestea se pot realiza – și sînt realizabile dacă partidul de guvernămînt renunță la aliații săi extremiști și construiește în ceasul al doisprezecelea o coaliție națională –, ME va trata cu Budapesta ca împuțernicit al întregii țări. Cei trei parteneri de dialog de la această oră vor deveni doi, așa cum este, de fapt, firește.

Ce poate face UDMR

- UDMR trebuie să iasă din cercul vicios în care revendicările pornesc de la ideea că maghiarii nu se pot mulțumi cu nici un preț cu faptul că trăiesc într-un alt stat și că trebuie să învețe limba oficială și ajung la ideea că singura speranță este construirea unei enclave artificiale, care, dacă nu poate șterge injustiția de la Trianon, o poate cel puțin ascunde cu desăvîrșire, prin folosirea exclusivă a limbii materne, afișarea drapelului maghiar etc. Pe această cale, UDMR nu va atinge irealizabilul, dar va contribui la adîncirea tensiunilor interetnice și în nici un caz nu va mai putea desface ceea ce a făcut. Va înlocui niște injustiții administrative și un conflict politic cu un conflict real, care va face cu adevărat imposibilă coabitarea.

Există un singur stat, care trebuie să fie statul tuturor, este adevărat, dar atît. Acolo unde există o dispută teritorială, afișarea drapelului statului vecin, oricît de inofensivă, nu poate fi considerată un drept. Bătălia pe care UDMR o duce cu statul român trebuie să se rezume la drepturi, vizînd în primul rînd egalitatea șanselor, dar nu să se transforme într-un naționalism concurent care așteaptă un moment internațional propice pentru a-și găsi împlinirea. Cei care așteaptă integrarea europeană din secolul XXI cu aspirații din secolul XIX nu sînt cetățeni bine pregătiți pentru Europa.

- UDMR ar trebui să recunoască actuala Constituție, ceea ce i-ar lipsi de o armă propagandistică puternică pe naționaliștii români. Discuția despre "statul na-

țional" sau "multinațional" se pierde în confuzie și argumente contrarii. Dacă unele lucruri concrete pot și trebuie să fie rezolvate, cele cu caracter mai curînd simbolic, ca acesta, pot fi concesionate pentru a se face un pas înainte.

Ce poate face opoziția politică din România

- Opoziția nu trebuie să renunțe la a face din UDMR un partener după alegeri, la a lucra cu UDMR proiecte legislative de interes comun și al găsirea unei soluții globale a problemei.

Nu știm pentru ce fel de viitor se pregătește România. Poate fi cel pe îl dorim, de integrare în UE, dar poate fi unul de cronicizare a unei economii neproductive, a unor mari diferențe și frămîntări sociale. Trebuie mult efort din partea tuturor pentru ca acest drum dificil să nu se complice și cu un conflict interetnic care să înghețe drumul spre democratizare al întregii societăți din România.

Acest material a fost redactat inițial ca raport documentar al Centrului de Studii Politice.

Forma sa dezvoltată, prezentată aici, se constituie ca și capitol introductiv al unui studiu mai amplu, finanțat de Uniunea Europeană, prin Programul PHARE pentru Democrație.

ALINA MUNGIU PIPPIDI – A Ph.D. in Social Psychology. She is formerly a Fulbright Fellow at Harvard University.

She is author of *Români după '89 – istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, 1995.

Currently, she is scientific secretary of the Center for Political Studies and Associated Professor at the Faculty of Political Science, Bucharest University.

Încrederea ca resursă a tranziției postcomuniste

DUMITRU SANDU

Discursul public al tranziției este marcat prin sintagme-emblemă de tip pozitiv – reformă, democrație, libertate, societate civilă – sau negativ – corupție, șomaj, inflație etc.

Evaluările în termeni de încredere-neîncredere tind să intre în aceeași familie a sintagmelor-cheie. În special în perioadele electorale se repune în discuție credibilitatea liderilor politici, natura relațiilor dintre stat și societate civilă etc. Politicienii care doar promet, pierd încrederea electoratului; instituțiile care operează mai mult informal decît formal, mai mult ca rețele de tip mafiot decît ca structuri organizaționale eficiente tind, de asemenea, să piardă sau să nu cîștige capital de încredere etc. Încrederea este, din astfel de motive, tot mai frecvent invocată. Discursul public sau sociologia simțului comun tind însă spre accentuarea laturii strict morale a încrederii: nu merită încredere cel care nu își respectă promisiunile, cel care încalcă legea reciprocității.

Se reduce fenomenul respectiv numai la o dimensiune morală? Este încrederea sau neîncrederea o simplă temă de discuție publică frecvent invocată datorită conținutului ei moral? Există, oare, funcțional vorbind, vreo legătură între procesele de bază ale tranziției postcomuniste și fenomenele de încredere? Se "leagă" în vreun fel încrederea cu democrația sau economia de piață? Dar încrederea interpersonală cu cea politică?

Încercăm un prim răspuns la aceste întrebări limitînd discuția numai la cazul încrederii interpersonale, urmînd ca aspectele legate de încrederea în instituții să fie discutate ulterior, într-un alt material.

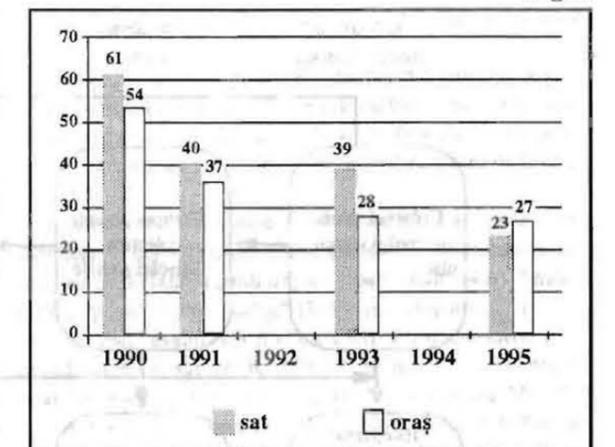
Răspunsul "de manual" în legătură cu rolul încrederii interpersonale în viața democrațiilor este cunoscut: societățile democratice presupun participare politică și competență civică. Realizarea unei astfel de participări, la nivel local sau național, nu se poate face în afara unor forme de cooperare, de asociere liberă între indivizi. Pentru înfăptuirea unei astfel de asocieri, încrederea este un ingredient necesar.

Cel puțin pentru cazul României post-decembriste, stocul de încredere interindividuală a suportat un proces

de continuă reducere (fig.1). La fel au evoluat lucrurile și cu încrederea în majoritatea instituțiilor, a celor care caracterizează puterea – guvernul, parlamentul și președinția – în mod special.

Ponderea persoanelor care susțin opinia se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni, pe ani și medii rezidențiale

Fig. 1

- Procentele sînt calculate din total mediu rezidențial, în anul de referință.
- Pentru anii 1992 și 1994, datele nu sînt disponibile.
- Pe total eșantion, ponderile persoanelor care au declarat că "se poate avea încredere" sînt:

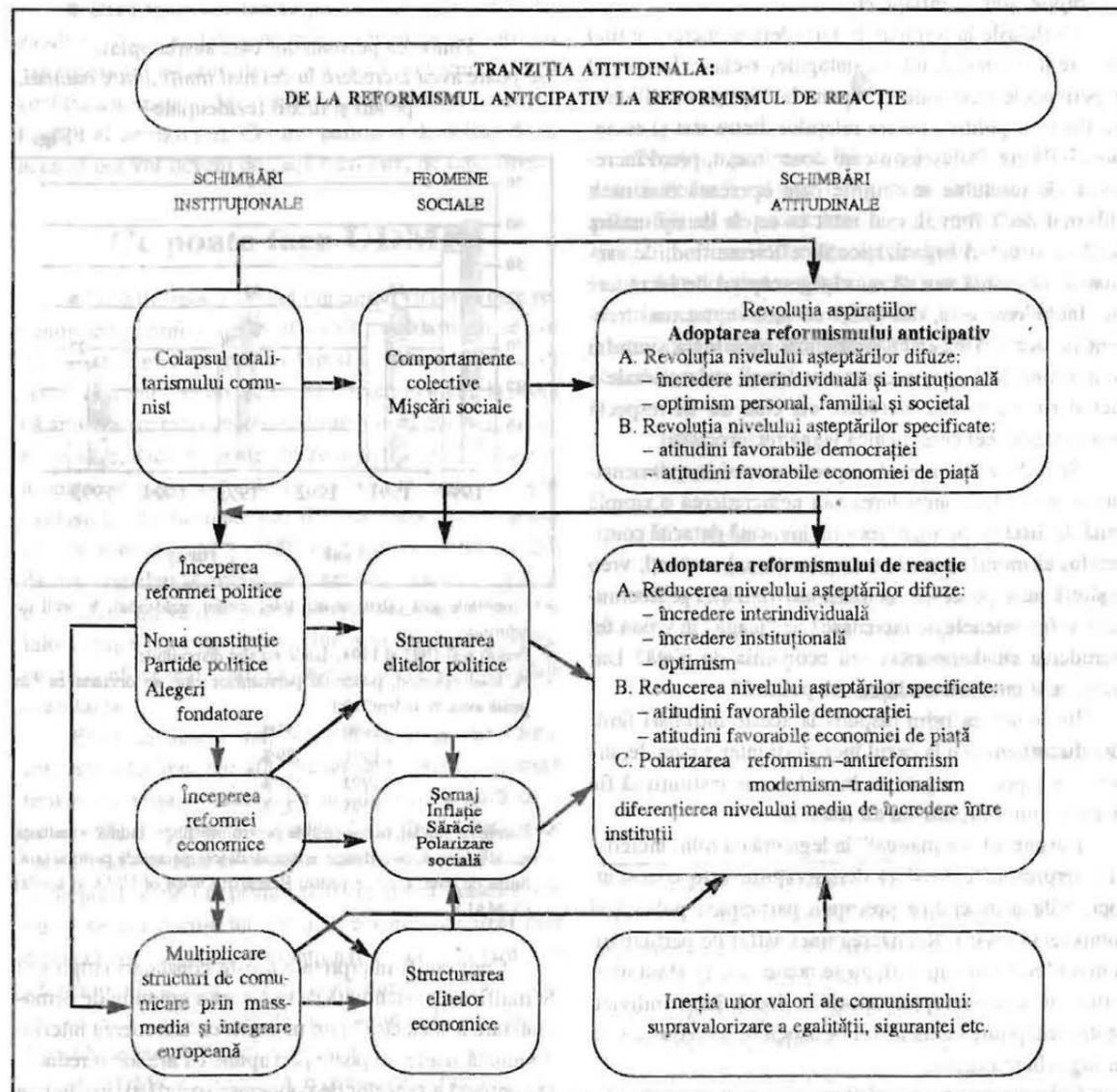
1990	57%
1991	39%
1993	34%
1995	25%
- Datele de sondaj, nedisponibile pentru publicare, indică o tendință anuală, liniară, de reducere a încrederii interpersonale pe total țară.
- Surse de date: sondaje pentru Research Office of USIA și sondaj COMALP

Cum pot fi interpretate aceste constatări empirice? Semnifică ele o tendință de reducere a gradului de democratizare a societății? Din moment ce încrederea interindividuală scade, se poate presupune că are loc o reducere continuă a șanselor de cooperare socială și, implicit, a șanselor de dezvoltare a economiei de piață?

De la reformismul anticipativ la cel de reacție

Declinul încrederii interindividuale este parte din procesul global al schimbărilor atitudinale asociate reformei (fig. 2). În ansamblul tranziției, reformismul ca atitudine de acceptare sau respingere a economiei de piață și a democrației funcționează în interdependență cu modernitatea individuală și cu atitudini sociale difuze, precum optimismul și încrederea interpersonală. Împreună, aceste atitudini formează un complex cultural al reformei. Colapsul comunismului a dus la o imensă elibe-

rare de energie spirituală convertită în niveluri foarte ridicate ale optimismului și ale încrederii. Un optimism generalizat – personal și societal. O încredere generalizată – interindividuală și instituțională. Pe fondul acestui optimism generalizat și al unei foarte sărace informări în legătură cu natura costurilor pe care le implică restructurarea societală a fost adoptat un reformism anticipativ. Specificul său rezidă în adoptarea unor opinii favorabile economiei de piață și democrației înainte de a fi trăit efectiv binele și răul acestor schimbări, înainte de a le fi cunoscut nemijlocit.

În planul relațiilor sociale, colapsul statului totalitar, marcat în România prin revoluția din Decembrie 1989, s-a prelungit prin comportamente colective (15 martie 1990 la Tg. Mureș, 13-15 iunie la București, mineriade etc.) și mișcări sociale ("Piața Universității", aprilie-mai 1990). Acestea au avut un rol esențial în structurarea noului câmp politic, cu partide și alianțe politice.

De la reformismul anticipativ se trece la cel "de reacție", pe măsură ce reforma instituțională progresează efectiv. Șomajul și teama de șomaj, inflația și teama de inflație, sărăcia și polarizarea socială sînt fenomenele sociale care contribuie hotărît la convertirea reformismului anticipativ în reformism de reacție. Complexul cultural al reformei capătă o nouă configurație:

- așteptările difuze, de tipul optimismului și al încrederii, își reduc considerabil nivelul mediu;
- atitudinile față de economia de piață și democrație se diferențiază tot mai mult, asociindu-se cu spații sociale specifice. Combinații particulare de resurse de status și de mediu, educaționale și materiale duc la structurarea unor spații sociale "deschise" (valori ridicate atît pentru resursele de status, cît și pentru cele de mediu), "închise" (valori reduse atît pentru resursele de status, cît și pentru cele de mediu), "cu deschidere de status" (bogați în zone sărace) și "comune" (cu resurse de status și de mediu apropiate de media națională). Încrederea interindividuală, optimismul și reformismul sînt de nivel maxim în spațiile deschise sau cu deschidere de status și de nivel minim în cele închise.

Încrederea interpersonală ca strategie de viață

Atunci cînd sînt abordate agregate sociale de tipul regiunilor sau al comunităților, încrederea poate fi considerată în calitate de capital social (încredere socială), alături de rețelele de participare comunitară. Sensul acesta este însă unul derivat, pornind de la semnificația pe care o are la nivel individual. Din acest motiv, cred că e util ca analiza să înceapă cu semnificația încrederii interpersonale măsurată la nivel individual. Afirmarea individuală a încrederii nu este o simplă evaluare morală a unei interacțiuni difuze sau a unui partener potențial. Ea are, în profunzime, înțelesul unei strategii de viață. Sau, mai exact spus, al unui principiu care structurează o familie de strategii. Strategia încrederii interpersonale este caracterizată în esență (vezi tabelul 1) prin:

- cinste,
- cooperare,
- valorizare a efortului propriu,
- asumare a riscului.

Tabel 1
Ponderea persoanelor care susțin diferite tipuri de strategii de viață, în funcție de nivelul de încredere interindividuală pe care îl manifestă

Sustin că cheia reușitei în viață este	Nivel de încredere interindividuală		
	foarte mic	mediu	mare
cinstea/viclenia	86	89	94
ce-ți faci singur / moștenirea	79	84	84
munca / relațiile	62	71	76
școala urmată / relațiile	59	66	72
să te ajuți cu alții / să contezi doar pe tine	33	41	49
să lucrezi în sectorul privat / sectorul de stat	39	44	43
"să mergi pe drumuri noi" / "să mergi pe drumul cunoscut"	22	22	28

Exemplu de mod de citire a datelor din tabel: 86% din totalul persoanelor cu nivel foarte mic de încredere în alții susțin că cinstea este cheia reușitei în viață. Procentul corespunzător pentru cei cu nivel ridicat de încredere interindividuală este de 94%.

Întrebarea de măsurare a fost "Credeti că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni?". Răspunsurile au fost date pe o scală de patru trepte: "foarte mult" (4%), "mult" (21%), "puțin" (42%), "deloc" (31%), non-răspuns (2%).

În tabel, nivelul ridicat al încrederii a fost considerat prin cumularea răspunsurilor "foarte mult" și "mult", nivelul mediu fiind dat de varianta "puțin", iar cel redus de varianta "deloc".

Sursa de date: fișier COMALP, 1995, Catedra de Sociologie a Universității București.

Persoanele care adoptă o astfel de strategie tind să își structureze alegerile de viață în concordanță cu principii ale moralității muncii, acceptînd condiții de risc, scontînd pe de o parte pe efortul propriu mai mult decît pe moștenire și speculație, iar pe de altă parte pe efectele pozitive ale cooperării.

Probabilitatea ca o persoană să manifeste un nivel mai ridicat al încrederii interpersonale este cu atît mai mare cu cît atribuie un nivel mai ridicat de moralitate mediului în care trăiește, are o mai mare deschidere față de cooperare, se bazează în mai mare măsură pe calitățile personale decît pe ceea ce a moștenit și are o mai mare toleranță la risc.

Nu se poate vorbi de un sens cauzal al relațiilor dintre încrederea interpersonală și atitudinile față de cinste,

cooperare, efort propriu sau risc. Împreună cu încrederea, acestea formează o familie de valori care definesc o grupare de strategii de viață. Analitic, se poate presupune numai că încrederea este o variabilă de mai mare latență, mai greu de observat, manifestă prin cooperare, deschidere la nou, disponibilitate de a lucra intens și prin definire a mediului de viață propriu.

Încrederea interindividuală ca strategie de viață este generată mai mult de spațiile de status, rezultate din combinații particulare de educație, vîrstă, sex, avere, decât de spațiile ecologice (urban-rural, de regiune istorică etc.) Încrederea de acest tip are, deci, atît o determinare culturală, în măsura în care se asociază puternic cu valorizarea cooperării, a moralității și a efortului propriu, dar și o determinare care vine din spațiul resurselor materiale și de capital uman. Poate fi considerată, deci, ca strategie de viață, dar și ca resursă de tip intangibil (în calitate de credință) prin care se convertesc resursele tangibile educația și averea.

Încredere și democrație

Încrederea interpersonală funcționează efectiv în calitate de condiție subiectivă a adoptării unei atitudini de susținere a democrației. Persoanele care manifestă un nivel ridicat al atitudinii pro-democrație sînt caracterizate, în același timp, prin valori ridicate ale încrederii interpersonale. Indiferent de vîrstă, educația, sexul sau zona în care trăiesc persoanele, relația încredere interindividuală-susținere a democrației se menține la un nivel semnificativ.

Persistența în timp a legăturii consistente dintre orientarea democratică și încredere își are temeiul, cred, tocmai în semnificația încrederii ca strategie de viață. Soluția individuală a unui stil de viață bazat pe cooperare, acceptare a riscului și reducere a incertitudinii prin încredere este una consistentă cu organizarea societală de tip democratic. Promovarea strategiilor personale de încredere implică un mediu social care să stimuleze asocierea voluntară, instituții ale statului care să poată fi controlate public astfel. În fapt, societățile funcționează prin crearea unor cercuri vicioase sau virtuase între moduri de organizare societală și strategii personale de viață. Strategiile de necooperare și neîncredere, pe de o parte, sînt puternic întreținute de modurile totalitare de organizare societală, iar, pe de alta, favorizează consolidarea totalitarismului. În schimb, organizarea democratică favorizează strategiile bazate pe încredere și este favorizată de această atitudine.

Însă, puține relații culturale sînt valabile oriunde și oricînd, independent de contextul de status și de mediu. Relația dintre încredere interindividuală și orientare democratică este și ea una limitată. Este vorba în special de o relativitate în raport cu condițiile economice ale gospodăriei: pentru gospodarii cu același nivel al stării materiale, relația respectivă încetează de a mai fi una semnificativă. Altfel spus, legătura puternică dintre încrederea interpersonală și orientarea democratică rezultă în bună măsură din faptul că ambele atitudini au o determinare comună datorată stării materiale: cu cît oamenii sînt mai înstăriți, cu atît este mai mare probabilitatea ca ei să manifeste o mai mare încredere interpersonală și o orientare democratică de nivel mai ridicat. Cele două atitudini au, deci, o probabilitate redusă de apariție în cultură de sărăcie.

Încrederea în ceilalți și în partide

Încrederea interpersonală pare să fie un temei foarte puternic al încrederii în partidele politice. Chiar dacă se înlătură prin procedee statistice efectul variabilelor de status (vîrstă, educație, sex, avere) sau de mediu (urban-rural, de regiune istorică sau de gravitate a problemelor sociale locale), legătura dintre cele două tipuri de încredere rămîne una consistentă și pozitivă. Forma difuză a încrederii sociale constituie solul din care crește încrederea politică.

În ultimă instanță, un partid politic este o asociere voluntară. Și, ca orice asociere, presupune încrederea ca principal "material de construcție". Constatarea pare să fie valabilă nu numai pentru relația dintre partid și membrii săi, ci și pentru cea dintre partid și simpatizanți.

Concluzii

Încrederea interindividuală este consistent legată de cea politică chiar și în condițiile unei societăți în tranziție. Legătura se manifestă îndeosebi în raportul dintre încrederea interindividuală și cea în partidele politice.

Tendența unei persoane de a avea încredere în ceilalți, în semenii, implică o probabilitate sporită de acordare a unui nivel ridicat de încredere partidelor politice. La multiplele sciziuni care caracterizează societatea românească actuală se adaugă și cea dintre segmentele sociale care mizează pe strategiile de încredere și cooperare și cele care valorifică în special neîncrederea și individualismul.

Capitalul de încredere interindividuală al societății românești s-a redus continuu după 1989. Corespunzător s-a redus și încrederea în partidele politice. Cele două fenomene au "mers împreună" în acest declin.

Este probabil că sărăcirea populației și trecerea de la reformismul anticipativ la cel de reacție este fundalul major, de maximă relevanță, pe care s-a înscris procesul respectiv. Desigur, au acționat și factori specifici asociațiilor, spre exemplu, cu modul efectiv de funcționare a partidelor politice.

Diferențierile sociale de încredere interindividuală rezultă, pe de o parte, din niveluri diferite de educație și stare materială, iar, pe de altă parte, din orientări culturale specifice de valorizare a cooperării, moralității mediului și efortului propriu ca strategie de viață. Nivelul cel mai ridicat de încredere interpersonală se înregistrează la persoanele cu nivel ridicat al resurselor materiale și educaționale, la bărbați, la vîrstnici, la cei care își bazează viața pe cooperare, efort propriu și moralitate. □

Bibliografie

1. Almond, Gabriel A., Sidney Verba, *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, Traducere și studiu introductiv de Dan Pavel, București: Du Style, 1996, pp: 229-261.
2. Între 1991 și 1995, încrederea populației se reduce de 2.25 ori în raport cu președintele țării, de 9 ori față de guvern și de 3.2 ori în raport cu parlamentul.
3. Noțiunea de complex cultural este folosită în sensul de structură atitudinală "tare". Dacă în psihologie complexul este o reacție afectivă de tip conflictual, bazată pe experiențe din copilărie, în acest context complexul este o structură atitudinală puternic integrată, cu o istorie proprie.
4. Dumitru Sandu, *Sociologia Tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, 1996, p. 118.
5. Robert Putnam with Robert Leonardi and Raffaella Y. Nannetti, *Making Democracy Work*, Civil Traditions in Modern Italy, Princeton University Press: 1992, p. 167.
6. Descriu, pe scurt, pentru cei interesați de argumentarea precisă a afirmației, modelul de regresie multiplă care o susține. Au fost construiți următorii indici, folosind tehnica IOPD (indicele opiniei personale dominante): CINSTE – din indicatorii: în următorii ani, cîntea, mai mult decât violența și furtul, va fi cheia reușitei în viață; în următorii cinci ani, situația cu cîntea în relațiile dintre oameni va fi mult mai bună sau mai bună în țara noastră; RISC, indice IOPD din: "e mai bine să mergi pe drumuri noi, nesigure decât pe drumul cunoscut", "e mai bine să ai un câștig mare dar nesigur decât un salariu mic dar sigur", în viața de zi cu zi preferă ceea ce este nou față de ceea ce este obișnuit. PROPRIU, măsură IOPD a valorizării efortului propriu:

școala pe care o ai este mai importantă decât relațiile; munca este mai importantă decât relațiile. COOPERARE este o măsură a gradului de orientare spre cooperare, bazată pe un singur indicator – susținerea opiniei că pentru reușită în viață este mai important să te ajuți cu alții decât să contezi doar pe tine. Încrederea interindividuală ÎNCREDERE a fost măsurată pe o scală de patru puncte, date de gradul de acord cu afirmația "se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni". Folosind datele din fișierul COMALP, 1995, ecuația de regresie multiplă corespunzătoare este:

$$\text{ÎNCREDERE} = 0.19 * \text{CINSTE} + 0.11 * \text{COOPERARE} + 0.08 * \text{PROPRIU} + 0.08 * \text{RISC} \quad R^2 = 0.07.$$

Toți coeficienții beta din ecuație și R^2 sînt semnificativ diferiți de 0 pentru $p = 0.01$. Predictorii respectivi, cu excepția RISC-ului rămîn semnificativi chiar și atunci cînd în ecuație se introduc variabilele de control vîrstă, sex, educație și avere. Încrederea interpersonală este mai mare pentru bărbați, și crește semnificativ cu vîrstă, educația și averea.

7. Ipoteza era argumentată în D. Sandu (op. cit., pp. 107-108) folosind date dintr-un sondaj din 1993. La aceeași concluzie duc și datele sondajului COMALP din 1995.
8. Afirmația este argumentată cu date de sondaj 1993, în Dumitru Sandu, op. cit., p. 106. La aceeași concluzie se ajunge și prin folosirea rezultatelor din sondajul COMALP realizat de Catedra de Sociologie a Universității București în 1995. În ambele momente, corelația dintre orientarea democratică și încrederea interpersonală se menține la un nivel semnificativ chiar dacă se controlează (prin corelație parțială) efectul vîrstei, educației, sexului, mediului rezidențial, localizării în Vechiul Regat sau în provinciile de peste munți sau al gravității problemelor sociale locale.
9. Încă Tocqueville remarcase acest lucru atunci cînd afirma că "Despotismul care, prin natura sa, se teme permanent, vede în izolarea oamenilor dovada cea mai sigură a propriei sale durate și, de obicei, face tot ce poate pentru a-i izola", *Despre Democrație în America*, Vol. 2, București: Humanitas, Traducere din franceză Claudia Dumitriu. (p. 115).
10. Libertățile locale sunt o condiție favorizantă a asocierii: "Libertățile locale... îi fac neconținut pe oameni să vină unii către alții, în pofida instinctelor care îi separă și îi obligă să se ajute reciproc (Tocqueville, op. cit., p. 116).
11. Constatarea este susținută prin analiză de corelație parțială cu variabilele menționate în text, pe datele COMALP 1995.

DUMITRU SANDU (1949) – Ph.D. in Sociology, University of Bucharest.

He teaches, as senior lecturer, "social data analysis" and "sociology of the postcommunist transition" at the University of Bucharest.

Reforma administrației și societatea civilă în România

STEVEN SAMPSON

Dacă e un lucru asupra căruia toți românii să poată conveni, acela este faptul că în societatea românească există prea multă "birocrație". Cetățenii sînt adesea confrunțați cu proceduri complicate, ce implică alergătura de la un birou la altul pentru a obține o șampilă. Ei simt adesea că sînt tratați neprietenos sau ostil, că administrația, în loc să fie în serviciul cetățenilor, își promovează propriile interese.

Cei ce-și desfășoară activitatea în domeniul administrației publice lucrează, adesea, cu reguli neclare sau în continuă schimbare. Chiar atunci cînd vor, în mod sincer, să ajute cetățenii se poate întîmpla ca ei să nu fie siguri care e cea mai bună procedură ori să simtă nevoia obținerii aprobării de la superiorul lor. Șefii înșiși sînt adesea nesiguri în ce privește gradul de autonomie pe care îl pot acorda subordonaților, atîta vreme cît calificările și competența sînt deseori incerte. În cele din urmă, multe dintre persoanele cele mai competente din administrația publică se simt incapabile de a avansa și migrează pentru salarii mai bune în sectorul privat.

Confrunțați cu aceste probleme ale administrației, cetățenii pot încerca să-și exercite influența exprimîndu-și opiniile sub formă de plîngeri individuale sau ocioasă sistemul, prin obținerea unei audiențe la un șef.

Mai organizată, societatea civilă, sub forma ONG-urilor, încearcă de asemenea să exercite influență în calitate de lobby, grup de presiune sau potențial colaborator al administrației.

Oricum, dintr-o diversitate de motive, relațiile dintre societatea civilă (ONG-uri) și administrație sînt marcate mai mult de suspiciune sau ignorare reciprocă decît de colaborare.

Demnitarii din guvern au fost, adesea, mai preocupați de obligațiile cetățenilor decît de drepturile lor. Guvernul a privit, deseori, activitatea ONG-urilor ca pe o muncă voluntară pentru implementarea programelor guvernamentale de asistență socială. Unii administratori asociază conceptul de "organizație neguvernamentală" cu cel de "organizație anti-guvernamentală".

Problema "autonomiei" este aceea că ea are atît conotații pozitive – pentru ONG-uri –, cît și negative – pentru guvern. Faptul că multe ONG-uri au obținut mai mult echipament și tehnici moderne de management din Occident decît guvernul dă naștere la probleme de comunicare.

Mentalitatea "baricadelor" – că o persoană este ori cu ori împotriva Guvernului, că un funcționar public ce activează într-un ONG poate fi considerat fie neloial guvernului fie "șpion" de către ONG-uri – reprezintă o problemă în plus în ce privește îmbunătățirea relațiilor dintre administrație și societatea civilă. Dogmatismul și lipsa de înțelegere, deopotrivă cu mentalitatea "noi" împotriva "lor", poate fi înfrîntă atît în Guvern, cît și în administrație, la fel ca și la ONG-uri.

Aceste probleme nu pot fi rezolvate numai prin informație și propagandă. Trebuie create noi mentalități, noi forme de comportament și noi structuri, astfel încît administrația să poată avea relații mai bune cu publicul, pentru ca guvernul și societatea civilă să-și poată exprima interesele într-un mod productiv și să poată colabora atunci cînd aceste interese coincid. În aceeași măsură, ONG-urile trebuie să înțeleagă mai bine problemele și nevoile administrației publice.

Acestea au fost punctele esențiale în proiectul PHARE pentru Reforma Administrației Publice, care se desfășoară sub supravegherea Consiliului pentru Coordonare, Strategie și Reformă Economică, proiect ce se va desfășura pe o perioadă de peste doi ani, asistat de către un consorțiu al firmei daneze "PLS Consult", Institutul Irlandez pentru Administrație Publică și Consiliul Britanic. Programul va implica îmbunătățirea structurilor și capacităților administrației și modernizarea sistemului organizațional al guvernului și ministerelor. Un sector special al programului, de care răspund eu, promovează o "etică a serviciului public" în cadrul administrației românești: atitudini noi, practici și proceduri în relațiile dintre administrație și public. Scopul acestei părți a programului este cel de a întări capacitatea ministerelor de a interacționa cu publicul, făcînd serviciile pu-

blice mai transparente, mai orientate către utilizator, stimuînd colaborarea cu sectorul privat și, în mod special, cu ONG-urile. În cele din urmă, scopul este acela de a stabili proceduri pentru colaborarea dintre Guvern și ONG-uri și co-administrarea anumitor programe prin proiecte-pilot și de a dezvolta un catalog de idei pentru noi tipuri de relații între administrație și public. O astfel de idee ar putea fi "ziua debirocrațizării", așa cum s-a făcut în Portugalia. O alta ar putea fi un "birou de primire model", în care publicul să fie tratat în mod eficient și rapid de către funcționari publici aflați în spatele geamului, ce ar putea lua decizii rapide, finale. Conceptul de "cartă a cetățenilor", dezvoltat în Anglia ca o declarație a drepturilor pentru agențiile publice, este, de asemenea, o posibilitate. Un asemenea catalog de idei va apărea în urma discuțiilor cu funcționarii publici și cu cetățenii, în concordanță cu realitățile românești.

În lipsa unor schimbări legislative corespunzătoare, între cetățeni și administrația publică nu pot apărea relații noi. De aceea, o a doua parte a programului "etică serviciului public" constă în a revizui și a ajuta la elaborarea unei noi legislații pentru a facilita relații mai bune între societatea civilă și Guvern. În mod special, aceasta implică o nouă abordare legislativă a asociațiilor și fundațiilor. În prezent există două propuneri: una făcută de Ministerul Justiției, cealaltă de un grup de lucru de la CENTRAS, centrul ce acordă asistență ONG-urilor. Aici, problema constă în limitele reglementării: permiterea autonomiei ONG-urilor și acordarea, în cele din urmă, a responsabilității de a face *input*-uri în politică, de a implementa programe guvernamentale.

Această implementare poate crea probleme bugetare și chiar constituționale, în viziunea unora, afară de cazul în care cadrul legal este specificat cu precizie. Domeniul final al muncii mele este cel de a pune la punct un Raport Guvernamental Anual asupra ONG-urilor pe care administrația publică să-l poată utiliza în privința înțelegerii și lucrului cu societatea civilă. Un astfel de raport ar conține o bază de date eficientă cu ONG-uri, după sector și capacitate. Se manifestă o nevoie presantă a unui ghid care să ajute ministerele și funcționarii guvernamentali ce vor să lucreze cu ONG-uri. De exemplu, în România există 10.000 de ONG-uri; sute din ele privesc problemele mediului. Care dintre ele ar fi potrivite pentru o activitate, organizată de Ministerul Mediului, pentru protecția resurselor din Delta? Care dintre acestea ar fi un colaborator eficient? Și cum decidem asupra calității contribuției unui ONG? La fel de important, cum ar încheia Guvernul contracte cu ONG-urile pentru a imple-

menta anumite programe? Sînt posibile cîteva tipuri de colaborare, iar raportul anual le-ar putea descrie. Aceasta ar putea ajuta la clarificarea posibilităților de acțiune atît pentru guvern, cît și pentru ONG-uri. Aceste activități reprezintă scopurile programului nostru pentru reforma administrației publice, în cadrul părții privind relațiile dintre administrație și societatea civilă.

Aceste scopuri nu pot fi atinse numai de către consultanții străini. Ne sînt familiare tuturor problemele cu care aceștia se confruntă în încercarea de a aplica modele importate fără a avea cunoștință de realitățile românești; ei sînt izolați de aceste realități din lipsa colaborării cu românii sau se autoizolează.

În proiectul nostru, încercăm să evităm aceste probleme. Cîțiva dintre consultanți au mai lucrat în România. Unii dintre noi, eu de exemplu, vorbim românește. Cooperăm cu Guvernul și avem, de asemenea, asistență de la Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile – sponsorizată de PHARE. În final, noi căutăm să dezvoltăm în cadrul guvernului un corp de consultanță, al cărui scop să fie modernizarea administrației. Un astfel de grup ar implica metodele potrivite unei bune administrații și relații cu societatea civilă și ar fi valabil pentru toate organele guvernului și ministere.

Grupul nostru de consultanță este conștient de faptul că astfel de lucruri nu se întîmplă peste noapte. Schimbarea mentalității publicului și a administratorilor, transformarea supușilor în cetățeni și a administratorilor în funcționari publici reali, este un proces de lungă durată. El este, de asemenea, un proces ce trebuie să aibă loc independent de factorii politici sau de alegeri. Indiferent care este configurația politică a puterii, este nevoie de reforma administrației publice, de schimbări ale mentalităților și comportamentelor în relațiile dintre administrație și public. Este, cu siguranță, bine de știut că Guvernul, prin Consiliul pentru Coordonare, Strategie și Reformă, sprijină eforturile noastre. □

STEVEN SAMPSON – Ph.D., American anthropologist with research in Romania, consultant for PHARE in the field in civil society in Romania and Albania.

Cît de democrate pot fi elitele românești?

LAURENȚIU ȘTEFAN-SCALAT

Democrația nu este altceva decît o ordine politică legitimată de ideea modernă că fiecare membru matur al comunității are dreptul de a participa într-o măsură mai mică sau mai mare la treburile cetății. Evident, simpla instaurare a democrației nu aduce cu sine în mod necesar rezolvarea tuturor problemelor politice, sociale, economice, administrative și culturale care traversează o societate¹. E imediat vizibil că, prin simpla ei existență, o ordine politică democratică mai mult decît formală nu satisface în mod imediat decît aspirația indivizilor (dacă aceasta există sau nu, e o altă problemă) de a participa la configurarea politicului.

E foarte posibil însă, ca o comunitate, la un anumit moment în istoria ei, să dea prioritate altor obiective strategice, și ne putem gândi, de exemplu, la dezvoltarea economică sau la obținerea independenței politice. În cazul țării aflate în primele faze ale modernizării lor (sau, cum se mai spune, "în curs de dezvoltare", "în tranziție"), apare recurent problema utilității și a eficienței unui "regim" democratic, știut fiind că el trebuie să se refere pe un context social și economic "înapoiat". Problema nu este de dată recentă; ea a frământat mai ales pe intelectualii pentru care libertățile politice și drepturile omului trebuie câștigate și instaurate necondiționat.

Reflecția contemporană, și mai ales cei ce împărtășesc premisele școlii sociologice americane, au impus analize ale căror concluzii statuează inaderența și lipsa de viabilitate a sistemelor politice autentic democratice în țări care încearcă să scape de înapoiere. Pînă spre mijlocul secolului nostru era aproape o evidență (reieșită dintr-o transparentă experiență istorică) că democrația e adecvată doar sistemelor social-economice mature, dezvoltate (în termenii unor parametri pe care nu-i voi explicita aici).

Nu alta era situația României în prima ei perioadă de tranziție (1866-1920). Nu vreau să revin la dezbateră în jurul "formelor fără fond" (o voi face în altă parte), dar amintesc că ordinea politică instaurată în 1866 avea foarte multe caracteristici formale care o apropiau de ceea ce se numește democrație (inclusiv "cea mai libe-

rală constituție europeană a epocii"). În realitate, o lectură de conținut a practicilor politice de atunci sesizează fără dificultate natura "limitată" a ordinii democratice. Rostul major al democrației – de a asigura participarea politică a tuturor indivizilor maturi ai comunității – era obliterat și înlocuit cu un electoralism cenzitar, care nu putea lăsa nici un dubiu: aveam de a face cu o oligarhie.

Sigur, îi putem blama pe cei care au impus (formal) un sistem electoral cenzitar și (informal) practici străine democrației, îi putem transforma în burghezi asupritori ai țărănimii și proletariatului (care, dacă nu exista, trebuia inventat); putem chiar trece sub tăcere această manifestare autoritară ca nu cumva să audă străinii și să-și umbrească imaginea de "mic Paris" pe care o aveau despre noi. Dar dacă reușim să dezideologizăm cercetarea și să separăm, așa cum am sugerat mai înainte, diversele obiective care pot sta în fața unei comunități (sau a unei elite) la un anumit moment, vom observa că respingerea, în 1866, a votului universal era o decizie strategică, îndelung dezbătută, a elitei noastre politice, un echilibrat răspuns politic la o situație socio-economică nu tocmai fericită. Pentru Ștefan Zeletin, evitarea democrației era chiar mai mult decît o decizie politică, era o necesitate impusă de obiectivul pe care îl urmărea elita noastră politică atunci: modernizarea economică, socială și instituțională a României.

Dacă un astfel de determinism rămîne discutabil, știm sigur, totuși, că hotărîrea de a împiedica răspîndirea și legitimarea practicilor democratice nu a fost luată pe baza unor analize teoretice preexistente, de tipul celor apărute în ultimele decenii și pe care le-am semnalat mai sus. Ea era rezultatul aprecierii imediate a valorilor și a modului de existență ale majorității covârșitoare a populației care trăia în mediul rural. În termeni contemporani, masele de țărani (chiar, sau poate mai ales, după atragerea României în sistemul economic european) viețuiau în *pattern*-uri sociale și mentale de tip tradițional (relații de dependență personală, spirit comunitar, valori de tip autoritar) puțin compatibile cu principiile și mecanismele unei democrații autentice².

În epocă, problema se punea în termeni de maturitate, de luminare și viza "starea de cultură" în care se afla grosul societății românești. "Admiterea votului universal... ar însemna paralizarea sau anihilarea claselor cultivate... mai luminate (și ar duce) la o putere legislativă incapabilă de decizii mature", se comenta în Constituanta de la 1866. "Prin lipsa de instrucție școlară – continuă Apostol Stan în cartea din care cităm³ – prin deficitul de cunoștințe în afacerile publice și prin simpla-i naivitate, mulțimea a servit totdeauna fie tendințele despotice ale unui om, fie ambițiile vătămătoare și perturbatoare ale unei demagogii licențioase." Și autorul rezumă: în acele împrejurări, "votul universal... constituia chiar un pericol pentru existența statală".

Concluziile converg foarte mult cu analizele lui Samuel Huntington privind relația dintre participarea politică largită și echilibrul instituțiilor politice, dintre intrarea maselor (de țărani) în politică și stabilirea sistemului în țări, să le zicem, în curs de "modernizare"⁴. Aceste considerente, pentru a nu mai adăuga și determinismul economic al lui Ștefan Zeletin, conduc către concluzia că intelectualii și, în special elita politică, nu își pot permite mereu luxul de a promova democrația⁵.

Situația de astăzi pare, în multe privințe, foarte asemănătoare cu cea din perioada analizată mai înainte.

În primul rînd, nu trebuie să ne amăgim: tranziția pe care o trăim se înscrie în prelungirea tranziției începută la jumătatea secolului trecut. E rizibil să credem că ea se încheie atunci cînd decid anumiți oameni politici cu influență. Toate transformările sociale și economice din anii României "mici", ai României "mari", ai dictaturilor regale, militare și comuniste, ai perioadei post-decembrie nu sînt decît eforturile neîncheiate (conduse cu mai mult sau mai puțin succes) ale diverselor noastre elite politice de a moderniza România, de a-i revoluționa structurile sociale, economice și politice printr-o ridicare de la stadiul de ruralitate și tradiționalism la modernitatea ghidată de principii, pentru a fi scurt, capitaliste.

Dintr-o perspectivă socio-culturală, analize recente au dezvăluit caracterul semi-rural al societății noastre actuale. Pondere mare a țărănimii în structura demografică a țării⁶ (ca și a noilor grupuri urbanizate recent, dar cu rădăcini încă în ruralitate) este un semn al gradului de persistență a atitudinilor de tip tradițional.

Din punct de vedere social-economic, lucrurile nu stau diferit, fiind, evident, corelate cu realitatea psihosocială. România nu mai este o țară eminentemente agrară, dar locul agriculturii în economia românească și rezultatele industrializării comuniste, extensivă și fără o rațio-

nalitate economică, o situează la un nivel de subdezvoltare ușor recunoscut statistic⁷.

Aceiași întârziere poate fi decelată și în absența acelor factori psihologici (disciplina muncii, utilizarea timpului, ritmarea existenței etc.) care dau eficiență societăților dezvoltate. Încă o dată, singurul nivel la care progresele sînt cît de cît vizibile este politicul – el rămîne și în anii nouăzeci avangarda modernizării.

Deși asemănările de stare sînt importante, considerentele privind oportunitatea democrației după Decembrie 1989 nu mai au semnificația de la 1866. În primul rînd pentru că ieșirea din izolarea informațională, economică, politică pe care o trăisem sub Ceaușescu nu se putea face decît printr-un apel la structurile vestice. Or, pentru că democrația era idiomul politic impus de Occident, atunci cînd s-a îndreptat către o constituție democratică, elita noastră n-a făcut decît să răspundă unei solicitări externe de inteligibilitate, acordîndu-și în același timp și o bază de recunoaștere internă.

În al doilea rînd, pentru că gradul de maturitate politică și dorința de intrare în spațiul public a prea multor grupuri sociale nu se puteau compara cu echivalentele lor din 1866, democrația s-a impus aproape de la sine și orice formă limitativă de guvernare ar fi întîlnit – atunci, imediat – o opoziție înverșunată.

Păstrînd proporțiile, începînd cu ianuarie 1990, realitatea politică românească a arătat însă că o astfel de formă a existat sub acoperirea procedurilor democratice și a miopiei occidentale, care reducea democrația la electoralism.

Iunie 1990 a fost punctul de vizibilitate maximă nu numai a faptului că oligarhia comunistă la putere ar fi impus, în alte condiții, un altfel de regim, cu siguranță reformist, dar autoritar și limitativ (condus de un "despot luminat"), dar mai ales că majoritatea "tăcută" a populației, care persista în structurile mental-sociale tradiționale, era iritată de "libertățile" democratice⁸.

Alegerile din 1992 au dat apoi conținut schemei clasice în care o oligarhie reformistă (dar care se mulează pe distribuția de roluri de tip tradițional) se aliază implicit cu masa rurală (ce răspunde în aceeași parametri tradiționali) pentru a respinge elitele urbane, eterogene, ce-i drept, cu sisteme de valori eclecticice, dar care își legitimează asaltul asupra sistemului prin apelul constant la o democrație viabilă și la un stat de drept.

În descrierea de mai sus am și răspuns pe jumătate la întrebarea din titlul articolului meu. Dacă ne referim la elitele comuniste reproduse în 1990 și la intelectualitatea care le susține, atunci răspunsul ar fi: puțin, atît cît servește propriilor obiective, și atît cît să nu dăuneze dublei legitimități (externă și internă).

Întrebarea devine mult mai problematică dacă punem în discuție eventualul acces la putere al opoziției care va fi, cu siguranță, susținută de un procentaj însemnat al elitei culturale și tehnice, al intelectualității în sens larg. În ce măsură ar mai putea justifica un intelectual democratizarea în toate dimensiunile ei? În ce măsură un specialist în științele sociale și umane care, în urma unei analize foarte apropiate de obiect, ar descoperi ponderea *pattern*-urilor de dependență, familiale (în care lipsa de interes pentru spațiul public nu e depășită decât de lipsa de inițiativă și de responsabilitate) în straturile sociale amorfe majoritare, în ce măsură ar mai fi el dispus să încurajeze politicile consensuale, în care deciziile să țină seama de cât mai multe opinii? Mai ales, este el dispus, ca și politicianul democrat, să încurajeze utilizarea drepturilor civice, când știe că sînt șanse mari ca manifestările sociale să fie mai ales de tip reacționar, opuse reformelor de structură care, încercînd modernizarea societății în întregul ei, vor lovi direct și imediat în grupurile de status rural, tradițional?

Dar, oare, există vreo legătură necesară între intelectualul și omul politic de cultură occidentală, pe de o parte, și democrație și liberalism, pe de altă parte? Nu, legătura nu este decât una contingentă; marii noștri intelectuali (de la Eminescu la Noica) demonstrînd de altfel acest lucru. Și azi, mulți intelectuali de marcă, mulți "democrați", în ciuda prezumției de liberalism și modernism de care sînt înconjurați, dovedesc – nu știu dacă visceral sau în urma unei constatări sociologice (ca la Ștefan Zeletin) – că rămîn și ei nu de puține ori în modalitățile tradițional-rurale de configurare a spațiului politic și social, dînd consistență unei culturi politice de tip autoritar⁹.

Iată de ce îmi păstrez rezervele în fața optimismului necondiționat al unei atente cercetătoare a spațiului social românesc, și mă refer la Catherine Durandin, care afirmă ritos că "studenții care au venit în Franța și care studiază acum într-un spirit diferit sînt oameni care nu vor mai accepta nici o formă de totalitarism"¹⁰. Ce bine ar fi să fie așa! Mă surprinde însă cît este de rezistentă concepția luministă la sfîrșitul acestui secol barbar și irațional, dar invocarea ei în acest context îmi confirmă, paradoxal, rezervele, pentru că ea dă de gol imediat modelul tradițional, paternalist, pe care o parte (poate mică, de ce să cădem în extrema pesimistă?) din acești tineri îl vor reproduce: "mici luminițe, în curs de formare, (ei) sînt viitori profesori ai României de mâine". Sau viitori autocrați, aș adăuga eu...

NOTE:

1. Vezi Philippe C. Schmitter, Terry Lynn Karl, "Ce este și ce nu este democrația" în *Journal of Democracy*, vol. 2, nr. 3, Summer, 1991, tradus în *Polis* 3/1994, p. 43.
2. Vezi descrierile acestor principii și mecanisme în Schmitter și Lynn Karl, *ibid.*
3. Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România, 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995, p. 59.
4. Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London, Yale University Press, 1968, pp 77-292.
5. Încă nu s-a lămurit suficient în ce măsură introducerea votului universal a fost responsabilă de degradarea vieții politice interbelice în România.
6. Populația rurală a țării reprezenta, la 1 iulie 1993, 45,5% din populația totală, dată luată din *Anuarul statistic al României* pe 1994, p. 100.
7. Populația ocupată în agricultură reprezintă 35,9% din totalul populației active, iar al celei ocupate în industrie de 30,1%. Pentru comparație, în Franța și Polonia, două țări în care agricultura are pondere însemnată, cifrele corespunzătoare sînt următoarele: 21,4% și 5,1% (!!), respectiv 28,1% și 26,7%. Dacă în România producția medie de grâu la hectar este de 2.321 kg, în Polonia este de 3.353 kg, pentru a nu a mai aminti de Olanda (8.540 kg/ha). Nu este inutil de remarcat că, din 1990, populația României ocupată în agricultură este în creștere semnificativă: de la 3.055 milioane în 1990 la 3.537 milioane în 1993. *Ibid.*
8. Alina Mungiu, *România după '89. Istoria unei neînțelegeri*, București, Editura Humanitas, 1995.
9. Stelian Tănase, "Trei culturi", în *Sfera Politici* nr. 28, p. 4: "În România, cultura politică de tip autoritar (cu cele două surse – autohtonist-tradiționalist și etatist) este dominantă... Numai o parte a intelectualității este liberală, prooccidentală, cultura politică în aceste medii fiind majoritar naționalistă, rurală, etatistă".
10. Catherine Durandin, "Estul nu a găsit încă o nouă concepție a politicului" în *Dilema*, nr. 159, 26 ian.-1 feb. 1996.

LAURENȚIU ȘTEFAN SCALAT (1969)

– Isaiah Berlin's translator in Romanian of "Four Essays on Liberty".

Currently, he is a student at the Political Science Department, University of Bucharest.

Document

ARHIVA BIROULUI POLITIC
AL C.C. AL P.M.R.
NR. 850/1945

Stenograma

Ședinței Plenare a C.C. al P.C.R. din ziua de 22 octombrie 1945

Ordinea de zi:

1. Alegerea Biroului Politic și Secretariatului C.C. al P.C.R.
2. Alegerea Comisiei de Control
3. Atitudinea Tov. Pătrășcanu după critica făcută la Conferința Națională a P.C.R. (1945) de către tovarășii Ghe. Gheorghiu-Dej și Gheorghe Apostol
4. Pregătirile pentru alegerile pentru sfaturile populare

Continuare din numărul trecut

Tov. Miron Constantinescu: Tov. nu fac parte din aceea de care a spus tov. Pătrășcanu, din conducerea veche a Partidului. Sunt un element nou în conducere, sunt un element nou în Partid. Dar felul cum m'a educat Partidul pe mine, mă face să mă indignez de atitudinea tov. Pătrășcanu și să consider această atitudine complet străină de atitudinea unui membru de partid. Și consider, că singura soluție pentru tov. Pătrășcanu, este să-și facă o autocritică adâncă în fața noastră și să se supună hotărârii Partidului.

Tov. Rancez: Tovarăși, tov. Pătrășcanu a accentuat că sunt 27 de ani de când este în Partidul nostru. Asta nicidecum nu reese, nu coincide. 27 ani să fie cineva comunist și așa o atitudine să aibă față de critică și față de slăbiciunile proprii, care tocmai ar trebui să arate acești 27 de ani, să arate că știe să primească o critică și știe să dea exemplu oamenilor, cari au intrat anul acesta în Partid și au luat parte la Conferință, și au ascultat un vechi membru de partid, care a reacționat, când s'au arătat slăbiciunile lui. Spun, că dacă ași fi fost luat la rost pe baza slăbiciunilor mele, ași fi luat exemplu nu dela tov. Pătrășcanu, care are 27 de ani vechime în Partid, ci dela alți tovi mai tineri, care spuneau: Mai spuneți din slăbiciunile mele, ca să le cunosc, și promit aici că voi lupta din toate puterile mele, ca să mă debarsez de ele și să pot folosi Partidului.

Eu am lucrat cu tov. Pătrășcanu în situații foarte grele și atunci Partidul nu era puternic, ca azi, cu mulți tovarăși. Am fost câțiva oameni și a contat foarte mult și părerea tov. Pătrășcanu. Și am ajuns la un moment dat la într-o situație, când tov. Pătrășcanu ne-a propus un lucru

foarte grav. El a propus un guvern în frunte cu Giurgutu, un bandit, un călău, care...

Tov. Pătrășcanu: E total neadevărat.

Tov. Rancez: Și noi am luat atitudine hotărâtă în această chestiune. Nu merge cu nervi, tovarășe Pătrășcanu. Și atunci Pătrășcanu a sărit tot așa ca și acum și a spus: "Ce vreți dela mine? Vreți să-mi luați capul?" Și eu am luat cuvântul și am spus: Tocmai vrem să-l păstrăm capul tău. Și cînd a fost ridicată de tov. Apostol și tov. Gheorghiu Dej problema, iar mi-am adus aminte, că nu vrem să luăm capul tău, ci numai vrem să-l păstrăm pentru Partidul nostru. Și tocmai tovi care te-au cîntărit urmă te-au propus acolo. Și vreau să remarc, că i-au spus că vor să-l împiedice pe tov. Pătrășcanu de greșeli mai grave. Și dacă tov. Pătrășcanu, care a ani vechime, o să se gîndească și o să-și revizuiască rerea lui, o să-și dea seama că părerea lui este foarte periculoasă și că dă apă la moară dușmanilor.

Nu odată noi am calificat atunci, nu știu dacă ți-am spus, cum poate ajunge un tov. la asemenea greșeli. Și dacă-ți aduci aminte – era acolo tov. Bodnăraș, Părvulescu și Agiu – am spus: Noi trebuie să ținem seama, tov. Pătrășcanu este un tov. foarte învățat. mai învățat ca noi, dar el se învărtește zi și noapte în mediul burghez și suferă această influență. Și acum m'am convins mai mult decât atunci, că, calificarea noastră, concluzia noastră a fost foarte justă. Și noi nu am spus că este burghez, dar că suferă influența mediului. Și tocmai de aceea trebuie căutat, că acest mediu să nu te influențeze, ci să te influențeze mediul în care ești acum. – Altfel, sunt complet de acord cu tovarășii care au mai vorbit.

Tov. Bodnăraș: Deși este relativ scurt timp de când mă aflu în conducerea Partidului, totuși nu este pentru prima oară că ne găsim în situația de a-l critica pe tov. Pătrășcanu. Sunt complet de acord cu atitudinea tovarășilor noștri, luată aici, ca răspuns la felul în care s'a manifestat tov. Pătrășcanu. Și vreau numai, pentru o mai bună ilustrare a situației, să reproduc ce a declarat eri tov. Pătrășcanu în fața Conferinței, aplaudat, aprobat de Conferință, ca răspuns la ceea ce tovii Apostol și Gheorghiu Dej au susținut în fața Conferinței. Iată ce ne spunea tov. Pătrășcanu... /citește/: Azi ne găsim în fața mobilizării... "Pentruca în ultima frază să spuie: "Acestea sunt cele câteva obiecțiuni pe care am vrut să le ridic contra felului cum a pus chestiunea tov. Apostol..." /citește/. Eu am o întrebare, tovarăși: "Când a fost Pătrășcanu sincer apărător al unității Partidului, eri, când a afirmat acest lucru..."

Tov. Pătrășcanu: Și eri, și azi.

Tov. Bodnăraș: ...sau azi, tovarăși, când ne vine cu anunțarea demisiei sale din guvern, cu o scrisoare pregătită pentru primul ministru? Și cu o afirmație care contrazice în întregime afirmațiile făcute eri...

Noi, cei care am avut răspunderea până eri, am căutat totdeauna să simțim greutățile cu care tov. Pătrășcanu luptă, datorită influenței mediului în care este nevoit să se miște. Am căutat să ne ajutăm unul pe altul, să creiăm apropiere între noi. Eram puțini și era greu. Și am căutat să facem reuniuni și între noi – au fost câteva – și tov. Pătrășcanu niciodată nu s'a simțit bine la aceste reuniuni. Stătea puțin și dispărea apoi englezește. Pentruca la ultima reuniune, care s'a făcut la tov. Ana, să trimeată niște flori și o carte de vizită, că nu poate veni, dându-și bine seama că aceste petreceri nu le făceam de dragul petrecerilor, ci pentru a fi mai des între noi și a crea o apropiere.

Cum se poate, ca tov. Pătrășcanu să poată concepe azi – când în fața Conferinței de Partid a declarat ce a declarat – să vie cu demisia, trântind-o nu lui Groza, ci Partidului, pentruca de Partid este pus acolo? După ce, cu toată critica făcută, i-am arătat încrederea, dovedind această încredere, supunând candidatura lui, supunând această încredere întregii Conferințe, pentru a o susține mai masiv.

Eu nu pot ajunge decât la concluzia, că atitudinea lui este foarte greșită și nu poate avea decât aspect de dușmănie față de linia și interesele Partidului azi.

Tov. Părvulescu: Eu am rămas surprins de felul cum a pus tov. Pătrășcanu problema în fața primei Conferințe a noului Comitet Central. Am rămas surprins, tocmai cunoscând pe tov. Pătrășcanu, ca un vechi membru de par-

tid și ca un vechi membru, care în diferite rânduri a fost în conducerea Partidului, ca un om conștient și de răspundere, cum ne-a încredințat Conferința asta admirabilă care s'a terminat eri.

Tov. Pătrășcanu a fost criticat tovarășește de 2 tovarăși: tov. Apostol și, și mai prietenește, de tov. Gheorghiu-Dej. Tov. Pătrășcanu are o serie întreagă de lipsuri. Eu nu vreau să le reamintesc, dar o lipsă destul de gravă trebuie s'o reamintesc. În timpul ilegalității, înainte de actul dela 23 August, a fost luată o hotărâre care ne-a costat foarte multă energie, foarte multe străduințe, ca să ajungem la această hotărâre, să-l determinăm pe Maniu să primească formarea unui guvern format din cele 4 partide ale Blocului Național Democrat. Cu două zile înainte ajungem la această hotărâre, care cu greu e înghițită de Maniu, ca peste două zile să ne trezim cu un guvern Sănătescu. Tov. Pătrășcanu și-a luat atunci o mare răspundere, nu a consultat conducerea Partidului.

Tov. Pătrășcanu: Era chestie de câteva ceasuri. Era primejduit însăși actul, dacă îl întârziam.

Tov. Părvulescu: Da, poți justifica, dar aceasta a imprimat toată atitudinea guvernelor Sănătescu și Rădescu până la 6 Martie. Eu nu vreau să mă debarsez de răspunderea pe care am avut-o noi atunci, dar Pătrășcanu a răsturnat singur această hotărâre pe care noi am luat-o în mod colectiv și pe care greu am reușit s'o introducem față de Maniu și Brătianu. Și tov. Pătrășcanu nici azi nu își dă seama de chestiunea asta. Dar cât a costat Partidul nostru, cât a costat poporul român această greșală? Și aceasta nu este întâmplător, pentruca tocmai a titudinea lui de azi merge pe aceeași linie, când din inițiativa lui a fost pus tov. Pătrășcanu în guvern? Din inițiativa lui sau l-a trimis acolo Partidul? i'a încredințat această mare onoare de a fi primul comunist în guvern? Și cum o primește această mare onoare, tov. Pătrășcanu? Vine și ne amenință cu demisia. Este permis acest lucru? Aceasta este fără precedent în Partidul nostru, ca să vie să ne amenințe cu demisia din guvern. Au explicat tovarășii, pe ce drum merge această demisie și cui folosește. Nu ar însemna numai o lovitură dată Partidului, dar ar însemna să ajutăm dușmanii, care nu au reușit până acum să spargă această unitate a guvernului, ca să venim azi să-i dăm cu piciorul, să înlesnim vasăzică dușmanului de moarte să spargă această politică reușită până acum și față de Uniunea Sovietică. Aceasta este concluzia și sunt de acord cu tov. Emil Bodnăraș, că una a spus ieri, și am crezut că a fost sincer ieri, că a învățat ceva – și alta spune azi.

Eu aș fi fost mulțumit să vin în fața Conferinței să vorbesc de slăbiciunile mele și aceasta ne caracte-

alizează pe noi, comuniștii, că învățăm din greșelile noastre și fac educația acestor sute de membri de Partid, care au fost acolo și care s'au prezentat destul de bine și ne mândrim cu ei.

Dar felul cum ai pus chestiunea în fața primei ședințe a C.C.... Și nu te-ai adresat vechilor membri ai C.C., în care nu aveai încredere. Acesta este un lucru bolnăvicios, vechi, și trebuie să-l lichidezi tu și nu alții față de tine. Pentruca dacă este vorba de greșeli și lipsuri la Ministerul de Justiție, a tunci foarte puțin a arătat tov. Apostol.

Eu cred că trebuie să respingem și tonul, și afirmațiile, și felul cum a pus chestiunea față de doi tovarăși, că "prostie și infamie" – expresii nepermise. Și eu sunt de mult în Partidul Comunist, dar mai cu seamă în forul suprem al Partidului, nu am întâlnit astfel de termeni... Și față de doi tovarăși, cari au dovedit că sunt tovarăși cu mare răspundere și mare autoritate... Cred, ca tov. Pătrășcanu să-și facă o autocritică sănătoasă aici în fața C.C.

Tov. Vasilichi: La noi este un proverb: Că dacă 10 oameni îți spun, că arăți rău și ești bolnav, chiar dacă ești sănătos ca piatra, tot trebuie să te duci să te arăți la doctor.

Cred că Pătrășcanu este urmărit de ideea, că este persecutat ca intelectual. Și mi-amintesc ce scria Lenin despre intelectuali, despre acei intelectuali cari trec cu tot bagajul la clasa muncitoare și făcea deosebire între aceștia și cei care, fiind intelectuali, vor ei să conducă Partidul și nu Partidul pe ei.

Tov. Pătrășcanu s'a simțit jignit, că doi tovarăși i-au arătat greșelile lui. Și eu credeam că atunci când i s'a spus, dece la Ministerul de Justiție nu a fost posibil să se facă ce s'a făcut la alte Ministerii și a arătat greutățile de a se face această muncă, eu credeam că este un răspuns la aceasta. Am înțeles greutățile tov. Pătrășcanu și am înțeles rolul Partidului de a ne apropia de magistrații democrați, pentru a crea această Justiție democratică. Ori, tov. Pătrășcanu s'a simțit jignit, când a fost atins orgoliul lui teoretic, cașicum tov. Pătrășcanu nu ar putea avea lipsuri în această direcție.

Eu cred că Pătrășcanu trebuie să primească criticile făcute eri la Conferință, nu în sensul că nu a făcut ce trebuia să facă un comunist acolo, ci că, oricât ar face un tovarăș, noi cerem și mai mult și cu cât face mai mult un tov., cu atât îi cerem mai mult.

Dar faptul că pune problema demisiei, o consider ca o dezertare dela datorie, dela datoria unui comunist azi și cred că dă un exemplu foarte prost față de alți tovi, cari au știut să vie acolo la Conferință, să-și recu-

noască greșelile. Și tov. Pătrășcanu, dacă crede că tov. Apostol și tov. Gheorghiu-Dej i-au adus critici nejuste și că aceste critici dăunează Partidului nostru, nu este soluția să demisioneze din C.C., ci dimpotrivă să lupte să arate tovarășilor, care este drumul de urmat. Dar nu să dezerteze dela muncă în situația de azi. Tov. Pătrășcanu i s'a arătat toată încrederea, aici nu este vorba de neîncredere. Și trebuia ca Conferința să aducă critici tuturor tovarășilor, și tov. Gheorghiu-Dej, și tov. Ana, și nu să considere tov. Pătrășcanu ca ceva rău, că i s'au adus critici.

Deci, consider aceasta o dezertare și cred că, nu numai că trebuie să-și facă o autocritică și să revină, ci să aibă grijă ca în viitor să nu se mai întâmple astfel de lucruri. Pentruca eri tov. Pătrășcanu a vorbit cum a vorbit și azi dovedește contrariul.

Tov. Miron C-tinescu: Tov. Vasilichi a calificat ca o dezertare purtarea tov. Pătrășcanu. În actualele împrejurări interne și internaționale, este o simplă dezertare?

Tov. Vasilichi: Eu înțeleg că tov. Pătrășcanu are greutăți poate mai mari decât noi. În fața acestor greutăți tov. Pătrășcanu dezertează.

Tov. Apostol: Felul în care tov. Pătrășcanu și-a spus părerea încă odată față de cele spuse în fața Conferinței, mie mi-a reamintit atitudinea din lagăr, când astfel de atitudini au fost luate față de anumiți tovarăși. Și spun cu regret că tov. Pătrășcanu nu a avut ocazia să participe la consecințele frământărilor din lagăr, pe care le-am suportat noi, să participe la discuțiile din lagăr și să fie pătruns de activitatea nejustă care s'a făcut în cadrul lagărului. Cred că dacă ar fi fost acolo la aceste discuții, ar fi fost o foarte mare învățătură pentru el, cum a fost pentru noi. Dar în aceste ședințe au fost doi tovarăși, care dela început până la sfârșit au avut aceeași poziție ca și tov. Pătrășcanu.

Când am făcut recomandarea tov. Pătrășcanu, am luat în considerație trecutul lui în Partid. Faptul că am insistat asupra activității dela Justiție...

Tov. Pătrășcanu: Ba atât ai reținut din activitatea mea, că am fost avocat.

Tov. Gheorghiu-Dej: Eu am fost ceva mai larg.

Tov. Apostol: ...asta este convingerea mea, că la Ministerul de Justiție nu s'a făcut munca care trebuia să se facă. Mențin părerea mea, cum a spus și tov. Miron. Și la tov. Pătrășcanu niciodată nu pot pătrunde delegații sindicali, pentruca este înconjurat de secretari de cabinet...

Tov. Pătrășcanu: Este un neadevăr sfruntat. Să întrebi pe sindicaliști. Oricând, la orice oră îi primesc.

Tov. Apostol: În multe privințe, situația s'a schimbat,

pentru că am început să-l amenințăm pe secretarul pe care îl ai acolo, că dacă nu își bagă mințile în cap, o să luăm atitudinea publică contra lor.

Dar faptul că am venit cu o critică a tov. Pătrășcanu, înseamnă că am atacat unitatea Partidului și trebuie Pătrășcanu să vie s'o salveze? Asta înseamnă că este lipsit de o judecată mai profundă. Eu m'am simțit foarte bine, când a venit tov. Gheorghiu-Dej sămi facă critica.

Tov. Ana Pauker: Ei, chiar bine nu te-ai simțit...

Tov. Miron C-tinescu: Nu, nu, noi la închisoare așa am învățat: să ne simțim bine când ni se face critica.

Tov. Apostol: În ce privește comparația că: "vreau să mă duc să lucrez jos la celulă, cum s'a întâmplat și cu Foriș"... e cașicum ar vrea să spuie, că părerea lui este justă, noi toți nu avem dreptate și se duce jos să sufere ca și pe vremea lui Foriș.

Tov. Pătrășcanu: Dar eu nu am spus asta.

Tov. Apostol: Așa am înțeles eu. Ce, nu îmi dai voie să-mi spun părerea mea?

Și cum au spus și tovarășii: în poziția luată față de Groza, nici cel mai elementar principiu al Partidului nostru, nu-l poate înțelege tov. Pătrășcanu. Cum poate veni cu scrisoarea de acasă? "Eu am înaintat demisia lui Groza și gata"? Este, cum a spus tovarășul, o dezertare și nu numai o dezertare. Are și un caracter mai grav. Găsesc la tov. Pătrășcanu un fel de mentalitate așa... fracționistă, fiindcă dânsul, când pune mai presus orgoliul lui, decât interesele Partidului..., când noi punem azi chestiunea Partidului Unic Muncitoresc, punem chestiunea să mergem împreună la alegeri cu social-democrații; când știe că radio Londra vorbește de o aripă dreaptă a Partidului, în fruntea cu tov. Pătrășcanu... Găsesc că trebuie să-și facă un examen de conștiință și să vie în fața C.C. cu o autocritică foarte aprofundată.

Tov. Chișinevschi: Eu am o propunere; e ora 6 și mai avem și alte probleme de discutat. Să se limiteze la 5 minute.

Tov. Petrescu: Eu cred că poate, față de cele spuse aici, tov. Pătrășcanu retractează.

Tov. Teohari Georgescu: Tocmai voiam și eu să propun, de a se limita la 5 minute. Și chiar așa, tot ar mai trebui două ceasuri de acum înainte, dacă de aici înainte și tovarășii ar mai avea de spus ceva. Așa că, dacă tovarășii au de spus ceva nou... dacă nu, nu este nevoie să mai repete.

Tov. Neagu: Două cuvinte.

Tov. Teohari: Sunt alți tovarășii înscriși înainte. - Rămânem la 5 minute, tovarășii.

Tov. Câmpeanu: Cred că în felul cum a pus problema tov. Pătrășcanu...

Tov. Teohari: Tov, 5 minute, fără repetare.

Tov. Miron C-tinescu: 5 minute, dar să-și spuie cât mai mulți tovarășii părerea, fără să repete.

Tov. Maurer: Am o propunere: S'a-au înfățișat aici o serie de aspecte. Ce este evidențiat, să nu se mai spuie. Față de aceasta, fiecare să spuie: de acord sau nu cu ce s'a spus.

Tov. Magyaros: Tovarăși, eu drept vorbind, eri, când tov. Ghiță a vorbit despre activitatea tov. Andrei, am avut impresia că tovarășii într'adevăr exagerează puțin, mai ales când era vorba de puternicele rămășițe mic burgheze. Dar azi, când tov. Pătrășcanu vine și pune problema: "Nu mai am ce căuta la Justiție, pentru că nu mai am autoritate"... Dece nu are autoritate, tov. Pătrășcanu? Dece, pentru că ai avut slăbiciuni? Cred că nu ai dreptate. Și spiritul, conținutul, limbajul, felul cum a pus chestiunea, este străin de principiile Partidului. Eu sunt muncitor, nu sunt atât de vechi membru de partid, dar vă spun: nu am făcut niciodată și nu voi face niciodată astfel de lucruri.

Nu este o dezertare, tovarășii. Asta este slab. Este o crimă, tovarășii, dacă gândește măcar astfel de acte. Dar cred că te-ai pripit, nu ai cugetat destul. Eu sunt de părere, că trebuie să vedem cauzele, dece tocmai acum a izbucnit aceasta. Este întâmplător? Doar pentru că tovarășii au spus, că are rămășițe puternice mic burgheze, că nu și-a făcut datoria?

Tovarăși, eu am învățat în Partid, când mi se spun lucruri care nu sunt drepte, am posibilitatea de a arăta, în spiritul Partidului, că nu au dreptate. Tovarăși, eu am un instinct și instinctul îmi spune, că tov. Pătrășcanu de mult a fost nemulțumit și eri la Conferință a venit momentul, când a izbucnit aceasta. Eri și-a făcut autocritică, dar această autocritică nu a fost sinceră. Pentru că nu a mai putut ține în el și azi trânteste această chestiune în fața Partidului.

Și încă un lucru, tovi. Vorbește de neîncredere. Hai să spunem că poate câțiva tovarășii nu au încredere în el. Dar eu nu îl cunosc, eu am auzit mult bine despre el. Și însăși organizația, în frunte cu C.C., a votat pentru el. Dovadă: este încredere. Deci totul nu este decât pentru a justifica o părere profund greșită. Și eu nu consider o infamie cele ce a spus. Eu recunosc dreptul fiecărui membru de partid de a spune părerea. Și dacă crezi că nu este just, poți să spui. Și această atitudine a ta este străină de metodele noastre de Partid.

Tov. Chișinevschi: Chestiunea demisiei este o chestiune necunoscută încă în Partid.

/Tov. Pătrășcanu pleacă//Tov. Miron Constantinescu se duce la tov. Gheorghiu-Dej să-i șoptească ceva/

Tov. Teohari: Tovarăși, obișnuțiți-vă în timpul ședinței să nu mai șușotiți.

Tov. Miron C-tinescu: Dar cum iese tov. Pătrășcanu așa?

Tov. Teohari: A fost chemat. S'a dus să dea un telefon.

Tov. Vasilichi: Să nu uităm, că tovarășul are și alte însărcinări.

/Tov. Pătrășcanu se întoarce/

Tov. Chișinevschi: Chestiunea demisiei în Partidul Comunist, este necunoscută în concepția noastră, în conduita membrilor de Partid. Nu ași vrea să fac o comparație, care ar semăna cu comparația, poate nevoită, pe care a făcut-o tov. Pătrășcanu: că a fost și pe timpul lui Foriș pus la muncă de jos și așa poate merge și acum la muncă de jos.

Tov. Ana Pauker: Nu mai repeta.

Tov. Chișinevschi: În istorie se cunoaște un caz. Nu fac comparație, dar îl amintesc. Este acel caz în care Lenin și Stalin au considerat că este trădare, atunci când, cu câteva zile înainte de revoluția din Octombrie, Zinoviev și Kamenev și-au dat demisia din C.C. și au publicat în ziar o declarație, că nu sunt solidari cu răscoala. Atunci Lenin și Stalin au spus, că este o trădare.

Venind tov. Pătrășcanu azi cu demisia, ar însemna spargerea acțiunii noastre și nu știu ce anume a putut să-l determine pe tov. Pătrășcanu să vie cu această idee.

A fost o Conferință - o conferință, după părerea mea, bună. A putut avea lipsuri, dar o Conferință în care s'a cimentat mai mult unitatea Partidului, o Conferință care a ales prima dată în istoria Partidului nostru, cu așa o unanimitate un Comitet Central, fără zguduiri. Pentru că a doua zi după alegeri, tov. Pătrășcanu să puie în fața Partidului: "Puteți să mă puneți jos..." Partidul, Comitetul Central, când consideră că Pătrășcanu sau altul nu mai corespunde, spune și îl trimite la muncă de jos. Dar o zi după Conferință când era dreptul lui Apostol să critice... Tov. Pătrășcanu era și el în Prezidium, s'a stabilit așa. Și apoi, Pătrășcanu, nu numai la vot, dar și în C.C., când s'a pus la vot proiectul de statut, a votat statutul.

Tov. Pătrășcanu: Nu crezi că vorbești alături de problemă?

Tov. Chișinevschi: Nu, pentru că ai protestat împotriva criticii tov. Apostol.

Tov. Pătrășcanu: Nu împotriva criticii, ci a felului cum se face critica.

Tov. Chișinevschi: Fiecare membru de Partid are dreptul să spuie deschis părerea despre alt membru de partid, la o adunare. Și chiar dacă este puțin exagerat, nu mă poate determina pe mine asta să mă supăr și să trântesc C.C. o cerere de punere jos la muncă și de demisie din guvern. Cum poți gândi astfel, în acest moment, când în-

treaga reacțiune este mobilizată pentru a răsturna guvernul, pentru a răsturna întreaga situație din Balcani? Când reacțiunea anglo-americană lucrează din plin la răsturnarea Frontului patriotic bulgar, când iar se fac presiuni asupra lui Tito, prin demisia lui Subasic?

Tov. Teohari: A trecut timpul de vorbă.

Tov. Chișinevschi: Termin și spun, că nici nu se poate califica această situație. Cred că Pătrășcanu este dator, ca membru de partid și ca membru în C.C., să se gândească ce l-a determinat să facă aceasta. Nici nu știu dacă mai știe măcar, ce l-a determinat să facă aceasta.

Tov. Pătrășcu: Cred că problema, forma în care a fost ridicată de tov. Pătrășcanu, a uluit nu numai pe noi, cei tineri, dar și pe tovarășii încercați. Nu discut partea cu critica, pentru că nici nu am fost prezent și nu știu cum a decurs. Dar m'a uluit cum vii tu să pui problema să demisionezi din guvern. Ți-se oprește mintea în loc. Auzi, să vii să pui problema că demisionezi din guvern. Asta întrece orice închipuire omenească. Când tov. Pătrășcanu, vechi membru de partid, cunoaște toată situația, vine să pue chestiunea demisiei. Asta întrece orice închipuire, ca un membru de partid să vie să facă lucrul acesta.

Aici s'au discutat toate aspectele problemei, dar cred că C.C. trebuie să pune pe tov. Pătrășcanu să-și facă autocritică în legătură cu gravitatea problemei și să revină asupra acestui lucru.

Tov. Drăghici: Sunt unii dintre tovarășii, care au spus că au fost mulțumiți de atitudinea tov. Pătrășcanu eri, când a vorbit despre unitatea Partidului. Eu, tovarășii, nu am fost mulțumit, pentru că răspunsul lui Pătrășcanu referitor la unitatea Partidului și când făcea apel la unitatea Partidului, nu era determinat de o atitudine sănătoasă, ci era tocmai răspunsul la critica tov. Apostol și Gheorghiu-Dej, interpretând-o tendențios. Și apelul a fost tocmai o presiune, ca să nu mai fie criticate anumite lipsuri ale tov. Pătrășcanu.

Tovi, am făcut parte din acea Comisie de anchetă dela Ministerul de Justiție, din partea Județenei. Felul cum Pătrășcanu ne-a primit pe noi acolo, pe cei doi oameni din partea Județenei, delegați cu aceasta...

/pauză/

Tov. Pătrășcanu: Vreau să iau cuvântul cu câteva precizări. Tov. Gheorghiu-Dej vrea să vorbească probabil.

Tov. Teohari: Tov., dacă ici cuvântul, nu pentru selecție.

Tov. Pătrășcanu: Nu pentru selecție, ci pentru o precizare. Tovarășii au discutat problema sub toate aspectele...

Vreau să iau cuvântul cu câteva precizări. ov. Gheorghiu-Dej vrea să vorbească probabil.

Tov. Teohari: Tov., dacă iei cuvântul, nu pentru selecție.

Tov. Pătrășcanu: Nu pentru selecție, ci pentru o precizare. Tovarășii au discutat problema sub toate aspectele...

Tov. Vasilichi: Ași propune să i se dea cuvântul.

Tov. Teohari: Un moment. Tov. Drăghici – ai două minute.

Tov. Drăghici: Am fost în acea comisie la Ministerul de Justiție și am constatat anumite nereguli, propunând sancțiuni. Și deși noi, comisia, am propus sancțiuni, pentru că era vorba tocmai de tov. Pătrășcanu, s-a pus chestiunea, ca o sancțiune să fie micșorată. Vreau să spun, că tov. Pătrășcanu nu a fost persecutat. Și totuși, era vinovat acolo, pentru că a tolerat toate chesitiunile dela Justiție, pentru că a tolerat ca Pulopol să-și facă de cap.

Și am reușit și noi, cu mari eforturi să facem câțiva magistrați comuniști la Tribunalul Poporului. Pulopol a simțit și a vrut să-i mute tocmai la Sighețul Marmăției.

Tov. Pătrășcanu: Nu-i adevărat.

Tov. Drăghici: Pentru că a venit tov. Săracu la tine și tu ai împiedicat asta. Dar uite că oamenii tăi, mâna ta dreaptă lucrează împotriva Partidului. Și magistrații, din cauza pasivității tov. Pătrășcanu, se simt încurajați, și mai mult Pulopol dictează acolo.

Tov. Teohari: Nu asta este problema, ci a atitudinii pe care a avut-o.

Tov. Drăghici: Nu vreau să repet. Sunt complet de acord cu criticile făcute aici și arăt că faptul că vine cu asemenea chestiuni, de demisie din guvern, când situația internațională...

Tov. Ana Pauker: Asta este repetare, tovarășe.

Tov. Drăghici:... atunci desigur că face jocul reacțiunii. Cred că este nevoie ca tov. Pătrășcanu să se gândească mai mult asupra acestui gest al său și să-și facă o autocritică sănătoasă.

Tov. Teohari: La începutul ședinței noastre, când am deschis-o, mi-a trecut prin față importanța acestei ședințe. O ședință istorică a Partidului nostru, prima ședință plenară a Comitetului Central, în condițiuni de legalitate. Nu vorbesc mai mult decât atâta, ca să-și dea seama tov. Pătrășcanu în ce moment a venit cu atitudinea lui. Orice încercare din partea lui de a pune la punct chestiunea, fie ea justă sau nejustă, nu va ajuta cu nimic de a eși din situația aceasta. Îl va ajuta un singur lucru: atitudinea clară a unui comunist, de a înlătura toate rămășițele care sunt, de a arăta că atitudinea aceasta a fost rea. Nu s-a gândit mult, dar a avut timp să gândească aici 1 1/2 ceas, că aceasta nu este atitudinea unui comunist. Să gândeas-

că bine, că el este dator să califice singur ce a făcut acum; să arate că, având 27 ani în partid, să vie să arate greșelile lui. Este singura atitudine așteptată de Comitetul Central. Și cred că nu ne va face această surpriză și nu va fi, până la sfârșit, decât pe drumul cel drept. Cred că nu mai este cazul, ca ceilalți tovarășii să mai califice fapta lui, ci el singur să vie cu aceasta.

Tovarășii, sunteți de acord de a renunța la cuvânt, pentru a da cuvântul tov. Pătrășcanu?

Toți tovarășii: Da, suntem de acord.

Tov. Gheorghiu-Dej: Tovarășii, eu nu am să repet, după tov. Ana și ceilalți tovarășii cari au luat cuvântul și au calificat fapta tov. Pătrășcanu, ci doar țin să subliniez că acea critică adusă în fața Conferinței a avut o însemnătate politică deosebită și a dat prilej delegaților să revizuiască activitatea lor, atitudinea lor în muca de toate zilele, și au apreciat-o în mod just, judecând după dispoziția tuturor delegaților. Cred că în ce mă privește am avut o atitudine justă, am luat poziție critică obiectivă, am adoptat o atitudine partinică. Tovarășii, personal nu am nimic cu tov. Pătrășcanu, nu am nimic de împărțit cu el. Am fost și în lagăr și ne cunoaștem foarte bine și nu fac acțiuni cu caracter personal. Am avut în vedere în primul rând necesitatea caracterizării ce trebuia făcută în fața Conferinței deși, subliniam chiar dela început, că nu este decât sumară. Asta este o lipsă în general a muncii resortului care se ocupă cu caracteristicile membrilor de Partid.

Atitudinea tov. Pătrășcanu în prima ședință plenară a C.C. a fost pentru mine într-adevăr o surpriză foarte mare, a fost o surpriză pentru că nici nu m-am așteptat să aud din partea unui vechi membru de partid – cum s-a prezentat de altfel și el și eu în caracteristica făcută în fața Conferinței –; de ani de zile în Partid, putea cunoaște multe asemenea cazuri, putea învăța mai mult, putea să-și asimileze simțul de partid, simțul de critică și autocritică și să nu considere așa de grav atinsă sensibilitatea lui, dacă s-a vorbit și de unele slăbiciuni și greșeli, pe care fără îndoială le au membrii de partid în munca lor. Am vorbit pe baza dreptului pe care îl are un membru de partid. Nu există excepție, fiecare poate fi criticat, cu condiția ca critica să fie obiectivă și partinică. Și cred că acea critică a fost partinică și obiectivă. Și l-am întrebat: tov. Pătrășcanu, în felul cum am pus chestiunea, ai fost de acord? A spus: da, am fost de acord.

Tov. Pătrășcanu: Nu, am spus: ce am avut de spus, am spus.

Tov. Miron C-tinescu: Tov. Pătrășcanu mi-a spus ieri că a fost de acord cu critica făcută de tov. Apostol.

(continuare în numărul viitor)

Document 1956

Scrisoarea lui Szanto Zoltan

22 februarie 1957

Exemplar Nr. 1

c. 428

Sînt nevoia ca în legătură cu evenimentele din Ungaria și cu situația politică în curs de formare în țară să-mi exprim părerea în câteva probleme foarte importante, în măsura în care acest lucru este posibil în situația mea de azi.

Mai bine de 3 luni sînt lipsit de libertate, sînt rupt de viața normală de abia am contact cu oamenii, despre evenimentele din Ungaria și situația internațională am știri foarte incomplete.

Toate acestea fac posibil, ca aici și colo în poziția mea (în punctul meu de vedere N.T.) să se strecoare și greșeli, care însă nu înseamnă că nu consider ca juste părțile esențiale în care mi-am exprimat părerea și care trebuie luate în considerație în analiza situației din Ungaria. Vreau să accentuez doar că cele de mai jos în analiza prezentă nu sînt scrise pentru publicitate.

În jurul aprecierii evenimentelor din Ungaria ce au urmat după 23 octombrie, după cum văd încă mai sînt acasă multe divergențe de păreri și confuzii. Deși hotărîrea C.C. al Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar a luat o poziție justă în multe probleme hotărîtoare, nu a dat o apreciere atotcuprinzătoare deoarece – așa cum spune hotărîrea – nu a sosit încă acest timp (la apariția hotărîrii).

Din presa de acasă și din radio văd că nu este clară pentru multă lume problema, dacă "mișcarea zguduitoare" ce a izbucnit la 23 octombrie a fost revoluție sau contrarevoluție. Tot se mai găsește încă pe ordinea de zi problema, cum trebuie să apreciem rolul clasei muncitoare în aceste evenimente. Este neclară problema comportării țărănimii muncitoare. Aceasta este apreciat de unii în sensul că pînă cînd o bună parte a clasei muncitoare în evenimentele ce au urmat după 23 octombrie și-a pierdut "simțul de clasă" țărănimea muncitoare a rezistat cu fermitate lîngă democrația populară, lîngă socialism.

Referitor la revoluție sau contrarevoluție

Sînt total de acord cu toți aceia care recunosc că la 23 octombrie a început o răscoală cu un caracter și scop

contrarevoluționar pregătit din punct de vedere ideologic și politic și organizat din punct de vedere militar, care în primele zile ale lui noiembrie a amenințat cu pericolul victoriei contrarevoluționare.

Trebuie să arăt activitatea politică bine determinată a "comitetului național" din Győr care a fost îndreptată spre proclamarea unui guvern (a unui alt guvern la Győr N.T.) și ruperea regiunii de dincolo de Dunăre de restul țării. În acest fel regiunea de dincolo de Dunăre ar fi stat deschisă în vederea amestecului militar imperialist.

În cazul realizării acestor planuri contrarevoluționare, problema socialismului s-ar fi aflat într-o situație extrem de gravă nu numai în Ungaria ci și în țările socialiste vecine. Imperialismul ar fi făcut din Ungaria o Coree europeană cu scopul de a o folosi drept cap de pod împotriva lagărului socialist.

Acest pericol direct pentru socialism și pace a trebuit să fie făcut inofensiv cu orice preț. Înlăturarea acestui pericol a fost posibil numai cu ajutorul Uniunii Sovietice.

În aceasta văd motivarea deplină a evenimentelor de la 4 noiembrie.

Cum de a devenit posibil groaznicul fapt, ca contrarevoluția din Ungaria să poată pune în mișcare "mase enorme" și să-le ducă la acțiuni îndreptate împotriva statului democrat popular și împotriva partidului muncitorilor?

"Nimeni nu poate susține" că în acțiunile contrarevoluționare ar fi luat parte doar grupuri complotiste mai mici și mai mari, recrutate ilegal, organizate, echipate și instruite de diversioniști și spioni trimiși în mod clandestin de imperialiști.

În Ungaria au fost desigur în număr mare astfel de spioni și diversioniști asupra cărora organele noastre de securitate nu și-au putut îndrepta suficient atenția fiind ocupați în alte direcții.

Cum de s-a putut întîmpla, ca agenții imperialiști și grupurile lor să capete în acțiunile lor contrarevoluțio-

nare sprijinul activ al maselor de sute de mii de oameni ce nu erau contrarevoluționari și să determine alte mase mari, ca acestea să adopte o poziție neutră?

Cine a luat parte la luptele armate?

Studentii, majoritatea cărora sînt copiii muncitorilor, țărănilor sau ai intelectualilor. În luptele armate au luat parte în număr mare muncitori din uzine. Vreo două luni a durat mișcarea grevistă care s-a răsfrînt în toată țara. O însemnată parte a intelectualității a participat activ la acțiunile contrarevoluției fiind conducătorii ideologici, propagandiștii și agitatorii acestor acțiuni.

Mai jos o să mă ocup aparte de rolul țărănimii. Vreau doar să constat că țărănimia muncitoare stînd pe pozițiile reformei agrare a întors spatele contrarevoluției, văzînd îndeplinite revendicările sale pur țărănești de regimul de democrație populară.

E oare adevărat că contrarevoluția a reușit să inducă în eroare o mare parte a clasei muncitoare, a intelectualității, a tineretului studios și muncitor? Cred că aceasta nu se poate tăgădui.

E oare permis să se tragă de aci concluzia că clasa muncitoare maghiară e contrarevoluționară, că tînde spre restaurarea capitalismului, că își vede prietenul nu în lagărul socialist, ci în cel imperialist, etc? Însăși, ridicarea acestor probleme e o jignire la adresa clasei muncitoare și a celorlalte pătri muncitorești.

Explicația acestei mari contraziceri o constituie grămada greșelilor și vinilor comise de Rakosi și Gerő în conducerea partidului și a statului.

Nu poate susține nimeni că epoca Rakosi a comis doar greșeli. În cei 12 ani care au trecut au fost astfel de cuceriri minunate, ce nu pot fi nimicite de nici un fel de contrarevoluție de care poate fi mîndră clasa muncitoare maghiară și cu care se pot mîndri comuniștii care au stat în fruntea luptei ce s-a dus pentru ele. Nu se poate tăgădui că greșelile din ultimii 5-6 ani în politica economică, în special în cea a industrializării, în agricultură, în colectivizarea agriculturii au avut repercusiuni grave asupra comerțului nostru exterior, au adus greutăți mari muncitorilor; mărirea producției, îndeplinirea și depășirea planurilor nu a dus la o viață mai bună pentru muncitori, ci la scăderea nivelului de trai. Muncitorii și-au pierdut speranța într-o viață mai bună.

Politica culturală și conducerea culturii a fost greșită, rigidă și secretă. Părerile că în cadrul 1-2 planuri cincinale se poate crea o cultură socialistă, că creatorii culturii pot schimba moștenirea culturii burgheze, moralei burgheze și concepția despre viață la fel cum își schimbă lupul părul, a dus la un conflict grav, a dus la greșeli, la amestecuri administrative brutale și a luat

multor scriitori și artiști – care nu vroiau de loc restaurarea burghezii – speranța de a ajunge la cultură socialistă prin vechea conducere politică.

Grozăviile comise pe tărîmul cultului personalității au provocat la toți oamenii demni și cinștiți o adîncă indignare, umilință și rușine. Aceștia se uită la conducere cu dispreț crescînd și-i întors spatele.

Faptul că s-a dat publicității crimele săvîrșite în domeniul legalității socialiste a avut urmări distructive.

Înțelegerea greșită a patriotismului și internaționalismului, anomaliiile apărute în relațiile noastre cu U.R.S.S., înțelegerea nejustă, falsă și dese ori înșoitoare a prieteniei cu U.R.S.S., copierea mecanică a valoroaselor exemple sovietice, uneori cu urmări negative, a atins în mîndira lor naționale și pe "comuniștii lipsiți de naționalism și șovinism".

Această împrejurare a dat apă la moară agitației fasciste, naționaliste și șovinite, anticomuniste și antisovietice, care a arătat în culori antinaționale nu numai conducerea, ci și partidul.

Acestea și desigur alte probleme au făcut să crească neîncrederea maselor muncitoare cinstite, a maselor de membri de partid; izolarea partidului și a conducerii sale s-a tot accentuat. Această masă abătută de neîncredere și nemulțumire crește numeric dar stătea totuși pe fundamentul cuceririlor socialiste fiind însă lipsită de apărare față de avalanșa propagandei contrarevoluționare interne și externe.

Faptul că adesea s-au făcut comentarii veninoase la chestiuni cunoscute, a mărit efectul acestei propagande.

Catastrofa s-ar fi putut evita dacă în cadrul partidului ar fi existat relații sănătoase, dacă s-ar fi putut impune principiile leniniste în viața de partid, dacă s-ar fi putut discuta în cadrul partidului problemele construcției socialiste și cele ale viciei de partid, dacă membrii partidului și membrii organelor alese ale partidului s-ar fi putut folosi în mod partinic de arma criticii și autocriticii, dacă ar fi fost posibilă alegerea unei conduceri care se bucura de încrederea membrilor de partid.

Extinderea structurilor occidentale

MIHAI DOBRE

Este un fapt binecunoscut că încheierea Războiului Rece, a avut drept consecință ruperea echilibrului strategic mondial, așa cum acesta se formulase după terminarea celui de-al doilea război mondial. Drept urmare, după 1989 s-a intrat într-o perioadă de tranziție, de reorganizare a factorilor (centrelor) de putere, de definire a unui nou echilibru la nivel global, care să înlocuiască pe acela asigurat, timp de o jumătate de veac de structurile lumii bipolare.

I. Securitatea europeană post-Război Rece

Evoluțiile politice în Europa după 1989 au arătat că gama riscurilor și a amenințărilor la adresa securității și stabilității continentului s-a extins foarte mult. S-au profilat, astfel, focare de conflict ale căror cauze erau mult diferite decît cele din perioada anterioară, iar în rîndul acestora o importanță aparte a fost acordată problemelor legate de tensiunile etnice și naționalismul care au reînviat în Europa Centrală și de Est.¹

Epoca post-Război Rece a fost dominată de la început de problema existenței unui "vid de securitate" în spațiul Europei Centrale și de Est și de posibilitatea ca această zonă să devină o componentă substanțială a unui spațiu de insecuritate definit ca fiind "noul arc de criză".² S-au imaginat diverse moduri de satisfacere a nevoilor legitime de securitate a fostelor state comuniste, acestea neexcluzînd în căutările lor nici eventualitatea unui statut de neutralitate.³ A căpătat însă largă recunoaștere concepția potrivit căreia problemele securității europene nu puteau fi soluționate decît prin utilizarea structurilor care își dovediseră viabilitatea prin asigurarea victoriei taberei occidentale în cadrul Războiului Rece.

În acest sens, la Reuniunea la nivel înalt a NATO de la Roma, din 8-9 noiembrie 1991, s-a considerat că sfidările la adresa noii Europe pot fi abordate "numai într-o structură de instituții interconectate, care să reunească

țările Europei și Americii de Nord" și în consecință s-a apreciat că este necesară constituirea unei "noi arhitecturi de securitate europeană, în care NATO, CSCE (acum OSCE), Comunitatea Europeană (acum Uniunea Europeană), Uniunea Europei Occidentale și Consiliul Europei să se completeze reciproc". (subl.ns.).

Se cuvine a sublinia faptul că între statele care formează nucleul acestor instituții s-au stabilit, în ultima jumătate de veac, un tip special de raporturi. Aceste raporturi s-au dezvoltat în direcția creșterii încrederii într-o asemenea măsură încît, dincolo de disputele specifice soluționate întotdeauna prin compromis și abordare comună, statele componente au eliminat folosirea forței militare în relațiile reciproce, punînd astfel bazele constituirii, în interiorul lumii occidentale, a unei "comunități de securitate".⁴

Din ansamblul instituțiilor de securitate europene, OSCE și Consiliul Europei cuprind în prezent aproape toate statele europene și reprezintă factori de unificare în jurul valorilor democratice liberale de sorginte occidentală. Ele sînt însă instituții tipice de securitate colectivă, fiind lipsite de capacitatea de a asigura transpunerea în practică a normelor care le sînt specifice.

Spre deosebire de aceste instituții, NATO și Uniunea Europeană – și între ele de o manieră specifică – UEO – dețin esențialul politicii de securitate și apărare a statelor care le compun. Succesul lor este în general atribuit procesului de integrare pe care îl parcurg, caracterul supranațional implicat neafectînd atributele esențiale ale suveranității naționale a statelor membre.

Problema cu care aceste structuri sînt confruntate în prezent este aceea a extinderii componenței lor, prin admiterea de noi membri din rîndul statelor care au revenit recent la o organizare democratică și care solicită cu putere acest lucru.

Trebuie însă precizat că pentru aceste structuri "procesul lărgirii reprezintă atît o necesitate politică, cît și o ocazie istorică pentru Europa" și că "el va asigura stabilitatea și securitatea pe continent".⁶

II. Modul de abordare a problematicii extinderii

1. Cazul NATO

Conducerea Alianței Nord-Atlantice, în scopul conservării și dezvoltării principalei sale funcții, anume asigurarea *apărării colective*, a elaborat un nou concept strategic, care a fost adoptat la *summit*-ul Alianței desfășurat la Roma, la 8-9 noiembrie 1991.

Cu aceeași ocazie, statele membre NATO au creat *Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic (CCNA)*, definit ca un cadru de dialog cu statele post-comuniste care, după dezagregarea ordinii bipolare, considerau posibilă satisfacerea nevoilor lor specifice de securitate numai prin aderarea la Alianță. Era însă evident că CCNA nu oferea țărilor din Europa Centrală și de Est ceea ce ele doreau, anume obținerea de garanții de securitate, statele Alianței nefiind pregătite pentru a primi noi membri și nedorind să antagonizeze Rusia.

Dezbaterea privind extinderea a primit însă un imbold deosebit prin Declarația ruso-polonă din 25 august 1993, în care președintele rus Boris Elțin aprecia că o eventuală aderare a Poloniei la NATO nu ar fi contrară intereselor altor state, inclusiv ale Rusiei. Schimbarea atitudinii Moscovei a pus însă capăt entuziasmului ce cuprinsese numeroase cancelarii diplomatice europene. La 15 septembrie 1993, Boris Elțin se adresa, printr-o scrisoare cu caracter confidențial, liderilor principalelor state occidentale, anunțând opoziția Moscovei față de mutarea frontierei NATO către est⁷.

În aceste condiții, diplomația SUA a avansat ideea unei cooperări extinse în forma *Parteneriatului pentru Pace*, care a fost lansată oficial la Reuniunea la nivel înalt a NATO de la Bruxelles, din 10-11 ianuarie 1994. *Parteneriatul pentru Pace* reprezintă fără îndoială o modalitate de apropiere de Alianță a statelor care doresc să adere la această structură, dar el a constituit, înainte de orice, un mod de amânare a deciziei privind extinderea NATO. De altfel, în diverse ocazii, oficialii NATO au arătat că "Parteneriatul pentru Pace nu a fost conceput, în primul rând, ca un vehicul pentru lărgirea NATO"⁸, subliniindu-se că participarea la PpP nu duce, prin ea însăși, la integrarea în Alianță.

Abordarea problematicii extinderii NATO a intrat într-o fază mai pragmatică o dată cu decizia Consiliului Nord-atlantic, din decembrie 1994, de a se derula un proces de reflecție asupra problemelor "de ce" și "cum" să

se extindă Alianța. Acest proces s-a concretizat în elaborarea și publicarea, la sfârșitul lunii septembrie 1995, a *Studiului cu privire la lărgirea NATO*.

Studiul nu formulează de o manieră explicită criteriile de îndeplinit pentru admiterea în Alianță, dar reprezintă o pledoarie pentru principiile sintetice expuse în aceeași perioadă de secretarul de stat al apărării SUA, William Perry: "Mai întâi, noii membri trebuie să promoveze democrația, inclusiv prin tolerarea diversității, respectarea drepturilor minorităților și respectarea libertății de expresie. În al doilea rând, noii membri trebuie să aibă economie de piață. În al treilea rând, forțele lor militare trebuie să fie sub control civil. În al patrulea rând, ei trebuie să fie buni vecini și să respecte suveranitatea în afara granițelor lor. Și în al cincilea rând, ei trebuie să acționeze pentru compatibilitate cu forțele NATO"⁹.

În cadrul Studiului NATO s-a subliniat că viitoarea lărgire a Alianței trebuie să fie un proces gradual, deliberat și transparent, care să contribuie la creșterea nivelului de stabilitate și securitate pentru toate țările din spațiul euro-atlantic. Lărgirea se va face prin analizarea fiecărui caz în parte, iar noii membri vor avea toate drepturile și își vor asuma toate obligațiile presupuse de calitatea de membru în NATO.

Trebuie remarcat, totodată, faptul că lărgirea NATO este concepută ca o acțiune complementară procesului similar de la nivelul Uniunii Europene, proces care, în viziunea responsabililor NATO, "contribuie, la rândul lui, în mod semnificativ la extinderea securității și stabilității către noile democrații din Est".

Erau, astfel, confirmate analizele anterioare care susțineau necesitatea unei coordonări între NATO și UE în problema lărgirii lor către țările Europei Centrale și de Est, pe motivul că admiterea unui stat nemembru NATO în UE ar reprezenta o cale ocolită pentru atragerea NATO (și implicit a SUA) în garantarea securității aceluia stat¹⁰.

2. Uniunea Europeană și fenomenul lărgirii

Forurile comunitare, acționând în scopul atingerii a două obiective care par a fi într-o relație de contrarietate – *adâncirea integrării și lărgirea organizației* –, au recunoscut statelor din Europa Centrală și de Est vocația de a deveni membri ai Uniunii cu ocazia reuniunii Consiliului European de la Copenhaga, din 21-22 iunie 1993.

Încă de atunci, liderii țărilor UE au precizat că "aderarea va avea loc de îndată ce o țară asociată va fi capabilă să-și asume obligațiile care decurg din calitatea de

3. Situația specială a UEO

Uniunea Europei Occidentale – organizație cu profil politico-militar, dar care nu dispune de structură operațională proprie – a fost revitalizată după încheierea Războiului Rece, dar mai ales după stabilirea unei relații speciale cu Uniunea Europeană prin Tratatul de la Maastricht. Astfel, UEO este definită ca "parte integrantă a dezvoltării Uniunii" și este solicitată "să elaboreze și să pună în practică decizii și acțiuni ale Uniunii care au implicații pentru domeniul apărării"¹¹.

Pe această bază, statele membre UEO precizau, într-o Declarație adoptată odată cu Tratatul de la Maastricht, că "UEO se va dezvolta în calitate de componentă de apărare a Uniunii Europene și ca un mijloc de întărire a pilonului european al Alianței Atlantice"¹².

Această dublă natură a marcat evoluția organizației, inclusiv în ceea ce privește raporturile cu țările Europei Centrale și de Est, statutul de "partener de asociere" conferit acestora prin prevederile *Declarației de la Kirchberg* din 9 mai 1994 fiind, practic, condiționat de existența acordurilor de asociere a acestor țări la UE.

Așa cum se întvedea după încheierea Tratatului de la Maastricht, raporturile cu Uniunea Europeană reprezintă cheia devenirii UEO.

În acest sens, "Grupul de Reflecție" al UE a propus, în raportul elaborat pentru pregătirea CIG, mai multe soluții, după cum urmează:

- a) un parteneriat consolidat între UE și UEO, cu menținerea autonomiei depline a UEO;
- b) o legătură mai strânsă care să permită UE să-și asume un rol conducător asupra UEO pentru operațiuni umanitare, de menținere a păcii și alte operațiuni de gestionare a crizelor (cunoscute sub numele de "sarcinile Petersberg");
- c) încorporarea "sarcinilor Petersberg" în Tratatul asupra Uniunii Europene;
- d) integrarea graduală a UEO în cadrul UE, fie prin asumarea de către UEO a angajamentului de acțiune ca organ al UE pentru probleme operațional-militare, fie prin convenirea unei serii de măsuri care să conducă la o deplină unificare a celor două organizații¹⁶.

Decizia care va fi adoptată în această problemă la CIG poate avea o mare importanță, întrucât, în condițiile întăririi relațiilor de cooperare UEO-NATO prin deschiderea accesului UEO la capacitățile operaționale ale Alianței după *summit*-ul NATO din ianuarie 1994, este de

membru, prinsatisfacerea condițiilor economice și politice cerute" de UE¹¹.

Aceste condiții erau formulate de maniera următoare: "Calitatea de membru cere ca țara candidată să realizeze stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și respectarea și protecția minorităților, existența unei economii de piață funcționale, precum și capacitatea de a face față presiunii competitive și forțelor pieții din interiorul Uniunii. Calitatea de membru presupune abilitatea țării candidate de a-și asuma obligațiile de membru, inclusiv aderarea la scopurile uniunii politice, economice și monetare"¹².

Condițiile de admitere au fost reiterate cu ocazia reuniunii Consiliului European de la Essen, din 9-10 decembrie 1994, când forurile comunitare au elaborat și adoptat și o "strategie de pregătire pentru aderare a țărilor asociate din Europa Centrală și de Est", care reprezintă în prezent cadrul de desfășurare a procesului de apropiere de UE a țărilor care doresc acest lucru.

Întocmai precum în cazul Alianței Nord-Atlantice, statele membre UE și structurile acesteia apreciază că este necesară revizuirea activității instituțiilor și a procedurilor interne comunitare, astfel încât să fie create condiții pentru o integrare armonioasă și graduală a statelor care solicită aderarea, iar Uniunea să-și poată menține capacitatea de acțiune.

În opinia liderilor Uniunii, "este esențială susținerea naturii înseși a construcției europene, care trebuie să-și păstreze și să-și dezvolte caracteristicile sale de democrație, eficiență, solidaritate, coeziune, transparență și subsidiaritate"¹³.

Pregătirea Uniunii Europene în vederea realizării lărgirii reprezintă una din problemele care se află în atenția "Conferinței Interguvernamentale" (CIG), care a fost inaugurată, la Torino, la 29 martie 1996. CIG va examina, în acest context, și modul în care se poate afirma cu mai multă hotărâre identitatea europeană în domeniul securității și apărării, iar aici un rol aparte îl joacă problema unei mai clare definiri a relației UE cu Uniunea Europei Occidentale.

Dacă avem în vedere faptul că ideea lărgirii UE către est nu a stârnit, pînă în prezent, vreo opoziție din partea Rusiei, întrucât UE nu dispune de o dimensiune de apărare proprie, problema viitorului raport UE-UEO poate deveni un element de mare semnificație pentru ansamblul procesului de lărgire a structurilor Europei instituționalizate.

presupus că o eventuală definire a UEO ca dimensiune de apărare și parte integrantă, prin tratat, a UE va produce modificări sensibile în poziția Moscovei.

În sprijinul acestei idei pledează opoziția manifestată de Rusia față de monitorizarea de către forțele UEO a aplicării în zona Dunării a embargoului impus de ONU noii federații iugoslave.

III. Problemele procesului de extindere

1. La o privire superficială, s-ar putea conchide că toată lumea dorește realizarea largirii către est a structurilor occidentale și că singura problemă este de a convinge Rusia să accepte acest proces. În realitate, dezbaterea privind fenomenul largirii are și susținători și oponenți, atât în cadrul lumii științifice, cât și în sfera politicului. Este însă demn de relevat că procesul extinderii se bucură de sprijinul a două state cu mare greutate în toate organizațiile descrise mai sus: SUA și Germania.

2. Preocuparea fundamentală este ca extinderea structurilor occidentale să aibă loc fără să ducă la un minus în domeniul securității. Problema vizează în mod evident NATO, întrucât este singura instituție față de extinderea căreia Rusia exprimă opoziție.

De altfel, este foarte dificil să faci Moscova să înțeleagă că prin largirea Alianței "se va extinde zona în care conflictele sînt descurajate" spre beneficiul întregului spațiu euro-atlantic, deci și al Rusiei. Slăbiciunea acestui argument este cunoscută analiștilor NATO, care în Studiul din septembrie 1995 defineau cu foarte mare atenție modul în care poate fi evitată crearea de noi linii de divizare în Europa: "un OSCE întărit, un NATO extins, un CCNA și un PpP active ar putea forma, împreună cu alte foruri, părți complementare ale unei arhitecturi de securitate europeană largi și cuprinzătoare, sprijinind obiectivul unei Europe nedivizate".

Acest mod de percepere a extinderii fără divizare poate însemna și o mîna întinsă Rusiei, întrucât este cunoscută dorința acesteia ca OSCE să fie structura cu rol dominant în cadrul viitoarei arhitecturi de securitate europeană, iar față de rolul și perspectivele PpP Moscova nu a manifestat nemulțumire.

3. Relația cu Rusia se profilează ca o probă crucială în desfășurarea procesului extinderii. Este, astfel, lesne de înțeles poziția diplomației americane care sublinia,

recent, că SUA sînt interesate de "integrarea și nu izolarea" Rusiei și exprima considerentul că statul rus "poate și trebuie să dezvolte relații de cooperare cu NATO, în cadrul dar și dincolo de PpP, pornind de la colaborarea noastră în Bosnia"¹⁸.

Opoziția cunoscută a Moscovei față de largirea NATO a îmbrăcat forme diverse, cea mai recentă fiind insolita propunere cu privire la extinderea politică și nu militară a NATO, ceea ce ar însemna împiedicarea preluării de către țările ce vor fi admise a garanțiilor de securitate conferite de articolul 5 al Tratatului de la Washington.

În fapt, Rusia este conștientă că nu poate bloca la infinit procesul de extindere al Alianței fără a găsi o soluție de compromis reciproc avantajoasă, astfel putînd fi explicată atitudinea favorabilă dezvoltării relațiilor țărilor din centrul și estul continentului cu UE și chiar cu UEO. Pe de altă parte, autoritățile ruse vor căuta să limiteze cît mai mult posibil numărul țărilor care vor fi incluse în Alianță, iar pentru acceptarea acestei largiri vor căuta să obțină importante concesii din partea NATO (deci a SUA), care vor forma nucleul viitorului parteneriat strategic dintre Rusia și NATO.

4. Avînd în vedere legătura existentă între organizațiile cu sarcini în domeniul securității, nu ar fi deloc hazardat în a afirma că modul concret de realizare a extinderii va îmbrăca forma a ceea ce specialiștii în studii de securitate au etichetat drept "calea regală". Aceasta înseamnă includerea statelor care solicită aderarea mai întîi în Uniunea Europeană, iar prin intermediul UEO, deschiderea accesului către garanțiile de securitate oferite de NATO (datorită relației dintre articolul 5 din Tratatul de la Washington și articolul corespondent din Tratatul de la Bruxelles modificat, care pune în relații de securitate statele membre UEO și NATO).

5. Realizarea procesului largirii va duce la extinderea sferei de garanții a structurilor occidentale asupra unor state din Europa Centrală și de Est. În acest moment s-au adunat suficiente argumente pentru a susține faptul că nu toate statele care solicită aderarea vor fi admise în cadrul primului val al extinderii¹⁹ și există mari îndoieli că va mai exista un al doilea val. De altfel, recenta inițiativă legislativă americană referitoare la sprijinirea țărilor din Grupul Vișegrad pentru a face față procesului extinderii realizează o demarcație clară a grupului de țări care vor face obiectul primei largiri a Alianței.

IV. Considerații finale

Pentru toate țările central și est-europene miza procesului largirii structurilor occidentale este foarte mare, întrucît includerea sau neincluderea în aceste organizații are menirea de a fixa locul fiecărei țări în viitoarea structură a sistemului internațional, care este foarte probabil să se ordoneze după modelul "centru" - "periferie".

Apartenența la "centru" înseamnă integrarea în acea lume care imprimă direcția și ritmul dezvoltării societății, asigurînd un grad ridicat de securitate, inclusiv prin creșterea bunăstării generale, în timp ce existența în cadrul "periferiei" se conturează ca o perspectivă marcată de instabilitate politico-strategică și incertitudine economică.

Aderarea la "centrul" reprezentat de Europa instituționalizată reprezintă un proces cu o condiționare preponderent politică, deși criteriile întrezărite la nivelul NATO și UE vizează și aspecte specifice pentru rațiunea de a fi a fiecărei instituții.

Avînd în vedere acest fapt, și cu precizarea că este justificată menținerea interesului pentru admiterea în toate structurile lumii occidentale, apreciem că Uniunea Europeană poate reprezenta calea cea mai accesibilă de penetrare în cadrul "centrului" și de asigurare a unui nivel ridicat de securitate, chiar în condițiile imposibilității aderării formale la NATO. Experiența admiștilor în UE realizate în anii '80, natura specifică a raporturilor Uniunii cu UEO și atitudinea Rusiei față de extinderea acestei organizații vin să sprijine această afirmație. □

NOTE:

1. Încă din 1989, Zbigniew Brzezinski avertiza asupra pericolului renașterii naționalismului în spațiul ocupat de fosta lume comunistă, ca urmare a eșecului înregistrat de *pax sovietica* în reglementarea acestui tip de probleme (cf. articolului "Post-Communist Nationalism", în *Foreign Affairs*, 68, 5, Winter 1989-1990, p. 1-25).
2. Cf. Curt Gasteyger, "The European Security and the New Arc of Crisis", în *Adelphi Paper*, 266, Winter 1991-1992, p. 14-24.
3. Cf. Curt Gasteyger, "The Remaking of Eastern Europe's Security", în *Survival*, 33, 2, March/April 1991, p. 111-124.
4. *NATO Rome Declaration on Peace and Cooperation*, 8 November 1991.
5. Această "comunitate de securitate" cuprinde, în esență, țările Europei Occidentale, Americii de Nord, Japonia și Australia. Vezi Barry Buzan, "New patterns of global securi-

ty in the twenty first century", în *International Affairs*, 67, 3, 1991, p. 431-451.

6. Cf. *Madrid European Council. 15-16 december 1995. Presidency Conclusions*, doc. SN 400/1/95, p. 22.
7. Cf. John Borawski, "Partnership for Peace and beyond", în *International Affairs*, 71, 2, 1995, p. 235-237.
8. Punct de vedere susținut de exemplu de fostul secretar general al Alianței, Willy Claes, în cadrul cuvîntării rostite la sesiunea Adunării Atlanticului de Nord din 18 noiembrie 1994, cf. John Borawski, *op.cit.*, p. 243-244.
9. Cf. alocuțiunii rostite de W. Perry la Academia Militară Zrinyi Miklos din Budapesta, la 20 septembrie 1995 (redată în *Buletin informativ. Ambasada Statelor Unite ale Americii*, 20 septembrie 1995).
10. Paul E. Gallis, *NATO: Enlargement in Central Europe*, Congressional Research Service, The Library of Congress, November 10, 1994.
11. *Conseil Européen de Copenhague*, 21-22 juin 1993, Conclusions de la Présidence.
12. *Ibidem*.
13. Cf. *Turin European Council*, 29 March 1996, Presidency Conclusions.
14. Articolul J.4/2 al Tratatului de la Maastricht, în *Treaty on European Union*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 1992, p. 126.
15. *Ibidem*, p. 242.
16. Raportul Grupului de Reflecție a fost adoptat de Consiliul European de la Madrid, la 15 decembrie 1995 (anexa 15).
17. Warren Christopher, "A Democratic and Undivided Europe in Our Time", Prague, 20 March 1996.
18. *Ibidem*.
19. A se vedea articolul nostru, "Evoluții geopolitice în Europa Centrală după încheierea Războiului Rece", în *Sfera Politicii*, nr. 31, septembrie 1995, p. 54-55.

MIHAI DOBRE (1960) - He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London.

He currently, works with the Ministry of Foreign Affairs.

În numele antiterorismului...

LOUIS ULRICH

Deși bombardamentul feroce al Israelului asupra "obiectivelor Hezbollah" din Liban a încetat, nu există nici un indiciu că mișcarea de gherilă ar fi fost înfrântă. Pe măsură ce mii de bombe israeliene cădeau în Liban, vechile rachete katiușa continuau să explodeze pe câmpiile deșerte ale Galileei. Operațiunea "Strugurii Mîniei" a fost lansată pentru a proteja pe israelienii din nordul Galileei. În acest sens, ea nu a fost un succes demonstrabil, însă a fost un triumf domestic. Și, la început, cînd pierderile au fost reduse, a cîștigat simpatia internațională, iar reproșurile au fost mute.

De la declanșarea barajului de artilerie pe 11 aprilie, cîteva sute de mii de libanezi au fost forțați să-și părăsească casele, luînd cu asalt singurul drum care duce spre nord și căutînd un adăpost temporar pe străzile, în școlile și moscheele Beirutului. Prezența lor, plus atacurile israeliene asupra a două dintre centralele electrice ale Beirutului, la Jamhur și Bsalim, a aruncat din nou capitala Libanului în dezordinea de care credea că scăpase.

Peste 150 de libanezi, cei mai mulți dintre ei civili, au fost uciși în prima săptămîină de bombardament, mai mult de jumătate dintre ei pe 18 aprilie cînd Israelul a bombardat o bază a forței ONU de menținere a păcii de lîngă Tyr, la Qana, unde sute de refugiați își găsiseră adăpost. În aceeași zi, o familie compusă din nouă persoane, inclusiv copii mici, fusese ucisă într-un raid asupra unui sat de lîngă Nabatiyeh. Rata pierderilor, la început relativ mică datorită politicii israeliene de a avertiza locuitorii să iasă din casele ce aveau să fie bombardate, a crescut repede. Numărul civililor libanezi morți în doar cîteva zile, a fost cu mult mai mare decît cei 12 locuitori din nordul Israelului uciși de rachetele Hezbollahului în cei 14 ani care s-au scurs de la invadarea Libanului de către Israel în 1982.

Israelul a lovit case din Beirut, presupuse ca aparținînd membrilor mișcării Hezbollah, dar nelocuite de ei. Elicoptere de luptă israeliene au atacat o tabără de refugiați palestinieni, rîndindu-l pe fiul mai mic al unui comandant radical, acesta fiind obiectul întregii vîmători. Una dintre centralele electrice lovite se afla în inima zo-

nei creștine a Libanului unde nici un luptător Hezbollah nu și-ar arăta fața. Distrugerea sa, a spus Israelul, a fost un semn de răzbunare pentru racheta care a rupt singura linie electrică din Galileea.

La jumătatea săptămîinii diplomația începuse să se agite. Shimon Peres, primul ministru al Israelului, se simțise mai devreme suficient de încrezător pentru a spune locuitorilor din nordul Israelului ce fugiseră din calea rachetelor că se vor întoarce curînd la casele lor. A fost clar de la început că diplomația trebuia să fie americană. O ședință a Consiliului de Securitate al ONU, convocată de Liban pe 15 aprilie, a eșuat datorită unei Americi care a evitat să pronunțe chiar și cea mai circumspectă critică la adresa acțiunii Israelului. Ministrul de externe al Franței, Herve de Charette, trimis de președintele Jacques Chirac într-o misiune de pace, a fost umilit la sosirea sa în Israel de către Peres care a spus că era prea devreme pentru a vorbi despre pace. De Charette și-a continuat vitejește turneul, vizitînd Damascul și Beirutul înainte de a se întoarce în Israel. Franța este una dintre puținele țări occidentale care au sugerat că Israelul s-ar fi putut să greșească. În contrast, ministrul britanic al apărării, Michael Portillo, care s-a întîmplat să viziteze Israelul în același timp, s-a manifestat fără rezerve în sprijinul Israelului.

Atunci, Warren Christopher, Secretarul de Stat al Statelor Unite, care se afla într-un turneu în Asia împreună cu Bill Clinton, a luat telefonul și adevărata negocierea început. Par să existe două alternative. Prima este de a restabili regulile angajamentului pe care Christopher l-a realizat în 1993, după ultimul mare bombardament israelian în Liban, deși de această dată impunerea asupra Hezbollahului vor fi mult mai strînse, iar cele asupra Israelului mult mai slabe. A doua este mai ambițioasă. Americanii propun un plan prin care toate acțiunile de gherilă împotriva Israelului vor înceta și Siria va garanta că ele nu se vor relua, în schimb Israelul fiind gata să se retragă din "zona sa de securitate" din Liban. Arabii nu vor accepta acest lucru în forma sa actuală, în timp ce israelienii sînt interesați de această perspectivă.

Israelul îi pedepsește pe libanezi în numele anti-terorismului. Desigur, gherilele Hezbollah crează teroare – sau cel puțin frică, supărare și durere – trăgînd cu rachete katiușa asupra nordului Israelului. Dar confuzia s-a transformat într-un argument anti-terorist.

Israelul a fost în mod indiscutabil lovit de terorism în lunile februarie și martie cînd, în patru incidente separate, sinucigași trimiși de Hamas și Jihadul Islamic, ambele grupuri islamiste palestiniene, au ucis 59 de oameni în orașe israeliene. În valul de furie internațională care a urmat – punctul culminant fiind conferințe anti-terorism organizate de Egipt și Statele Unite la Sharm el-Sheikh – interpretarea "terorismului" a ajuns să fie răspîndită din belșug și peste tot. A devenit tentant a amesteca Hezbollah cu Hamas: la urma urmelor, ambele sînt dușmani ai Israelului, implacabili și luptători.

Hamas și Jihadul Islamic încearcă să distrugă actualul proces de pace israeliano-arab terorizînd populația israeliană. Organizația Hamas și brațul său armat, brigăzile Ezzedin al-Qassam, se sprijină efectiv pe impozantul aparat internațional al Ikhwan al-Musulimun, asociația Frățiilor musulmane. Rețeaua de instituții religioase și caritabile țesută de Frățiile Musulmane între 1967, cînd Israelul a ocupat Cisiordania și Gaza, și 1987, începutul Intifadei, este extraordinar de deasă. Aproape 800 de moschei au fost construite în 20 de ani, dintre care jumătate în minuscula fișie Gaza. Acest aparat politico-religios, de o densitate unică în lume, explică mult mai bine capacitatea de acțiune a Hamas decît legăturile sale ipotetice cu Libia (islamistii și Kadhafi se urăsc reciproc) sau cu Siria (Hafez el-Assad a distrus în 1982 orașul Hama, fieful Frățiilor Musulmane siriene) sau chiar cu Iranul, acești suniți crînceni neavînd încredere în șiiți persani. La fel, aparenta dezordine din sînul Hamas se explică mai curînd prin istorie decît prin presupusele sciziuni sau prin acțiunea grupurilor necontrolate. Într-adevăr, de o jumătate de secol Frățiile Musulmane din Cisiordania și din Ierusalim depind de cele din Iordania, iar cele din Gaza de Ikhwan-ul egiptean, în special de familia universității Zagazig, un bastion islamist. Prima secție a Frățiilor Musulmane în Palestina a fost creată în 1936 de către Abderrahman al-Banna, fratele fondatorului Frățiilor Musulmane din Egipt. În 1987, existau deja în teritoriile ocupate 3.000 de membri ai Ikhwan, 25.000 de novici și peste 25.000 de aspiranți aderenți. De atunci, aurul petromonarhiilor și ajutorul Ikhwan – prezent în întreaga lume arabă, au permis Frățiilor Musulmane palestiniene să creeze, pentru a recuceri întreaga Palestină, "de la rîu pînă la mare" (de la Iordan pînă la Mediterană), un aparat terorist dintre cele mai sofisticate din lume.

Hezbollah s-a născut în 1982, în timpul invaziei Israelului în Liban, dintr-o sciziune în sînul partidului Amal, provocată de tinerii intelectuali radicali conduși de Abbas Moussaoui. Inițial dependent financiar de Teheran, Hezbollah dispune astăzi de propriile rețele de finanțare. Partidul nu acceptă dreptul la existență al Israelului și, în cazul în care Libanul ar ajunge pe punctul de a încheia pace cu Israelul, acest partid ar putea, ca și Hamas, să încerce să distrugă acea pace.

Dar, pe de altă, liderii Hezbollah ar putea merge în direcția opusă, aruncîndu-și armele și urmîndu-și ambițiile politice în Liban. Avînd în spate anii de război civil sălbatic, ei au construit o organizație politică activă; rețeaua lor socială de școli și instituții este mult mai mare decît ar putea să sugereze numărul relativ mic al membrilor partidului. În alegerile din 1992, candidații Hezbollah nu numai că au participat, dar au și cîștigat 8 din cele 128 de locuri în parlament. Partidul ar putea decide să încerce să provoace partidul Amal, principalul partid musulman șiiit din Liban, pentru cucerirea inimilor și minților celor 1.2 milioane de șiiți libanezi, cel mai numeros grup religios al țării.

Ceea ce ar putea face sau nu Hezbollah în cazul în care s-ar încheia pacea este speculație. Cert este faptul că astăzi gherilele Hezbollah, o armată de cîteva sute de oameni, luptă împotriva ocupației de către Israel a unei părți din sudul Libanului, iar principalele lor ținte au fost soldații și nu civilii israelieni. Secretarul general al partidului, Sheikh Hassan Nasrallah, definea ambițiile anti-israeliene ale Hezbollah în termeni limitați. Dacă el este de crezut organizația nu urmărește altceva decît să-i scoată pe israelieni din Liban. Siria, cu aproape 30.000 de soldați în Liban, este fericită să lase gherilele să-și continue campania. Iar guvernul libanez, oricît de stînjent toare găsește prezența sa, nu se poate opune în mod deschis unor oameni care luptă pentru înapoierea teritoriului libanez. În suși patriarhul maronit, Nasrallah Sfeir, apropiat de opoziția creștină radicală, recunoștea că milițiile Hezbollah reprezintă rezistența libaneză împotriva ocupației israeliene.

Hezbollah nu este de-a dreptul un grup terorist. Și nici șirul de evenimente care au dus la atacul israelian nu a fost o simplă rutină în sensul terorismului căruia i se răspunde prin anti-terorism. Au existat reguli, deși de un tip brutal, care au guvernat războiul din sudul Libanului. În urmă cu trei ani, cînd bombardamentele israeliene ce au durat o săptămîină s-au soldat cu cîteva sute de mii de refugiați libanezi, Christopher a realizat un armistițiu între Israel, pe de o parte, și Siria și Libanul, pe de alta, reprezentînd împreună Hezbollahul. Acest aranjament

informal stabilea că era normal ca Hezbollah și armata israeliană să lupte una împotriva alteia în zona de ocupație a Israelului, dar nu ca Hezbollah să bombardeze cu rachete nordul Israelului, iar soldații israelieni să atace satele libaneze.

Regulile au fost în general respectate, deși încălcate din când în când de ambele tabere. Locuitorii israelieni din Galileea s-au putut liniști, deși niciodată complet. Însă soldații israelieni au înțeles că a-și face datoria este o activitate tot mai periculoasă. Cândva, reprezentantul militar al Israelului în Liban, Armata Libanului de Sud, patrula în zonă. Dar acum Armata Libanului de Sud aproape că nu mai contează ca forță militară; demoralizați, membrii ei se gândesc la propriul lor viitor nesigur în cazul unei păci israeliano-libaneze. Iar Hezbollah, în acest an, s-a dovedit tot mai eficient în uciderea soldaților israelieni. Tot mai inteligent, el folosește trucuri pentru a atrage unitățile israeliene în urmărire și le atacă apoi prin surprindere și, pe 20 martie, s-a întors la vechile metode (împrumutate mai recent și de către Hamas) trimițând un sinucigaș ce purta o bombă să ucidă un soldat israelian.

Acesta s-ar putea să fi fost momentul când Israelul a decis că regulile ar fi trebuit să fie revizuite. Atentatul sinucigaș deschidea o perspectivă a funeraliilor militare - iar Israelul nu a permis niciodată ca moartea soldaților săi să fie o parte inevitabilă a vieții militare. Acest pericolos joc de tipul "dinte pentru dinte" a continuat o vreme. Israelienii au ucis doi civili libanezi; Hezbollah a trimis rachete katiușa asupra Israelului, un tânăr libanez a fost ucis într-o explozie inexplicabilă; Hezbollah a tras și mai multe rachete rănind câțiva civili israelieni; un alt soldat israelian a fost ucis. Apoi, pe 11 aprilie, Israelul a atacat, transformând ultima salvă de rachete katiușa în justificarea sa.

Libanul a fost și continuă să fie câmpul de luptă al Israelului, mai întâi cu Organizația pentru Eliberarea Palestinei, acum cu Hezbollah. Însă, în timpul primilor 20 de ani de independență ai Israelului, cei ce locuiau lângă frontiera libaneză au fost cei mai în siguranță dintre locuitorii israelieni din apropierea granițelor cu celelalte state arabe.

Evenimentul care a schimbat această situație s-a produs la începutul anilor 70, când regele Hussein al Iordaniei a forțat Organizația pentru Eliberarea Palestinei să părăsească țara sa. OEP s-a regrupat în Liban, preluând controlul asupra părții sale de sud și creînd un stat în stat de unde lansa atacuri împotriva Israelului. Frontiera a devenit o zonă de război.

În 1978, israelienii, încurajați de succesul cu Egiptul (și de către ravagiile războiului civil ce bîntuia Libanul), au invadat sudul Libanului. După trei luni, și multe pierderi libaneze și palestiniene, israelienii s-au retras dar, pe drum, ignorînd instrucțiunile rezoluției 425 a Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite de retragere completă, au predat partea cea mai sudică a Libanului Armatei Libanului de Sud, o armată pe care ei o finanțau, echipau și controlau. În pofida acestui fapt, Organizația pentru Eliberarea Palestinei și-a continuat operațiunile. În 1982, a fost luată decizia (fie de către primul ministru al Israelului, Menahem Begin, fie de către ministrul apărării, Ariel Sharon -controversa continuă) de a trimite trupe de uscat către Beirut și a zdrobi odată pentru totdeauna OEP. Libanul ar fi eliberat de palestinieni și de sirieni, spunea propaganda. Iar israelienii ar putea pe viitor să trăiască în pace, fără o Organizație pentru Eliberarea Palestinei ce încerca să-i scoată din Gaza și de pe Malul de Vest al Iordanului, teritorii ocupate de Israel în 1967.

Însă, Israelului i-au trebuit trei luni pentru a cucerii Beirutul. Organizația pentru Eliberarea Palestinei și luptătorii ei au fost într-adevăr scoși din țară, dar au supraviețuit pentru a lupta - și, ulterior, pentru a încheia pace - în altă parte. Hezbollah a fost format în 1982, inspirat de revoluționarii iranieni, în mare măsură ca răspuns la invazia israeliană. Cel puțin 12.000 de oameni au fost uciși în timpul acelei invazii, inclusiv 600 de soldați israelieni. În toamna lui 1982, ca răzbunare pentru asasinarea președintelui libanez Bashir Jemayel, falangiștii libanezi aveau să-i massacre pe refugiați palestinieni din taberele Sabra și Shatila, aflate sub control israelian. O forță americană ce a încercat să pună capăt luptelor s-a retras după un atentat sinucigaș ce a dus la moartea a 241 de pușcași marini. Libanul sfîrșea sub control sirian.

Cînd Israelul s-a retras din Liban în 1985 el stabilea formal, deși unilateral, că o zonă de securitate din sud va rămîne sub controlul său. Această zonă-tampon reprezintă, în mare, a 12 parte din teritoriul Libanului. Ea protejează, într-adevăr, nordul Libanului de incursiuni armate, dar nu poate proteja cetățenii israelieni de rachete ce pot fi trase din afara acestei zone - și îi oferă Hezbollahului o scuză și un sprijin pentru rezistența permanentă.

Israelul are amintiri urâte din invazia sa din 1982 și nici un politician israelian, dacă are de ales, nu ar trimite trupe de uscat în capcana Libanului. Dar operațiunea actuală a fost diferită. Israelul a demonstrat, așa cum prea adesea s-a obișnuit să o facă, că nu este o țară cu care să glumești. Vocile nemulțumite au fost rare și catalogate

drept excentrici care pun în discuție valoarea unei "zone de securitate" care cauzează atîta durere.

Peres, cîndva un gînditor, s-a aflat într-un nou element, o prezență liniștitoare umblînd cu pași mari în ținută de război. Imaginile televizate ale primului ministru, care este și ministru al apărării, îl prezentau ascultînd raportul piloților de elicoptere. Deși ar fi prea mult a pretinde că această campanie militară a fost o idee genială în vederea campaniei electorale - pentru că, în fond, Israelul are probleme de securitate reale - este un fapt indiscutabil că ea a plătit dividende electorale.

Suspiciunile cu privire la "slăbiciunea" lui Peres au dispărut. Sloganul campaniei sale - "Un Israel puternic cu Peres" - a început brusc să sune adevărat. Televiziunea israeliană, precum cea americană în timpul războiului din Golf, a prezentat rachete ce reperau cu precizie ținte care expodau în secunde următoare. Întreaga afacere a fost o imensă mină de capital electoral - deși una care ar putea care ar putea să meargă teribil de rău dacă, de exemplu, Hezbollah își duce la îndeplinire amenințarea de a trimite recruți sinucigași în spatele liniilor israeliene.

Primul ministru și oamenii săi au avut grijă să mențină scăzut nivelul așteptărilor. Spre deosebire de lunile violente cînd Organizația pentru Eliberarea Palestinei trebuia să dispară de pe fața pămîntului, acum nu s-a mai vorbit despre "distrugerea" Hezbollahului. Ehud Barak, ministrul de externe al Israelului, comandant al armatei în 1993, a afirmat că operațiunea ar putea fi considerată un succes dacă ar oferi orașelor israeliene din nordul țării doi ani de liniște.

Dar dacă americanii reușesc să reinstaureze regulile angajamentului care a existat după 1993, pretențiile vor fi altele. Israelienii cer o interpretare mult mai strînsă - cel puțin a regulilor care obligă Hezbollahul. Ei vor o interzicere, în orice împrejurare, a rachetelor trase peste graniță. Pe de o parte, ei cer ca soldaților lor să li se permită să țintească lansatoarele de rachete katiușa, chiar dacă acestea se află în sate. Mai mult, vor să aibă dreptul de a urmări unitățile Hezbollah în afara zonei de securitate - și fără ca această urmărire să dea și Hezbollahului dreptul de a-și trimite rachetele în Israel.

Opoziția Likud cere chiar mai mult. Liderul său, Benjamin Netanyahu, își manifestă dorința ca infrastructura Hezbollah din sudul Libanului să fie "demonțată" și Siria să fie "împiedicată" să mai permită reconstruirea sa. Doi dintre apropiații lui Netanyahu, Ariel Sharon și Rafael Eitan, ambii veterani ai războiului din 1982, merg mult mai departe. Ei vor ca Israelul să-și extindă zona de securitate pînă la rîul Litani. Aceasta ar însemna fie în-

corporarea a încă 25.000 de rezidenți neprietenoși, fie împiedicarea lor (cu forța) de a se întoarce acasă, odată încetate bombardamentele. Fiecare dintre aceste scenarii evocă în mintea israelienilor coșmarul unui nou conflict în Liban. Dar Netanyahu, un expert în cazuistica verbală, a respins acest sfat, cel puțin "în acest stadiu".

Guvernul lui Peres privește dincolo de cîștigurile tactice la frontieră. La urma urmei, așa cum afirmă el și ajutoarele sale, bombardamentul a fost ordonat de lideri atașați unui proces de pace comprehensiv: adică un proces ce trebuie să includă și Siria și Libanul (o pace durabilă cu Libanul nu va fi posibilă fără pace cu Siria).

Israelul consideră că în urma acestei expediții punitive, Siria ar putea fi mai conciliantă cu privire la termenii păcii. După cum spunea Barak, "Arătăm sirienilor că sîntem pregătiți să punem în pericol anii lor de investiții în Liban". În afară de prezența militară și politică a Siriei în Liban, în jur de un milion de sirieni sînt angajați în diferite sectoare ale economiei ce renaște în Liban - iar bombardamentele susținute sînt mijlocul cel mai sigur de a alunga investitorii.

Israelul a fost încurajat de lipsa de răspuns a celor mai multe dintre guvernele arabe. Președintele Iranului Ali Akbar Rafsanjani chiar i-a telefonat omologului său libian, colonelul Muammar Kadhafi pentru a se plînge de slăbiciunea reacției la acțiunea Israelului. Apoi, pe 18 aprilie, au avut loc atît bombardarea bazei ONU, cît și atentatul terorist care poate fi legat de evenimentele din Liban: fundamentalistii egipteni ucideau 18 turiști, cei mai mulți dintre ei greci, într-un hotel din Cairo.

Primul ministru al Libanului, Rafik Hariri caută sprijin în toate părțile. Ministrul său de externe, Faris Bouez, spunea la un întîlnire de urgență a Ligii Arabe că pacea depinde de voința israeliană de a părăsi Libanul. "Cînd Israelul va promite în mod definitiv și fără echivoc să se retragă complet de pe teritoriul libanez, abia atunci Libanul va spune că există o graniță sigură". Dar va promite Israelul acest lucru? Oricum, pacea sau războiul sînt în continuare apanajul Tel Avivului.

LOUIS ULRICH (1963) - He graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

Currently, he works as Information Assistant, the International Organization for Migration. Deputy Editor of *Sfera Politicii*.

Între imperialism și democrație

ANCA IONAȘ

Tendințele imperialiste, care se fac tot mai mult simțite în ultima perioadă în Rusia nasc semne de întrebare referit la viitorul democrației în fosta Uniune Sovietică. Lumea privește spre Rusia cu sufletul la gură, cu sentimentul că de rezultatul apropiatelor alegeri prezidențiale depinde viitorul stabilității și securității continentale. Până atunci, orice declarații sau precizări despre modalitățile concrete de aderare la NATO și de integrare în UE au fost lăsate în suspensie.

După victoria comunistilor, la alegerile locale din luna decembrie, viața politică internă din Rusia a cunoscut numeroase convulsii. Criza economică fără precedent în care s-a adâncit, popularitatea de care se bucură formațiunile politice naționaliste și extremiste, tendințele imperialiste, rolul important pe care îl joacă armata în viața politică, tensiunile interne, ciocnirile violente dintre o grupare puternică, reacționară, adeptă a unei orientări autoritariste și grupul tot mai îngust al reformatorilor, promotori ai liberalismului economic și politic, limitarea prerogativelor parlamentului începând din octombrie 1993, adoptarea unei linii naționaliste în politica externă sînt fenomene care par să justifice compararea Rusiei cu Republica de la Weimar.

După sîngeroasa repriniere a mișcării secesioniste din Cecenia și linia dură naționalistă adoptată de Elțin în ultimele șase luni, politica externă a Kremlinului, pare să cunoască și ea o cotitură radicală. Să fie oare destituirea a doi dintre campionii schimbărilor democratice din Rusia – Andrei Kozîrev, ministrul de externe, și Anatoli Ciubais, ministrul economiei – justificată doar de rațiuni electorale?

Aparent, aceleași rațiuni par a justifica zelul depus de președintele rus în demascarea "spionilor străini" ce activează în Rusia sub acoperire diplomatică. Scandalul declanșat de amenințarea cu expulzarea a diplomaților britanici îi poate fi util liderului rus în conturarea imaginii sale de apărător al intereselor Rusiei, neaservit Occidentului – cum au sugerat rivalii săi comuniști.

Dar, dacă multe dintre afirmațiile și comportamentele lui Elțin pot fi motivate prin rațiuni electorale, nimic nu justifică acțiunea noului ministru de externe, Evgheni Primakov, antipatizat de Occident pentru trecutul său în KGB, de a încheia parteneriatul strategic cu China.

Posibilitatea unei alianțe între Rusia și China, extinsă spre lumea arabă, ar putea constitui o posibilă coaliție, antidemocratică, menită să concureze blocul Euro-Atlantic. Dar, dacă în vremea Războiului Rece aceasta putea fi o alianță posibilă, mai are șanse astăzi Rusia la o relație de pe poziții egale cu o mare putere?

De la paradoxurile politicii externe...

După sfîrșitul Războiului Rece, obiectivele politicii externe rusești trec prin transformări multiple și contradictorii. Inițial, Rusia intenționa ca prin intermediul relațiilor ei speciale cu Statele Unite să-și consolideze procesul democratizării.

O politică realistă ar fi urmărit, conform acestei orientări, consolidarea economică a Rusiei în schimbul renunțării la anumite teritorii. La rîndul lor, Statele Unite, erau interesate să sprijine reformele din Rusia, conștiente că datorită poziției ei geopolitice efectele unei destabilizări în Rusia s-ar simți în toate cele patru puncte cardinale. Însă, pe de altă parte, S.U.A. era la fel de interesată să penetreze vechea sferă de influență sovietică. Rusia intervine, la rîndul ei, sprijinind Serbia și Irakul, ceea ce amplifică ostilitățile din zonă.

După etapa de cooperare dintre Rusia și Occident se ajunge treptat la o izolare, justificată de Occident prin reprinierea dură de către Rusia a mișcării separatiste din Cecenia. Efectele acestei izolări se reflectă în tergiversarea acceptării Rusiei în Consiliul Europei și în Grupul celor 7.

De fapt, intervenția sîngeroasă din Cecenia pare a contribui la adîncirea separației dintre Rusia și țările democratice, îndepărtînd tot mai mult Rusia de Europa. Rusia alunecă treptat de la izolare spre o etapă imperia-

listă. Noua etapă este caracterizată de promovarea unei politici de forță, în care Rusia face uz de singura armă de care dispune: arsenalul nuclear. Tendința de a-și consolida statutul de mare putere își găsește corespondența în elaborarea unei doctrine militare care corespunde noului obiectiv, cel de a-și recupera statutul, cum observă și Zbigniew Brzezinski în *Out of Control. Global Turnoil on the Eve of the Twenty-First Century*.

Noua politică externă a Rusiei urmărește fidel impunerea ei în plan internațional, considerînd statele semnatare ale Tratatului de la Varșovia ca aparținînd zonei ei de interes vital. Unul dintre interesele ei fundamentale este ca aceste state să-și păstreze neutralitatea, evitînd să intre într-o alianță militară ostilă ei, cum este considerată a fi NATO. Conform aceleiași optici, Rusia vede în tendința de extindere a NATO o amenințare la adresa securității ei. Pentru Rusia, NATO este o alianță politico-militară alternativă la OSCE și ONU, la care nu are acces, nefiind membru.

Paradoxal, opoziției tot mai ferm exprimată de liderii de la Kremlin față de lărgirea NATO spre Est i se asociază declarațiile tot mai contradictorii și ambigue ale oamenilor politici din Occident. Un alt paradox: întoarcerea Rusiei împotriva Occidentului declanșează o politică de concesii din partea instituțiilor europene. Admiterea Rusiei în Consiliul Europei, la 28 februarie 1996, a avut loc în flagrantă contradicție cu însăși esența principiilor sale.

Spre insatisfacțiile interne

Conform analizei lui Thomas Graham, diplomat american acreditat la Moscova, spectrul vieții politice din Rusia are în centru un președinte puternic, înconjurat de o administrație numeroasă, asupra căreia nu are un control total. În spatele acestuia acționează numeroase grupuri de presiune, organizate asemenea unor clanuri, cu ramificații și tentacule care se întind pînă la nivelul guvernului. Caracteristicile acestor clanuri sînt luptele pentru preluarea controlului, purtate prin interpuși.

Apariția noilor îmbogățiți a mărit discrepanța dintre paturile sociale. La ora aceasta, majoritatea populației consideră insuportabile condițiile de trai.

Vinovată de scăderea nivelului material al vieții este, în opinia multor alegători, chiar reforma. În urma alegerilor locale din decembrie, comuniștii au obținut majoritatea voturilor, ceea ce demonstrează faptul că electoratul Rusiei a ales varianta rea pentru soluționarea crizei economice în care s-a afundat.

Deși, aparent, nimic n-o împiedică de acum înainte să aleagă calea optimă pentru a depăși impasul în care se află, nu este exclus ca, indiferent care va fi rezultatul alegerilor prezidențiale, viitorul democrației să fie în pericol. În loc să se concentreze exclusiv asupra consolidării economice, Rusia își epuizează rezervele în războiul cu Cecenia sau patronînd diferite state, considerate a face parte din tradiționala sa zonă de influență – acțiuni menite a-i consolida poziția de mare putere. Efectul, în plan intern, este sărăcirea mării majorități a populației și sporirea neîncrederii în democrație, considerată vinovată pentru eșecurile din societatea rusă. Ghenadi Ziuganov se bazează tocmai pe specularea deziluziei și neîncrederii în reformă. Pronunțîndu-se împotriva sprijinului acordat de FMI, el caracterizează condițiile puse de această instituție ca un amestec în treburile interne. Deși se afirmă ca luptător împotriva corupției, banditismului și crimei organizate, nici în acest domeniu el nu are definită o strategie coerentă, speculînd receptivitatea opiniei publice la acest subiect.

Pe acest fundal, "caragialesc", în care Ziuganov o face pe democratul față de Occident, iar Elțin joacă cu mult zel rolul naționalistului, nu mai lipsește decît întrebarea cetățeanului turmentat.

ANCA IONAȘ – She graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest (Romanian – English Department) in 1993. Her articles published since 1990 in many independent newspapers and journals reflect her interest in Romania's political, cultural and social events. She is particularly interested in the field of international relations.

Alegerile din Italia

ADRIAN NICULESCU

Victoria stângii

Celebrul "show-man" Chiambretti, la mega-concertul rock dat de Sting, de 1 mai la Roma, spunea – mai în glumă, mai în serios –, că sărbătorește împreună cu spectatorii "venirea comuniștilor la putere". Astfel de manifestări nu lasă dubii asupra adevăratelor sentimente ale unei mari părți a bazei PDS și Măslinului, în ciuda încercărilor lui Veltroni, numărul doi în ierarhie, de a face uitată componenta comunistă, majoritară.

Tocmai acestea, rezultatele, au adus, în forma lor definitivă, o mică surpriză și ceva consolare celor învinși. S-a descoperit, astfel, că datorită jocului sistemului majoritar, centrul dreapta a depășit cu circa 250.000 de voturi stînga, deși transformarea voturilor în fotolii parlamentare nu a fost pe măsură.

S-a ajuns astfel la constatarea paradoxală, cum nota, fără ironie, un editorialist de la *Corriere della Sera*, că o țară majoritar de dreapta a ales un parlament de stînga... Iată de ce sondajele făcute la ieșirea din secțiile de votare indicau în seara rezultatelor egalitatea între adversari. O clarificare n-a intervenit decît tîrziu, către dimineață, cînd s-a conturat repartitia pe locuri.

Victoria stîngii apare astfel mult mai puțin categoric decît părea inițial. 40% din electoratul italian care s-a prezentat la urne (absenții au atins un record de 18%), a votat stînga. În rezultatul votului se regăsesc toate forțele stîngii, plus "popularii" catolici. Să nu uităm că, de fapt, a avut loc o luptă între cele 16 grupări politice care compun Măslinul și cele trei grupări ce compun cele trei forțe importante ale drepte (Berlusconi, Fini, Pannella).

Distanța între stînga și dreapta nu rezidă numai în cele 250 de mii de voturi în plus ale Polului Libertății față de coaliția Măslinului, ci mai ales în acel peste 10% din sufragii acordat Ligii Nordului, apropiată de dreapta (în economie, Liga este partizana unui liberalism mai radical decît al Polului), care are un comportament politic aberant pe care, cum s-a văzut în cazul guvernului Berlusconi, nu se poate pune bază.

În rezumat, spre deosebire de alegerile din aprilie 1994, cînd stînga era dezbinată, iar Polul era unit cu

Liga, diferența dintre cîștigător – centrul dreapta – și învins – PDS – a fost mai clară decît acum. Alternanța la putere s-a realizat pe baza jocurilor de alianțe, pe fundalul unui tablou politic practic neschimbat ca numărul global de voturi obținut de fiecare tabără față de 1994.

Și în Italia s-a verificat același fenomen care l-a adus pe Clinton la putere (cu Liga în rolul lui Ross Perrot!). Clinton, votat doar de o majoritate relativă, ajunge la Casa Albă grație prezenței în cursă a unei terțe forțe, imprevizibilul Ross Perrot, care a divizat voturile "drepte tradiționale", ale republicanilor.

Berlusconi a plătit scump alianța cu Liga, iar Măslinul a evitat să încheie vreo înțelegere cu separatiștii lui Bossi. Rezultatul votului se datorează și dezorientării electoratului în raport cu așa-numita "listă înrudită" a reformatorului radical Marco Pannella.

Dacă radicalii se aliau cu Forza Italia, cum au procedat în 1994, partidul lui Berlusconi, adăugînd cele 2% ale acestora, ar fi devenit cu 22,5%, primul partid al Italiei, depășind PDS, care a obținut în alegerile din acest an 21,1%. Voturile radicale s-au risipit, Polul a ieșit slăbit, iar Pannella, pentru prima oară după 20 de ani, nu a mai intrat în Parlament.

Se adaugă eroziunea, la dreapta drepte, operată în special în dauna Alianței Naționale, de către micul partid neofascist al Flăcării Tricolore. Se pare, potrivit seriosului *Observer electoral* al Universității din Roma, că aceasta a văduvit mișcarea lui Fini, deci întregul Pol, cu nu mai puțin de 23 senatori și 34 deputați.

În sfîrșit, o problemă o pun și cele 4.900.000 de voturi nule, deși aici nimeni nu vorbește nici de fraudă, cum imediat s-ar petrece la noi... Simple chestiuni de mecanisme și aritmetici electorale, dar care, în cazul diviziunilor, costă scump.

După alegeri

Învîgătorii au propus învinșilor președinția uneia dintre Camere. Se pare că va fi Senatul, deși în Pol mulți se tem să nu fie un cadou otrăvit și, oricum, spun cei mai responsabili și mai consecvenți exponenți ai săi (majoritatea dintre aceștia, ca Giuliano Ferrara, fost deputat socialist, fost ministru și purtător de cuvînt al guvernului

Berlusconi și consilier ascultat al liderului Polului, provin din stînga berlusconiană, cea care a refuzat hegemonizarea stîngii de către PDS), este o practică de tip consociativist, demnă de vechile stări de lucruri, incompatibilă deci cu sistemul majoritar în care există o majoritate clară, care își asumă integral responsabilitatea guvernării și o minoritate care face opoziție în mod constructiv. Se pare însă că centrul dreapta, în ciuda acestor critici, ar fi orientat spre acceptarea ofertei, deși candidatul său – care sperie "Măslinul" – este un "extern" ilustru, însuși fostul președinte al Republicii, Francesco Cossiga.

Au început să apară primele crăpături în edificiul majorității. S-au descoperit, în mod oportun, tocmai acum, după alegeri, o gaură bugetară neprevăzută, de circa 15 mii miliarde lire (circa 15 miliarde dolari), în gestiunea reputat-exemplară a finanțistului Dini, fostul prim-ministru și membru al Măslinului. Nu se știe însă dacă "manevra" ce comportă tăieturi la cheltuielile sociale, nu va atinge, de fapt, 30 sau poate chiar 40 miliarde dolari... Repararea ei va reveni noului cabinet Prodi. Acesta din urmă a făcut unele declarații marelui cotidian american *Herald Tribune*, în care nu numai că anunță o politică de rigoare de 18 luni, dar mai ales se exprimă zeflemitor la adresa partenerilor săi marxști din Rifondazione Comunista. Prodi a declarat: "Rifondazione nu are alternative. Altminteri, își asumă răspunderea să dea din nou țara pe mîna drepte!". Replica lui Bertinotti, șeful comuniștilor ortodocși: "Dacă viitorul premier nu are nevoie de voturile noastre, s-o spună clar!". Tensiunea a crescut. Pînă la urmă, ambele părți au convenit: "greșeală de traducere"!

Pe fondul unei burse în continuă creștere și a unei excelente ținute a valutei naționale – dovadă a încrederii cercurilor de afaceri internaționale în noua administrație italiană (cunoscuta agenție americană Moody's, care monitorizează solvabilitatea țărilor din întreaga lume, a anunțat că, în virtutea stabilității politice – principalul factor luat în considerație de marea finanță internațională) – ce se prevede pentru Italia în următorii 5 ani, a reclasificat această țară cu o treaptă mai sus, rămînd însă încă departe de rangul ocupat în anii '80, cînd se afla la nivelul maxim. Începînd cu 1991, țara a suferit trei descalificări succesive pînă în 1993. Oricum, chiar și un pas mic înainte constituie un fapt pozitiv și, incontestabil, un succes pentru guvernul Dini, dar și o perspectivă de bun augur pentru viitor.

În virtutea bunei prestații a "popularilor" (68 de deputați și 32 senatori provin din vechea Democrație Creștină, scrie *Corriere della Sera*, din 6 mai, ceea ce

confirmă că mulți democrat-creștini se regăsesc în coaliția Măslinului), riscă să reaprindă vechile dispute, niciodată stinse: legea legalizării avoturilor, cererea ca neapărat un catolic să conducă ministerele învățămîntului, al familiei și al sănătății etc. Acum, și Papa a ajuns să ceară bani publici pentru școlile private confesionale, finanțare interzisă de Constituție...

Liga Nordului a înțeles că numai supralicînd a obținut rezultatele nesperate de la 21 aprilie. Duminică, 5 mai, Bossi a trecut așadar la o nouă etapă. "Faza federalistă a fost depășită, a spus el la un miting. Noul cuvînt de ordine este acum soluția cehoslovacă, adică despărțirea consensuală. Este un pas grav, ce a determinat pînă și Conferința Episcopală să revoce oficial documentul *non expedit* ce a condamnat în 1870 unitatea Italiei și să se transforme brusc în apărătoare a valorilor patriei unite! Pericolul secesiunii începe însă să se profileze în mod real. Dl. Bossi deja distribuie pașapoarte "padane" și uniforme "nordiste" de tip America 1860...

Continuă evoluția sinuoasă a fostului erou național, ex-judecătorul Antonio Di Pietro. După ce a refuzat să ia poziție înainte de alegeri, a tatonat ambele tabere și s-a orientat spre Măslin. Prodi l-a vrut, D'Alema mai puțin. Di Pietro ar fi dorit internele sau justiția, dar, pe bună dreptate, PDS a anunțat că și le rezervă pentru sine, ca principală forță cîștigătoare. Di Pietro nu aparține nici unei grupări din Măslin, dimpotrivă, este bănuțat chiar de simpatii de dreapta. Pînă la urmă, la insistențele viitorului prim-ministru, D'Alema a cedat, iar lui Di Pietro i s-a oferit un minister "de consolare", Lucrările publice. Singura justificare ar fi că acest minister este un receptacol tradițional al corupției.

Milano, 7 mai 1996

ADRIAN NICULESCU (1960) – He graduated from the Faculty of History from University of Bucharest and from University Paris IV, Sorbonne.

MARCUSE

sau spiritul lui 1968

Către sfârșitul anilor 60, curentul de gândire ce avea să fie cunoscut sub numele de Școala de la Frankfurt dezvoltă o critică radicală a aspectelor politice, sociale și culturale ale societății burgheze. Această denunțare a noilor forme de putere și a sechelelor trecutului fascist trebuia să exercite o influență politică decisivă asupra ideologiilor revoluționare ale Germaniei Federale. Theodor Adorno, Max Horkheimer și Jürgen Habermas transformaseră Universitatea din Frankfurt și Institutul său de cercetare socială într-un centru de gândire revoluționară pe care îl frecventau toți liderii mișcării studențești din epocă. Aceștia puteau astfel descoperi moștenirea mișcării muncitorești germane și reflecția marxistă de dinainte de război. În plus, maeștrii școlii le furnizau arme intelectuale eficiente atât contra ideologiei tehnocratice și pozitivistă a țărilor occidentale, cât și a marxismului dogmatic al țărilor din blocul răsăritean. Criticând toate autoritarismele și toate birocratismele existente, operele lor aveau să constituie soclul pe care trebuia să se ridice o nouă concepție a lumii revoluționare.

Peste ocean, mișcarea pentru drepturi civile, mișcările studențești ce vizau atât angajarea în Vietnam și neadekvarea *establishment*-ului la noile coordonate politico-sociale ale unei generații, își găsea unul dintre principalii inspiratori și profeți ai Noii Sfinți, pe atunci *in statu nascendi*, în Herbert Marcuse.

Marcuse s-a născut la Berlin, în 1898, într-o familie bogată de evrei asimilați, ca de altfel cea mai mare

parte a membrilor Institutului. În 1919, după asasinarea Rosei Luxemburg și revoltat de trădarea proletariatului german, Marcuse va părăsi partidul social-democrat în care intrase cu doi ani înainte. După eșecul ulterior al revoluției germane va abandona total politica și va începe studiile universitare la Berlin și Freiburg, unde va fi studentul lui Husserl și Heidegger, ambii având o influență considerabilă asupra gândirii sale. Prima sa carte, publicată în 1932, *Ontologia lui Hegel și teoria istoricității*, purta marca inconfundabilă a mentorului său, Heidegger. Dar înainte ca Heidegger să-l ia ca asistent, raporturile lor au devenit tensionate, un rol hotărâtor jucându-l divergențele politice dintre studentul de orientare marxistă și maestrul din ce în ce mai conservator. Și tot în 1932, la recomandarea lui Husserl, Max Horkheimer îl primește la Institutul de Cercetări Sociale din Frankfurt, cel ce avea să devină cunoscut ulterior sub numele de Școala de la Frankfurt.

O maturizare lentă a pregătit operele ce au caracterizat acțiunea sa filosofică și politică. Avea 58 de ani când a publicat *Eros și civilizație*, prima sa carte cu adevărat "marcusiană", 66 de ani când apărea *Omul unidimensional*, manifest al "teoriei" sale "critice". În 1936 publică, împreună cu Theodor Adorno, *Studii asupra autorității și a familiei*. 39 de ani mai târziu, ultima sa carte, *Dimensiunea estetică* (1977) va rămâne foarte marcată de gândirea lui Adorno. Fidelitatea este una dintre trăsăturile lui Marcuse. El datorează mul-

te dintre ideile sale centrale lui Horkheimer și, la începutul lucrării sale *Eros și civilizație*, menționează această datorie filosofică și prietenească: "Cît privește poziția mea teoretică, sînt îndatorat prietenului meu, profesorul Max Horkheimer, și colaboratorilor săi de la Institutul de Cercetare Socială din Frankfurt".

La Frankfurt, apoi la New York și din nou la Frankfurt, după război, Institutul a fost, contra nazismului, apoi contra "totalitarismului" capitalist, locul unei rezistențe intelectuale fondată pe analiza unei noi tehnocrații culturale.

Obsedat, ca și prietenii săi, de a ști ce forță împinge grupurile și indivizii umani către alienare în dictatura politică sau tehnocrată și ce principiu istoric al morții îi îndepărtează de eliberarea lor, Marcuse dă refuzului o formă care îi este proprie. La el, "marele refuz" animă fără încetare reperarea a ceea ce instigă, în faliiile sistemului nostru, o mișcare revoluționară. În această privință, intenția sa este mai politică decît cea a lui Horkheimer. Etica refuzului nu are pentru el sens decît într-o alianță, teoretică și practică, cu forțele transgresiunii și ale eliberării. "Gîndirea" sa "critică" nu încuviințează observația. Ea caută, neobosită și lucidă, punctele orizontului social de unde așteaptă ceea ce vine de la altul. Forța lui Marcuse rezidă în această tenacitate de a repera indiciile revoluționare.

Dacă, din experiența nazistă, Marcuse deprinde lecția șocantă pentru cei mai mulți dintre marxștii ortodocși, că clasa muncitoare, ma-

nipulată de tehnocrație, nu mai constituie resortul revoluției, el nu renunță să caute alte puncte de manifestare. Dar, prin aceasta, el bulversează o anumită strategie a revoluției. Studiarea lui Freud, în SUA, îi furnizează în același timp o altă posibilitate de a analiza procesul civilizator ca proces represiv și, printr-o răsturnare a opticii freudiene, posibilitatea de a găsi în Eros, principiul plăcerii, o forță subversivă capabilă de a învinge principiul realității. Freudismul devine astfel, în mâinile lui Marcuse, mijlocul de a elabora criteriile mișcărilor revoluționare și de a dezvolta elemente ce au rămas inerte în opera tînărului Marx și care se refereau la "emanciparea simțurilor". Sesizate în implicarea lor mutuală, colectivul și individualul apar astfel drept cîmpul de conflict dintre etica muncii, originea sistemului tehnocratic și eliberarea existenței, principiul altei vieți sociale. Concepție care își găsește expresia în *Eros și civilizație*.

Această lucrare a lui Marcuse organizează o nouă topografie freudomarxistă a teoriei și practicii revoluționare. Esențial rămîne gestul unei gîndiri care judecă și "condamnă" realitatea. "Adevărul" – sau discursul – se insinuează în ceea ce este ca o contestație în numele a ceea ce ar trebui sau ar putea fi și ca deschidere a posibilității în ordinea faptelor stabilite. Această filosofie este, prin urmare, o teorie a însuși rolului filosofiei. Ea nu produce un loc definit prin rațiune, care ar fi cel al ordinii sau al existenței. Ea rămîne relativă la situațiile socio-politice în interiorul cărora se exercită analiza ce decelează spații de joc în totalitarismul politic sau tehnocratic; ea este revoluționară și nu metafizică, are o formă poetică și nu utopică.

Hotărîta să descopere mișcările și solidaritățile sociale care pot da un înveliș istoric luptei contra alienării unidimensionale, această prac-

tică filosofică de analiză a putut trece drept "romantism revoluționar". Ceea ce nu înseamnă însă că, deși relativ minoră în comparație cu producțiile intelectuale ale altor reprezentanți ai Școlii de la Frankfurt, opera marcusiană ca atare și implicațiile ei în spațiul acțiunii sociale nu și-a aflat locul într-o istorie rafinată și subtilă a marxismului antidogmatic de la sfîrșitul secolului XX.

Cătălina ULRICH

▼ Refuzul libertății

Herbert Marcuse este cunoscut ca unul dintre gînditorii care au încercat să concilieze domenii diferite din interiorul filosofiei sau chiar domenii din interiorul filosofiei cu altele din afara acesteia. Astfel, încă din 1928, după ce a asimilat analiza marxistă a societății occidentale și analiza heideggeriană a ființării umane, el a elaborat lucrarea *Contribuții la o fenomenologie a materialismului istoric*. După ce se stabilește în SUA (1937), Marcuse experimentează o altă conjuncție: cea a psihanalizei cu marxismul, de unde va rezulta studiul *Eros și civilizație*, (1955), studiu care face și obiectul discursului de față. Alături de *Omul unidimensional. Studii asupra ideologiei societății industriale avansate* (1964), *Eros și civilizație* este lucrarea cea mai cunoscută a lui Marcuse, deși opera lui este destul de vastă (*Sfîrșitul utopiei – 1967, Spre eliberare – 1969, Contrarevoluție și revoltă – 1970, Permanența artei – 1973, Dimensiunea estetică – 1979* sînt alte cîteva titluri).

În acest studiu*, Marcuse, fiul risipitor al fenomenologiei, elevul lui Husserl și al lui Heidegger, ne oferă

* Herbert Marcuse, *Eros și civilizație*, București, Editura TREI, 1996.

convingerea sa că psihologia freudiană conține în sine o teorie socială; el nu mai vede granițe între psihologie și filosofia politică și socială fiindcă, la o cercetare mai atentă, problemele psihologice se transformă în probleme politice, procesele psihice sînt absorbite de funcția individului în stat, de către existența sa publică.

Ideea acestei lucrări este simplă: lupta pentru existență, lipsurile îi învață pe oameni că nu își pot urma liber plăcerile firești și, ca atare, ei trebuie să accepte dispozițiile societății care le asigură supraviețuirea. Pentru aceasta, societatea le direcționează energiile instinctuale dinspre activitatea sexuală spre acțiune și muncă. Marcuse arată că, în concepția lui Freud, civilizația nu este decît constrîngerea, reprimarea existenței biologice a omului. Această constrîngere devine, paradoxal, premisa progresului omenesc. Instinctele omului, lăsate libere, ar fi distructive, ar fi satisfacerea oarbă ca scop în sine, în orice moment, libertatea ar însemna distrugerea civilizației.

Astfel, sub influența realității exterioare, tendințele animalice se transformă în instincte umane, "omul-animal devine ființă umană" (p. 30). Această schimbare este, pentru Freud, transformarea principiului plăcerii în principiul realității și reprezintă cel mai important eveniment traumatic în dezvoltarea omului, atît la nivelul speciei, cît și la nivel individual. Filogenetic, trauma își face apariția în hoarda primordială, cînd tatăl primordial deține monopolul puterii și plăcerii și impune restricții pentru fiii săi. Ontogenetic, apare în copilăria timpurie, supunerea față de principiul realității fiind impusă de către primii educatori. Supunerea este reproducă permanent, individual și general, transmisă din generație în generație.

Am văzut că progresul și civilizația au la bază energia instinctuală transformată în muncă. Marcuse a-

mintește însă ideea lui Freud după care munca îi este neplăcută omului, este dureroasă și, prin urmare, trebuie impusă, fiindcă omul nu și-ar utiliza niciodată energiile interioare acolo unde nu poate obține plăcere. Din acest moment, munca – afirmă Marcuse – devine o alienare, ea căpătând o formă independentă de el ca individ și, oricât de just și rațional ar fi organizată ea, nu poate fi niciodată un domeniu al satisfacerii și libertății. Prin urmare, societatea dominantă a trebuit să-și apere valorile legate de productivitate și muncă prin respingerea sistematică a plăcerii și satisfacerii. Astfel, Prometeu este eroul-arhetip al principului realității, în timp ce Pandora, ce reprezintă sexualitatea și plăcerea, este blestemul, neproductivitatea. Un Orfeu, arhetipul poetului eliberator și creator, și un Narcis, model al frumuseții și contemplării, nu au putut deveni eroi culturali ai lumii occidentale pentru că ei reprezintă revolta împotriva culturii fondate pe efort și dominație, pentru că ei sînt imaginea bucuriei ce amintește de o lume care nu este stăpînită și controlată, de o lume în care Erosul se poate descătușa. Întreaga filosofie occidentală, însă Marcuse, a dezvoltat ideea unei rațiuni ordonatoare și stăpînitore, opusă oricărei atitudini legate de principiul plăcerii, opusă "iraționalului" ce trebuie cucerit și stăpînit.

Citîndu-l din nou pe Freud, Herbert Marcuse arată că există o zonă psihică chiar pe plan conștient, în care omul are parte de un strop de libertate în această goană către productivitate și progres: imaginația, reveria, fantasma. Este o zonă care preconizează reconcilierea fericirii cu rațiunea. Influențele ei se recunosc mai ales în artă, care devine astfel o replică la ordine și rațiune, devine antecamera libertății, "pămîntul făgăduinței". Marcuse recurge acum la câteva postulate

schilleriene vizînd la o civilizație non-represivă: arta poate fi drumul către libertate, iar "statul estetic" ar putea fi adevăratul stat al libertății. Autorul nostru este pregătit acum să pășească pe terenul utopiei, această vale a plîngerii în paradisul filosofiei: eliberarea ar putea veni la nivelul cel mai înalt al civilizației, după ce cultura și-a îndeplinit opera și a creat omenirea care-ar avea șansa să fie liberă. Pentru aceasta e nevoie de o auto-sublimare a sexualității, e necesară o transformare a sexualității în Eros. Sexualitatea poate crea relații umane civilizate, fără a fi supusă represiunii pe care civilizația actuală a impus-o instinctului. Pe de altă parte, și munca trebuie să devină satisfăcătoare în sine. Condițiile sociale fiind modificate, așa ceva ar deveni posibil. Și utopia lui Fourier are ca punct central ideea unor relații libidinale de muncă, transformarea muncii în plăcere.

Impactul concepției marcusiene, în întregul său, asupra cititorului e puternic: remarcă aproape cinică, violentă, că în această lume nu există libertate, că societatea în care trăim ne refuză libertatea și că tot ce sîntem noi astăzi este rezultatul acestui refuz, ne lasă perplecși. Însă, acest punct de vedere reprezintă un reper notabil pentru înțelegerea evoluției sociale și politice a omului. Perspectiva freudo-marxistă, în general, reprezintă astăzi un pilon în exegeza acestei evoluții.

Marius DOBRE

▼ Tranziția post-comunistă în România – o provocare?

Revoluțiile din 1989 care au avut loc în Europa Centrală și de Est pot fi considerate ca evenimente istorice

de importanță capitală pentru configurația ulterioară a continentului european. Ele au adus după sine numeroase schimbări la nivel macro- și micro-social, politic și economic. Schimbările generate nu au fost prevăzute de nimeni, luînd prin surprindere pe toată lumea, atît elitele, cît și masele.

Din 1989 încoace, sîntem deja obișnuși să înțîlnim în diverse contexte termenul de tranziție: tranziția la un sistem politic democratic, tranziția la economia de piață, tranziția de la un mod de structurare a societății la altul. Numai că tranziția post-comunistă se dovedește a fi mult mai dificil de analizat, ea presupunînd un proces foarte complex, în care sînt incluse o mulțime de variabile și o mulțime de necunoscute.

În același timp, se poate constata că atunci cînd se vorbește despre tranziție se au în vedere mai mult structurile instituționale și organizatorice (cele politice, economice, juridice) și mult mai puțin componentele *soft* (Piotr Sztompka, 1993), adică ale factorilor umani, ale relațiilor interpersonale. Se are prea puțin în vedere faptul că schimbările nu se produc numai la nivel instituțional, ci și la nivelul mentalităților, al obișnuințelor culturale, al culturii civice. Fără a minimaliza rolul construcțiilor de tip teoretic, este important să ne punem întrebări care vizează nu numai instituțiile democrației, ci și modul în care acestea sînt recepționate și internalizate de către masa publicului.

Pentru a înțelege cum se mențin oamenii pe linia de plutire în mijlocul unor transformări turbulente trebuie să deținem măsuri valide și fiabile despre cum fac față aceștia unor astfel de situații, în care schimbările au înlocuit stagnarea.

Sondajele de opinie au un rol unic de jucat în Europa de Est, deoarece înainte de prăbușirea regimurilor comuniste nu era posibil să fie realizate investigații cu privire la

condițiile economice și politice așa cum sînt ele realizate în mod curent în societățile deschise.

Din păcate, încercările de pînă acum de a explica tranziția prin intermediul acestor instrumente de măsurare nu s-au dovedit a fi prea convingătoare. Politicieni și jurnaliști declară că încrederea lor în sondajele de opinie este deosebit de scăzută, acestea ne reprezentînd un punct de reper al vieții politice și sociale românești.

Volumul* semnat de profesorul Dumitru Sandu vine însă să contracizeze aceste opinii. Avînd la bază un material documentar impresionant (au fost folosite trei fișiere de date – "Atlasul Social al României" al Centrului de Sociologie Urbană și Regională, din 1991, fișierul realizat de SOCIOBIT în 1993 pentru Research Office of USIA și fișierul COMALP, realizat de Catedra de Sociologie din cadrul Universității București în 1995), lucrarea se constituie într-o tentativă de a explica schimbările ce au loc în România din perspectiva a trei teme majore ale controversei sociale: *reforma* (privită din perspectiva democrației și a economiei de piață), *alegerile politice* (explicate prin opțiunile politice și încrederea în instituții), *alegerile prezidențiale* (privite din perspectiva migrației).

Atît pentru descriere, cît și pentru explicare au fost folosite concepțe bine structurate, cum ar fi: *temele sociale, resursele, valorile, atitudinile, satisfacția, definirea situației, spațiile sociale*.

Alegerea temelor este justificată în primul rînd prin faptul că acestea au în comun caracteristica de a fi relevante pentru întregul social. Analiza are ca temă centrală reformismul ca atitudine față de adoptarea valo-

* Dumitru Sandu, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, București, Editura STAFF, 1996.

rilor și instituțiilor democrației și a economiei de piață liberă, pentru că o astfel de atitudine presupune raportarea la o temă socială cu componente politice, economice, culturale și sociale.

Tranziția post-comunistă este analizată prin: tipuri sociale diferite, drumul acestora în spații sociale diferite, tentativa acestor tipuri sociale de confruntare cu reforma, partidele politice, instituțiile, problemele și comunitățile locale.

Autorul consideră sociologia tranziției drept una a crizei, a anomiei, pentru că ea presupune discontinuitate atît cu trecutul, cît și cu viitorul. Analizele sociologice de pînă acum s-au concentrat în special asupra statului, a partidelor și a VIP-urilor politice. Dar, dincolo de acestea, există o realitate la fel de puternică, cea dată de mentalități, de tipare colective latente care structurează viața socială și culturală spontană. Drumul către o societate deschisă trece obligatoriu prin mentalități deschise. De aceea, analiza se concentrează pe sectorul spontan al vieții sociale, pe comportamentul electoral și nu pe structura partidelor politice.

Tranziția post-comunistă nu poate fi înțeleasă fără a recurge însă la tipurile și valorile sociale care au precedat-o, adică la cele din perioada comunistă. Autorul recurge la următoarea clasificare a tipurilor sociale ale socialismului real, așa cum reiese ea din sociologia difuză a simțului comun: *nomenclaturistul, contestatarul, activistul și specialistul*.

Profilul de relații sociale este dat de relațiile dintre grupările sociale formate din combinarea tipurilor de mai sus.

Tipurile sociale ale tranziției sînt date de condiționările dominante la nivel individual-familial, generînd trei tipuri de capital:

- *uman* – caracterizat prin a ști;
- *simbolic* – caracterizat prin a crede;

- *social* – caracterizat prin a fi;
- *material* – caracterizat prin a avea.

Reformismul se constituie ca o definire a situației sociale. Modelul teoretic susține că indivizii intră în procesul de reformă cu resurse și valori diferite, care sînt legate de statutul social, de mediul de rezidență, autorul definind valorile ca strategii generalizate de acțiune.

Analiza datelor conduce la următoarele concluzii: funcție de resurse și valori, tranziția este definită fie optimist – ca *șansă*, fie pesimist – ca *pericol*. Reformismul este susținut prin *resurse ideatice* ca educația, consumul cultural de elită, și prin *resurse materiale*, prin modernitate individuală, prin medii de viață neproblematică, cu grad ridicat de dezvoltare.

O observație deosebit de importantă o constituie faptul că mentalitatea urbană este structurată hotărîtor pe educație, în timp ce pentru mediul rural, problemele sociale locale se constituie în factori specifici de structurare a reformismului.

Gradul de complexitate al analizei crește prin introducerea noțiunii de *complex cultural al reformei* (COREF). Acesta se definește ca un set de modele de alegere și așteptare care structurează opiniile și comportamentele populației în confruntarea cu marile provocări ale tranziției postcomuniste. Din această perspectivă, el apare ca un întreg în care atitudinea față de schimbarea societală – democratizare, dezvoltare a economiei de piață, reconstrucție a statului de drept – este puternic corelată cu strategiile individuale de răspuns la schimbare și cu așteptări difuze, de tipul optimismului sau încrederii interindividuale. De asemenea, datele mai indică faptul că reprezentările asupra privatizării au o relativă autonomie în raport cu cele referitoare la pluripartidism, ceea ce conduce la premisa conform căreia

cele două tipuri de atitudine sînt de fapt componente ale aceleiași atitudinii față de reformă, dar cu o relativă autonomie.

Este important de notat faptul că există o controversă socială mai ales în raport cu temele economiei de piață și mai puțin în raport cu temele democrației, această controversă fiind legată de tipul de situație socială în care trăiesc oamenii. COREF este generat de matrice cauzale complexe, formate din patru tipuri de spațiu social: de status (caracterizat prin resurse materiale și ideatice mari, în condiții de mediu sărac), deschis (caracterizate de resurse de status mari, în condiții de mediu bogat – "bogați în zone bogate"), comun (caracterizat de resurse de status și de mediu ecologic apropiate de media pe eșantion) și închis (caracterizat de resurse de status reduse, în condiții de mediu sărac – "săraci în zone sărace").

În 1992 au circulat sintagme conform cărora "opoziția ar fi pierdut pe mîna ei" sau "alegerile au fost furate". De atunci prea puțin s-au mai luat în considerare rezultatele alegerilor din septembrie 1992. Capitolul "Votul ca relație de încredere" se constituie în prima analiză amănunțită a electoratului românesc, pornind nu de la speculații jurnalistice, ci de la date de sondaj valide și fidele. Din păcate, spațiul nu ne permite o descriere mai pe larg a analizei, dar trebuie menționat faptul că votul se definește în primul rînd ca o relație de încredere față de partidul politic ales și de neîncredere față de cele respinse. El este atitudine față de schimbare, față de reformă. Votul presupune o definire pozitivă sau negativă a situației. Analiza diacronică realizată demonstrează faptul că votanții pentru putere și, în bună măsură, indecizii devin tot mai reticenti în raport cu reforma, iar cei care susțin opoziția trec de la un reformism parțial la unul generalizat.

Simpatizanții partidului la putere sînt orientați negativ în raport cu reforma și pozitiv în raport cu contextul social general. Un profil exact o pus apare la simpatizanții partidelor istorice – valorizare pozitivă a reformei și pesimism personal și societal. Modificarea atitudinilor nedeciziilor se poate face prin, probabil, schimbarea situației în care trăiesc, ei fiind mai puțin sensibili la mesajul de tip democrație și economie de piață.

Analiza cauzală realizată de autor relevă faptul că dintre resursele ideatice, educația este importantă în alegerile parlamentare, în timp ce problemele locale sînt mai relevante pentru alegerile prezidențiale. Mai trebuie reținut faptul că președintele este ales mai mult de comunități, iar parlamentarii de către persoane; candidatul opoziției a fost susținut de mediul urban, iar cel al puterii de cultura sărăciei din mediul rural, iar complexul de interese și valori asociat cu populația maghiară din România a dus la susținerea candidatului opoziției.

Cîmpul electoratului românesc prezintă, în opinia autorului, o structură cvadrupolară, cu trei nuclee (un nucleu al puterii, un nucleu al opoziției istorico-liberale și unul etnicist), cărora li se adaugă nebuloasa indeciziilor, care în 1995 era extrem de ridicată – aproximativ 40%.

Schimabrea socială poate fi înțeleasă și explicată și prin intermediul migrației, privită ca strategie de viață ce influențează semnificativ structura mentalităților și, deci, a orientării față de reformă.

COREF trebuie privit și din perspectiva regiunilor istorice ale țării, pentru că acestea sînt unități relevante pentru diferențierea vieții culturale în România. Județele nu sînt unități strict administrative, ceea ce a permis interpretarea sociologică a relațiilor statistice, fiind evidențiate trei structuri fundamentale ale struc-

turării ariilor culturale: modernitatea grupală sau socială, modernitatea demo-culturală, și compexul cultural de cîmpie versus complexul culturii colinare.

În concluzie, se poate spune că analiza propusă de profesorul Dumitru Sandu și-a atins obiectivele. Volumul se constituie într-o explicație profundă și amănunțită a schimbărilor din România postcomunistă. Folosind analiza datelor de sondaj, lucrarea se constituie într-un adevărat ghid pentru cititorul interesat de explicarea provocărilor tranziției. Beneficiind de un material documentar impresionant (volumul este împințit cu tabele și scheme care susțin grafic explicațiile teoretice), lucrarea poate fi folosită nu numai de sociologi și studenții la sociologie, ci și de jurnaliștii sau politicienii care își propun să înțeleagă tranziția nu numai din perspectiva ideologiilor, ci și a reacției maselor la schimbările post-comuniste.

Oana-Valentina SUCIU

▼ Platon sau arta de a fi minoritar

A citi printre rînduri, a vîna orice ambiguitate, orice posibil mesaj, devenise pentru o parte a intelectualității românești spre sfîrșitul anilor '80 o îndeletnicire ce se apropia, prin voluptatea căutării sensurilor ascunse, de cea a kabolistului medieval. Pe măsură ce regimul devenea tot mai paranoic, uzul ambiguității căpăta un sens mai mult terapeutic, fără ca autorul s-o știe sau s-o dozească întotdeauna. Pînă să ajungă la filtrul cenzurii sau al hermeneuticii contextuale a cititorului, mesajul avea să treacă însă, pentru a putea supraviețui în cît mai multe exemplare tipărite, și prin grila cenzurii întregă.

Pe lîngă descifrarea mecanismelor instituției cenzurii, ar fi util de aflat cum este transmis mesajul minoritar al autorului prin intermediul scriiturii, mai ales într-o societate relativ liberă.

Pentru satisfacerea curiozității noastre, Andrei Cornea ne oferă cu mult mai mult decît atît, cartea* sa orientîndu-ne spre înțelegerea răspunsului adaptativ al Autorului într-o societate în general ostilă transmiterii altor idei decît cele intrate în uzul comun. Temele și strategiile comune filosofiei lui Platon ne sînt propuse drept modele de camuflare și eficiență comunicațională, iar societatea ateniană din anii imediat următori condamnării lui Socrate – drept cetate ambiguă, democratică și suspicioasă în același timp. Importanța lucrării în contextul unei "tranziții" prelungite este ușor de descifrat de cititorul obișnuit și datorită stilului ușor, plăcut, parte de altfel a "strategiei de învățare". Lucrarea poate constitui, de altfel, oricînd un tratat autonom pentru uzul sociologiei, pragmaticei, istoriei filosofiei, artei și culturii, politologiei, din a căror perspectivă cartea poate fi "reconstituită" integral.

Platon, minoritar pentru că era filosof, și încă și mai mult prin faptul că încerca să cîștige adepți, și-a modelat mesajul scris pentru a trece de prejudecata cetății, tip de cenzură uneori mult mai eficient decît cel formal, al instituțiilor birocratice din secolele următoare. Numai odată cu înțelegerea contextului social și psihologic trecem cu succes de premisa decodării a ceea ce voia, a ceea ce putea și a modului cum reușea să transmită ideile întemeietorului Academiei, idee ce a slujit de altfel nașterea pragmaticei moderne.

* Andrei Cornea, *Platon, filosofie și cenzură*, București, Editura Humanitas, 1995.

Referindu-se la ceea ce Platon și scriitorul minoritar în cetate pot spune, Andrei Cornea ne propune grila contextuală, cenzura interioară și uzul virtuții, fie ea din tărîmul politicii, artei sau culturii în sens larg, după obiceiul locului. Autorul inteligent ar trebui să cunoască obiceiul cetății și să-și folosească talentul după cum cetatea îl poate înțelege.

Cheia *situării corecte* este dată pentru comportamentul politic de clasificarea pe care Platon o face modului în care poate fi condusă cetatea. Pentru marele filosof antic, era important de aflat beneficiul pe care cetatea îl poate avea din conducerea unui grup și, în cele din urmă, din conducerea celor mulți. Pentru vremurile tulburi sau cînd cei din fruntea cetății sînt sub presiune, în folosul locuitorilor ar fi, în primul rînd, considerarea democrației drept cel mai de dorit lucru, și abia în ultimul rînd regalitatea – devenită în fapt tiranie.

Dincolo însă de faptul că exercițiul propus se referă la o realitate politică îndepărtată de realitatea românească, se observă și în spatele democrației ateniene de tip direct dominația unor reguli incerte, slab definite, a capricioaselor "voci ale lumii". Insist asupra consecințelor politice ale cenzurii contextului întrucît în acest plan, pentru A. Cornea, scriitura artistică și filosofică pare a suporta același tip de situație. Acestea vor fi fost răspunsuri adaptative în spațiul balcanilor, după cum virtutea politică ar fi fost încălcarea la timp a cuvîntului dat de Antonescu lui Hitler. În plan cultural, incertitudinea pare să aibă mai mult încă virtuți adaptative. Platon nu ar fi reușit să transmită altfel ceea ce pare a fi tema centrală a iubirii homosexuale pentru Socrate, scriitorului contemporan fiindu-i necesară camuflarea și cu ajutorul tehnicilor antice. Demonstrația cea mai bună este

chiar supraviețuirea scrierilor filosofului antic.

Folosirea incertitudinii ca strategie de cucerire a cititorului, a majorității de către minoritar, este o bună soluție atunci cînd societatea este mai puțin tolerantă sau capricioasă. Dar, pentru că autorul nu poate conta niciodată pe bunul cititor, folosirea "lătușului" este o strategie utilă oricînd.

Nu același lucru se poate spune, ne sugerează scriitorul român în special în publicistica apărută în revista 22 (o selecție a acestora a apărut sub titlul *Mașina de fabricat fantasme*, ed. Clavis, 1995) și în incitantul număr, din 3-9 noiembrie 1995, despre teritoriul "moale", incert al politicianului practicat la noi după 1989. Ceea ce înainte era cea mai bună soluție devine, în noul context românesc, cea mai sigură soluție de inadaptare în aria de preocupare occidentală.

Noua situație socială ar trebui să aibă la bază distincțiile "tari, riguroase, categorice", contururile clare, geometrice, ce nu lasă loc interpretărilor personale. Partenerul social ia locul în acest spațiu "cunoștinței".

Cum însă omul este o ființă ce își fixează mai întîi scopurile și apoi calea, fiind nu atît rațional, cît raționalizator, după cum ne reamintește A.C., ne întrebăm dacă nu cumva "raporturile formalizate" dintre oameni sînt întotdeauna o bună adaptare într-o societate ce se dorește prosperă și dreaptă și uneori chiar pornește pe această cale. Dacă aceasta este "calea regală", și este, urmînd sugestia marelui filosof al antichității, tot aici am găsi, într-o dorință de total acord social sau printr-o prea mare dragoste de simetrie, tentația celei mai imature căi, care este totalitarismul. Tentație prezentă, uneori, în forme camuflate și în societățile democratice.

Grila marelui filosof funcționează încă!

Pentru structura și strategia camulfării ne este prezentată forma de comunicare cu cea mai mare încărcătură socială și psihologică, cea mai adânc personalizată și contextualizată – dialogul. Atât doar că sistematic îi este demontat puternicul mecanism de a prezenta ceea ce este aici și acum pentru a fi transformat în oriunde și oricând. Strategia perfectă a întoarcerii pe dos, a ascunderii prin pasarea responsabilității pe umerii participantului la dialog, care este cititorul.

Grila de lectură a lui A. Cornea oferă în fapt calea exemplară pentru minoritarul autor de a cuceri cititorul majoritar.

Nicolai MARDAR

▼ O lucrare depășită, dar actuală

Problema de istorie universală care a generat cea mai amplă bibliografie este cel de-al doilea război mondial. Numărul studiilor, articolelor, monografiilor, sintezelor, edițiilor de documente și memoriilor tipărite în cele cinci decenii scurse de la încheierea marelui conflict este de ordinul zecilor de mii.

Spre deosebire de această explozie bibliografică înregistrată pe plan internațional, în istoriografia română din perioada regimului comunist lucrările consacrate marii conflagrații din anii 1939-1945 și participării României la această încheiere au fost puțin numeroase, incomplete (de regulă, campania armatei române în Est a fost trecută sub tăcere) și apăsat de interpretările politice de rigoare. Deși România a fost singura țară din Pactul de la Varșovia unde s-a scris încă din 1981 despre protocolul adițional secret al Pactului Molotov-Ribbentrop, a cărui e-

xistență era vehement dezmințită la Moscova (recunoașterea a venit abia în 1990), curajul autorităților de la București s-a oprit aici. Este semnificativ pentru poziția regimului Ceaușescu în problema participării României la războiul din Est că ea nu a fost tratată decât de două ori în istoriografia noastră militară: prima dată în 1979, în *File din istoria militară a poporului român* (vol. 5-6), în contribuții al căror titlu camufla de fapt conținutul (de exemplu în studiul "Intensificarea luptei de rezistență în România împotriva fascismului și a războiului hitlerist pe timpul campaniei din a doua jumătate a anului 1942 și primele luni ale anului 1943" erau tratate operațiile militare de la Cotul Donului și Stepa Calmucă); a doua oară în 1989, în monografia *România în anii celui de-al doilea război mondial* (3 vol) și în volumul 6 din *Istoria militară a poporului român*, în care campania armatei române în Est este redusă la minimum și înecată în relatări ale operațiilor militare din... Oceanul Pacific și Africa de Nord. Tratatul războiului din Est în istoriografia română în anii regimului comunist a constituit un barometru al relațiilor româno-sovietice ce ar merita o analiză aprofundată.

În timp ce istoriografia oficială urma directivele P.C.R., un pasionat al istoriei – Constantin I. Kirilescu (1876-1965) – întocmea lucrarea *România în al doilea război mondial*, definitivată în 1956. Deși doctor în biologie, el este autorul unei lucrări devenită clasică, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, apărută în România în trei ediții și rămasă până astăzi cea mai bună sinteză asupra problemei.

Cu aceeași bogăție de informație și cu aceeași rigoare în analiză, Constantin Kirilescu s-a angajat în elaborarea noii sinteze fără să aibă însă, de astă dată, certitudinea că ea

va vedea lumina tiparului. Izvoarele de informație le-au constituit lucrările de specialitate accesibile autorului, relatările unor personalități politice și militare implicate în evenimente și propriile amintiri. Raportată la stadiul cunoștințelor din anii 1940-1950 despre al doilea război mondial, contribuția lui Constantin Kirilescu este remarcabilă. De-ar fi apărut îndată după ce a fost scrisă, cartea ar fi devenit în scurt timp lucrarea de referință pentru istoria României în anii celui de-al doilea război mondial. Dar, cum ar fi spus Constantin Noica, "n-a fost să fie". Paginile scrise de biologul istoric s-au integrat firavei literaturi de sertar din perioada regimului comunist din România.

Oricât de intens a fost efortul de documentare al autorului, interpretarea lui se resimte de pe urma absenței unor informații care, fie nu erau cunoscute la acea dată, fie nu i-au fost accesibile. Un singur exemplu: în legătură cu vizita lui V.M. Molotov la Berlin (12-13 noiembrie 1940) autorul își întemeiază analiza pe datele oferite de proclamația lui Hitler, din 22 iunie 1941, și pe broșura sovietică *Falsificatorii istoriei*, ceea ce este, evident, cu totul insuficient pentru a descifra sensul exact al conversațiilor liderului sovietic cu Hitler și Ribbentrop, conversații în cursul cărora pretențiile sovietice au fost atât de mari, încât ele l-au confirmat pe Hitler în intenția de a ataca în primăvara anului următor U.R.S.S.

Pentru a împlini aceste lacune s-a apelat la un specialist de bine-meritată recunoaștere – Gheorghe Buzatu – care, în aproape 800 de note, s-a străduit să aducă la zi informația prin semnalarea edițiilor de

* Constantin C. Kirilescu, *România în al doilea război mondial*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995.

texte și a contribuțiilor semnificative, precum și prin explicații asupra persoanelor și evenimentelor evocate. Acest *aggiornamento* bibliografic și informativ are însă o valoare relativă: el nu poate, desigur, corecta un raționament întemeiat pe datele accesibile până în 1956 și nici nu poate explica în notele de la finele volumelor știrile și interpretările oferite de literatura recentă de specialitate. Era necesară, atunci, tipărirea acestei lucrări vădit depășită de deceniile de investigație care i-au succedat întocmirii ei? Răspunsul nostru este categoric afirmativ. Mai întâi, publicul românesc trebuie să cunoască această meritorie lucrare care, dincolo de limitele impuse de timp, se dovedește totuși a fi superioară tuturor lucrărilor pe această temă apărute în anii regimului comunist. În al doilea rând, deși după decembrie 1989 lucrările consacrate participării României la cel de-al doilea război mondial s-au înmulțit, nu exista totuși o lucrare de sinteză asupra acestei probleme. *Last but not least*, lucrarea lui Constantin Kirilescu se cuvenea tipărită pentru exemplarul spirit de obiectivitate în care a fost scrisă, spirit exprimat în aceste rânduri admirabile: "M-am ferit... de învechitul păcat al supra-prețuirii meritelor noastre, de la tănuirea ori acoperirea greșelilor sau vinilor de care ne vom fi făcut culpabili, ca și de la subprețuirea adversarului, fie că el a fost rusul – în prima parte a războiului, fie germanul ori ungerul, în cea de-a doua parte a lui. Nimic mai fals, mai disonant, mai certat cu spiritul științific decât tendința de a preamări calitățile, virtuțile și faptele conaționalilor și a nega – până la atitudini și expresii injurioase – pe cele ale adversarului". Cum, din păcate, abordările istoriei naționale, de tipul celor incriminate de Constantin Kirilescu sînt frecvente în istoriografia noastră

post-decembristă, chemarea autorului la obiectivitate și spirit critic, atunci cînd este vorba de erorile și carențele proprii, rămîne deosebit de actuală.

Laurențiu PANAITE

▼ Politica – forma mentis

Mentalitate și politică este titlul sub care cel de al III-lea număr al Buletinului ISSEE* reunește nouă studii, aparținînd, în cea mai mare parte, tinerilor cercetători ai acestui Institut. Conținutul articolelor, preciza domnul profesor Alexandru Dușu, coordonatorul volumului, vizează "aspecte ignorate sau prea puțin cercetate, propunîndu-și un fel de la sine înțeles, dar care poate fi ușor uitat pe drum, anume că în spatele documentelor se află aspirații, frământări, scheme de gândire ce trebuie reconstituite dacă vrem să înțelegem trecutul" (p. 10). Articolul domniei sale revine, de altfel, asupra dihotomiei între *Istoria mentalităților* și "istoria propriu-zisă", pe care apariția celei dintîi a generat-o în a doua jumătate a acestui secol.

Nu întîmplător studiul domnului profesor deschide un volum realizat în marea lui majoritate de că tineri.

De ce *mentalitate și politică*? Răspunsul îl oferă înseși raporturile pe care textele de față le surprind între mecanismele de funcționare a puterii politice și formele ei de legitimare, între sărbătoare și propagandă, între imaginea și conținutul puterii, între politic și economic. Din punct de vedere cronologic, ele acoperă un timp istoric delimitat de secolele al XV-lea și al XX-lea.

* *Sud-Estul și contextul european*, Buletin III, București, Institutul de Studii Sud-Est Europene, 1995.

Studiul Cristinei Codarcea, "Confirmarea religioasă a deciziei politice în Valahia secolului al XVII-lea", propune o încercare de identificare a elementelor ce aparțin sacralului, care acționează "între puterea centrală și supușii ei" (p. 11). Ipotezele emise iau în considerare modul în care hotărîrea domnească este legitimată religios, formele de garantare a deciziei politice, prezența blestemului și caracterul său public, compoziția formulărilor finale ale documentelor pe parcursul secolului al XVII-lea.

Articolul lui Radu Păun – "Sărbătoare și propagandă în Țările Române. Strategiile gestului și cuvîntului (1678-1821)" – anunță afirmarea (pe care o cred foarte apropiată) a unui tînr cercetător ce impresionează prin profunzimea analizei, a manierei elaborate de interpretare a informației istorice utilizate și, nu în ultimul rînd, prin stil. Strategiile gestului și cuvîntului în lumea românească de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și pînă la începutul celui de-al XIX-lea au ca punct de plecare relația dintre putere și reprezentarea acesteia. Raportul sărbătoare/propagandă este urmărit din perspectiva a trei tipuri de festivități: sărbătorile generale, prescrise de calendarul liturgic, nunta și sărbătorile puterii. Studiul lui Radu Păun surprinde modalitatea în care puterea își creează un anumit tip de imagine, "re-creîndu-se prin ea".

Eforturile lumii românești de a menține legătura cu Europa Luminilor au favorizat procesul modernizării ei. Modelele luminate occidentale au facilitat transformările sociale, politice sau culturale în spațiul românesc. Preocuparea pentru educația și asistența individului obiectivează – prin alte fenomene – aceste influențe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Ea constituie, de fapt, tema

studiului semnat de Ligia Livadă-Cadeschi, "Educație și asistență în Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea". Sensurile sub care sînt utilizate cele două concepte – *educație și asistență* – sînt precizate încă de la începutul articolului: "educație (în sensul instrucției școlare elementare) și asistență (în sensul sprijinului efectiv acordat sub forme diverse unor persoane incapabile prin mijloace și resurse proprii să-și asigure existența, la limită, chiar subzistența)" (p. 45). Autoarea remarcă, pe parcursul unei analize bine documentate, efectele pe care preocupările similare europene le-au avut asupra gândirii social-politice românești în perioada deja amintită.

Articolul semnat de Laurențiu Vlad, "Arhitectură efemeră și imaginea identității. O istorie a pavilioanelor României la Expozițiile universale pariziene", ia în discuție o temă sensibilă a istoriografiei românești, aceea a identității naționale. Pretextul i l-a oferit prezența României la expozițiile universale de la Paris din 1867, 1889, 1900 și 1937. Prima parte a studiului său este un util itinerariu bibliografic prin "literatura" expozițiilor universale. Două sînt elementele importante, ne spune autorul, pe care acest demers le relevă și pe care le regăsim integrate în structura celei de-a doua părți a acestui studiu. "Întîi este vorba de proiecția simbolică oficială cu care poate fi investită o construcție, iar apoi gustul pentru reconstituire istorică al secolului XIX" (p. 63). Ele constituie punctul de plecare al unei strategii identitare pe care "arhitectura efemeră a pavilioanelor naționale" le-a pus în circulație cu ocazia expozițiilor universale.

Un alt studiu apărut în acest număr al *Buletinului* se oprește asupra publicisticii lui Mircea Eliade. Este vorba de articolul lui Florin Țurca-

nu, "Erudiție și jurnalism. Despre publicistica lui Mircea Eliade în anii 1926-1928". Subiectul îl constituie "duelul" generat de apariția în *Revista universitară* (martie 1926) a unui articol publicat de foarte tînărul pe atunci Mircea Eliade, în care era atacat însuși mitul erudiției marelui Nicolae Iorga. Transformarea lui Iorga într-o "problemă culturală" prin "descoperirea" limitelor cunoașterii sale, crea oportunitatea definirii "noii generații" prin opoziție cu personalitățile modelului cultural anterior.

Respectînd ordinea în care au fost publicate articolele acestei reviste, voi menționa prezența celei de a II-a părți a studiului semnat de Viorel Panaite, "Regimul negustorilor străini în *ahdnâme*-lele otomane (secolele XV-XVII). O radiografie". Regimul rezidențial al străinilor în Imperiul otoman, activitățile comerciale, litigiile dintre străini și supușii otomani, litigiile dintre străinii conaționali ar constitui o foarte sumară prezentare a "radiografiei" unei lumi exotice în care altitatea își găsește forme specifice de manifestare. Relația dintre activitatea economică și concepția politică traversează rigorile unei lumi islamice în care regimul negustorilor își are propriile sale determinări.

Ultimele două studii, semnate de Ștefania Mihăilescu – "Aurel Popovici și federalizarea monarhiei habsburgice" – și, respectiv, Constantin Iordan – "Minorități și politică în Balcani: România și Protocolul Kalfov-Politis (septembrie 1924) – conduc la două concluzii al căror impact istoriografic merită a fi urmărit fără estimări anticipative. Ștefania Mihăilescu conchide că proiectul lui Aurel Popovici (*Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*) a fost conceput "ca o etapă premergătoare înfăpturirii unei Europe unite" (p. 120), iar Constantin Ior-

dan apreciază în finalul studiului său că "statutul minorităților în Balcani în anii '20 a fost determinat îndeosebi de politicile naționale, deși s-a conturat prima dată un mecanism internațional de protecție a drepturile acestora" (p. 128).

Nu putem încheia această prezentare fără a nota că este de dorit o mai mare atenție în ceea ce privește imprimarea materialului publicat, mai ales atunci cînd este vorba despre fragmente de text în limbi străine. Remarca se impune cu atît mai mult cu cît ne găsim în fața unei publicații cu caracter științific, a cărei ținută ar trebui să fie impecabilă și sub aspectul formei.

Virginia BLÎNDA

▼ O alternativă istorică

Cu siguranță, necesitatea creării unei alternative istorice stă la baza apariției acestei lucrări periodice ajunsă la cel de-al III-lea an de apariție prin numărul 1/1995. Prin această revistă, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului publică studii, documente, biografii și mărturii referitoare la o perioadă a istoriei României pe cît de incitantă, pe atît de controversată: perioada totalitară.

Sursele de documentare sînt diverse; astfel, cercetătorii și analiștii semnatari își fundamentează studiile pe documente provenite din arhivele Jandarmeriei, Poliției, Ministerului de Interne, Serviciului Român de Informații, Comitetului Central al P.C.R. etc.

Volumul impresionant de muncă de documentare dă acestor studii

* Colectiv, *Arhivele totalitarismului*, nr. I, București, Institutul Național pentru Studiul totalitarismului, 1995

substanță și consistență. Dar, dacă ne-am opri la simpla enumerare a diversității surselor documentare, a rigurozității redării unor fapte și date, a imensului efort de selectare a materialelor, am greși. Am greși pentru că această lucrare, în afară de conținutul științific, poartă între coperțile ei o intensă încărcătură afectivă. Parcurgînd-o volum după volum, te simți cuprins de uimire, solidaritate și, în final, de o imensă frustrare.

După Hannah Arendt, caracteristicile sistemului totalitar se exprimă prin:

- dizolvarea legăturilor proprii societății civile, prin interzicerea asociațiilor, cluburilor, grupurilor profesionale sau confesionale;

- disoluția solidarității locale, prin politici ce subminează raporturile tradiționale ale lumii țărănești;

- promovarea formelor de integrare economică și politică, precum: partid unic, ideologie oficială și obligatorie, planificare centralizată a tuturor activităților;

- ierarhizarea societății, însoțită de supunerea individului la rigorile organizației piramidale;

- promovarea unor forme de mobilitate socială, care asigură formarea de elite noi, supuse total puterii.

Dar definiția rece, în termeni științifici, nu exprimă umilințele, suferințele și torturile fizice și psihice la care a fost supus acest popor în anii totalitarismului. Tocmai aceste orori, care prin individualizare devin insuportabile și inadmisibile, fac din *Arhivele Totalitarismului* un document zduguit. Astfel, în ultimul volum (nr. 1/1995), în cadrul studiului semnat de Vitalie Văratec, ne sînt redade considerații privind alegerile generale din Basarabia, organizate de Uniunea Sovietică în anul 1941. Studiul relevă într-un mod documentat că alegerile au reprezentat "o farsă politică" menită să anexeze de

jure Basarabia în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, sub o nouă denumire: Republica Sovietică Socialistă Moldova.

Din punct de vedere juridic și politologic, alegerile au fost astfel clasificate, numai că dezastrul antrenat de aceste alegeri este neclasicabil.

Cristian Troncotă ne prezintă soarta arhivei S.S.I., din perspectivă istorică. Autorul consideră că trei cauze principale au condus la descompletarea arhivei:

- distrugerile și/sau sustragerile de documente și cataloage arhivistice provocate de momentele conjuncturale, cînd regimurile politice respective, de esență totalitară, s-au prăbușit;

- inexistența unor legi organice care să le asigure protecția;

- prelucrarea repetată a fondurilor rămase după norme și reguli care nu au respectat întotdeauna principiile arhivistice fundamentale.

În concluzie, "pe fondul confuziei abil întreținută, au fost atacate sedii și depozite de arhivă, iar pagubele produse se ridică la peste 150.000 dosare distruse, sustrase și dispărute". Iată cum confuziile postdecembriste, mai mult sau mai puțin spontane, își găsesc astfel o posibilă explicație.

În studiul "Sovietizarea României, o perspectivă geopolitică", autor Dragoș Zamfirescu, sînt prezentate sintetic direcțiile în care s-a acționat pentru instaurarea sistemului totalitar de tip sovietic în România. Astfel, sînt reproduse cîteva puncte din "Directivele de bază ale N.K.V.D., pentru țările din orbita sovietică". Parcurgînd "conținutul" documentului, cititorul trăiește senzația că are în față condamnarea la moarte a popoarelor, un holocaust al națiunilor intrate printr-un joc geopolitic bizar în "orbita sovietică".

Ne întrebăm cum a fost posibilă conceperea unui asemenea program

de acțiune, îndreptat nu numai împotriva unor națiuni, ci împotriva umanității însăși?!

Față de celelalte numere ale revistei, semnalăm ca deosebit de utile atît mărturiile privind viața cotidiană a partizanilor anticomuniști, calvarul supraviețuirii în condiții de climă deosebit de neprietenică, cît și dicționarul biografic, o modalitate de recuperare a unor personalități și destine îngropate de cenzura comunistă.

Remarcabilă obiectivitatea cu care sînt prezentate date, fapte, documente – însoțite fiind de comentarii minime.

După parcurgerea lucrărilor, realizăm un fapt cutremurător: sîntem sortiți să trăim împreună – deportați și securiști, prizonieri și temnicieri, torturați și tortionari, toți componenți ai unei societăți bolnave, așa cum diagnostica și Alina Mungiu în lucrarea sa *România după '89 – istoria unei neînțelegeri*.

Fatalitatea face ca aceste texte și studii să fie citite de către victime, de cei torturați, urmăriți, arestați, de urmașii lor, și nicidecum de "făuritorii viitorului luminos al României Socialiste".

Nu putem încheia fără a observa că biografiile prezentate nu sînt suficiente conturate. Ele ar trebui completate cu date care să ne edifice asupra întregii activități a persoanelor supuse studiului, nu numai asupra aspectelor pozitive din viața acestora.

Seria de lucrări *Arhivele Totalitarismului*, îngrijită de un colectiv științific în care figurează Ilie Bădescu, Paul Caravia, Radu Ciuceanu, Octavian Roske este o lectură obligatorie pentru cei ce doresc să afle, chiar și parțial, adevărul istoric, constituindu-se astfel într-un exercițiu de recuperare a demnității.

Dan RĂDULESCU

OSWALD SPENGLER
*Declinul Occidentului*Craiova, Editura Beladi,
1996, pag. 592, lei 20.000.

O carte importantă a începutului de secol, a cărei influență în epocă, inclusiv asupra intelectualității românești interbelice și nu numai, a fost considerabilă, prezentată cititorului într-o reeditare.

Problema ciclicității civilizațiilor și culturilor, a intrării civilizației occidentale în faza sa de declin a reprezentat și reprezintă o temă importantă de dezbateri intelectuală, dar și o tendință politică ale căror interpretări excesive au dus la forme de totalitarism.

Mereu de actualitate, problema viitorului civilizației europene a capătat astăzi o altă interpretare decât cea propusă de Oswald Spengler.

PIERRE CLASTRES
*Societatea contra statului*București, Editura Ararat,
1996, pag. 280, lei 4.500.

Cartea lui Clastres dovedește că puterea există independent și anterior statului, care reprezintă doar o etapă în procesul de instituționalizare a puterii. Importantă lucrare de antropologie politică, apărută în anii '70, *Societatea contra statului* pune la dispoziția publicului român o interpretare a modului în care societatea se organizează și funcționează prin

intermediul puterii disipate, fie al celei individualizate în persoana șefului, care nu este încă conducătorul unui stat.

ARISTOTEL
*Politica*București, Editura Antet,
Colecția Științe Politice,
1996, pag. 286, lei 7.000.

Reeditarea traducerii din anii '20 a cărții fondatoare, după unii, a științei politice, în orice caz una dintre cele mai importante lucrări de filosofie politică ale tuturor timpurilor. Din nefericire, limbajul traducerii rămâne greu inteligibil, fiind necesară o reactualizare a sa în concordanță cu evoluția limbii române.

STELIAN BĂLĂNESCU
ION SOLACOLU
*Inconsistența miturilor. Cazul Mișcării Legionare*Iași, Editura Polirom,
Colecția Plural, 1995,
pag. 312, lei 4.900.

Apărută mai întâi în Germania, în unul din numerele cunoscutei reviste *Dialog*, cartea reprezintă un amplu rechizitoriu al totalitarismului, de orice orientare politică ar fi el. Cum s-a destrămat "mitul" Mișcării Legionare? De ce o întreagă generație de intelectuali interbelici a trădat democrația? Mai pot naționalismul, xenofobia, totalitarismul să-și găsească adepți în România contemporană? Acestea

sînt întrebările la care autorii cărții invită cititorul să mediteze.

VLADIMIR
TISMĂNEANU*Balul mascat*
*sau Washington sub zăpadă.*Un dialog de Mircea
Mihăieș.
Polirom, Iași, Colecția
Plural, 1996, pag. 216,
lei 6.000.

Vladimir Tismăneanu este astăzi unul dintre cei mai reputați politologi ai lumii, un specialist recunoscut în problemele românești.

El este autorul unor cărți foarte bine receptate în România, precum *Experimentul comunist în România*, *Ghilotina de scrum*, *Arheologia terorii*, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, *Irepetabilul trecut*, *Noaptea totalitară*, precum și a numeroase studii publicate în reviste din țară și străinătate.

În noul său volum, Vladimir Tismăneanu ne propune o analiză inter-contextuală și complexă a evoluției societății românești în relație cu transformările din alte țări-satelit ale Moscovei.

Bazată pe o documentare deosebită, cartea aduce informații noi privind biografia citorva dintre protagoniștii scenei politice și culturale românești de azi. Cartea are la bază o serie de opt convorbiri cu Mir-

cea Mihăieș, purtate în perioada decembrie 1995-ianuarie 1996, la Washington, D.C.

ANGELA BANCUI
Istoria vieții
constituționale
*în România*București, Editura Șansa,
1996, pag. 280, lei 6.000.

Constituțiile României sînt prezentate în evoluția lor începînd cu Constituția de la 1866, ce puneazele monarhiei constituționale și structura statului român pe principii democratice, pînă la Constituția din 1991.

Autoarea analizează maniera în care modelul occidental a fost promovat prin intermediul diferitelor constituții ale ultimului secol și jumătate și adaptarea acestuia la realitățile românești.

Principiul bumerangului.
Documente privind
*procesul Pătrășcanu*București, Editura Vremea,
Colecția Fapte, idei, docu-
mente, pag. 926, lei 25.000.

Volumul prezintă documentele procesului Lucrețiu Pătrășcanu, lider al Partidului Comunist Român în perioada interbelică, victimă a luptei pentru putere, acuzat de către autoritățile comuniste românești de trădare și deviaționism de dreapta. Această culegere de documente acuză însă lipsa unui necesar aparat critic.

2. Editorial	Stelian Tănase	Risks in Central and Eastern Europe
5. The Populism	Daniel Barbu	Short History of the Romanian Populism
9.	Cristian Preda	The Populist Test
13.	Sabina Fati	The Ability from and for the People
16. Aspects of Transition	Alina Mungiu Pippidi	The Problem of the Transethnic Democracy (III)
23.	Dumitru Sandu	Trust as a Resource of Post-Communist Transition (I)
28.	Steven Sampson	The Reform of Administration and Civil-Society in Romania
30.	Laurențiu Ștefan Scalat	Can the Romania Elites Behave Democratically
33. The Anatomy of Communism Document		The Plenary Session of the CC of the RCP, October 22, 1945
39.	Document 1956	Szanto Zoltan's Letter
41. International Politics	Mihai Dobre	The Expansion of Western Structures
46.	Louis Ulrich	In the Name of Antiterrorism
50.	Anca Ionaș	Between Imperialism and Democracy
52.	Adrian Niculescu	Italian Elections
54. Books and Authors	Cătălina Ulrich	Marcuse sau spiritul lui 1968
55.	Marius Dobre	Herbert Marcuse, <i>Eros și civilizație</i>
56.	Oana Valentina Suciu	Dumitru Sandu, <i>Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România</i>
58.	Nicolai Mardar	Andrei Comea, <i>Platon. Filosofie și cenzură</i>
60.	Laurențiu Panaite	Constantin C. Kirîțescu, <i>România în al doilea război mondial</i>
61.	Virginia Blindă	Sud-Estul și contextul european. Buletin III
62.	Dan Rădulescu	<i>Arhivele totalitarismului</i>
64. Books Reviews		